

Cesta k finanční spravedlnosti

Pochopením globálních nerovností
k překonání finanční nespravedlnosti

Obrázek na titulní stránce: Demonstrace „Změňte finance!“ před Bank of England 15. září 2018, k 10. výročí finanční krize. Autor fotografie: Matti Kohonen

Financováno
Evropskou unií

Tento text vznikl za finanční podpory Evropské unie. Za jeho obsah odpovídají výhradně organizace realizující kampaň „Citizens For Financial Justice“ („Občané za finanční spravedlnost“) a nemusí nutně reflektovat postoje Evropské unie. Jednotlivé kapitoly jsou dílem uvedených autorů a příspěvateľů a nemusí nutně reflektovat postoje všech partnerů kampaně „Citizens For Financial Justice“, ačkoli všichni partneři sdílejí obecné obavy a principy zde předkládané.

Kdo jsme

Citizens For Financial Justice – Občané za finanční spravedlnost

Naším cílem je informovat, spojovat a podporovat občany k tomu, aby společně změnili globální finanční systém ku prospěchu všech.

Jsme pestrá skupina evropských iniciativ – od lokálních skupin po velké mezinárodní organizace. Společně si klademe za cíl informovat, spojovat a podporovat občany k tomu, aby společně změnili globální finanční systém ku prospěchu všech zúčastněných.

Jsme financovaní Evropskou unií a naším cílem je podpora implementace Cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals, SDGs) mobilizováním občanů EU na podporu efektivního financování rozvoje (Financing for Development, FfD).

citizensforfinancialjustice.org

twitter.com/financing4dev

Autoři a přispěvatelé

Tato zpráva byla sestavena partnery kampaně Citizens For Financial Justice a dalšími přispěvateli, koordinovali ji Flora Sonkin a Stefano Prato (Society for International Development, SID); Ida Quarteyson a Matti Kohonen (Christian Aid); a Nicola Scherer (Debt Observatory in Globalisation, ODG). Zvláštní dík patří Karen Judd za závěrečnou redakci.

Přehled: Flora Sonkin a Stefano Prato, Society for International Development (SID); s podporou Mattiho Kohonena, Christian Aid.

Potraviný a půda: Philip Seufert, FIAN International.

Zdraví: Nicoletta Dentico, Society for International Development (SID).

Práva žen: Rosana Miranda a Marcos Lopes Filho, Christian Aid; Renata Moreno a Miriam Nobre, Sempreviva Organização Feminista (SOF); a Janice Førde, KULU – Women and Development.

Bydlení: C. J. (Kees) Hudig, Globalinfo; a Éilís Ryan, Financial Justice Ireland; s přispěním Zsófie Miklós, DemNet.

Infrastruktura: Xavier Sol, Counter Balance; a Nicola Scherer, Debt Observatory in Globalisation (ODG); revize - Aleksandra Antonowicz-Cyglicka, Polska Zielona Sieć; a Elena Gerebizza, Recommon.

Originál publikován v září 2019.

České vydání:

Ekumenická akademie, z. s.

Sokolovská 50

186 00 Praha 8

Tel.: +420 272 737 077

www.ekumakad.cz

Rok vydání: 2020

Překlad: Tomáš Bíla

Grafické zpracování: Lukáš Silný, lukas.silny@gmail.com

Tisk: ALADIN agency, s.r.o.

ISBN 978-80-87661-51-2

Obsah

Shrnutí	6
Přehled	8
Nové definování rozvojových cílů: Řešení mnohodimenzionálních nerovností jako nový směr politických procesů	
Kapitola 1 Potraviny a půda	22
Od produkce potravin k investiční příležitosti: financionalizace půdy	
Kapitola 2 Zdraví	31
Jak proměnit zdravotnictví ve výnosný globální projekt	
Kapitola 3 Práva žen	39
Financionalizace ženských práv	
Kapitola 4 Bydlení	47
Financionalizace a právo na bydlení	
Kapitola 5 Infrastruktura	54
Financionalizace infrastruktury: prostředek, nebo cíl?	

Shrnutí

Prohlubující se nerovnosti mezi globálním Severem a Jihem, ekonomicky privilegovanými a marginalizovanými, mezi pohlavími a etniky se v minulosti přenášely napříč generacemi a zesilovaly, takže dnes představují určující rysy naší společnosti. Například globální výzvy jako klimatické změny a degradace životního prostředí se sice nepochybně dotýkají všech lidí žijících na planetě Zemi, ale nedotýkají se nás všech stejnou měrou. Rozdíly dané zeměpisnou polohou, ekonomickým postavením, pohlavím či věkem, to všechno hraje určitou úlohu, když začneme pozorovat, které skupiny systematicky trpí nejtvrdějšími dopady klimatických změn.

Je to tím, že současná pravidla naší globální ekonomiky se točí v začarovaném kruhu nerovnosti: Rostoucí ekonomická nerovnost a koncentrace bohatství posilují politickou nerovnost tím, že rozšiřují možnosti korporátních a finančních elit ovlivňovat politické rozhodovací procesy a ochraňovat své bohatství a výhody. Vyšší úroveň nerovnosti se přenáší do dalších generací a nakonec vede k dlouhodobým nepoměřům a pocitům nespravedlnosti u marginalizovaných skupin.¹

Poté, co nás roku 2008 zasáhla globální finanční krize, začaly správní struktury a ekonomická (de)regulace, které nás do ní dovedly, zejména nekontrolovaná expanze finančního sektoru do ostatních odvětví ekonomiky čili „financionalizace“, konečně vyvolávat dostatek pochybností. Zatímco veliké bankovní domy byly zachraňovány za peníze daňových poplatníků, státy zanedbávaly své základní závazky dodržování lidských práv a sahaly po úsporných opatřeních, která měla všudypřítomný dopad na životy lidí po celém světě. Mezi jejich následky patří omezování přístupu komunit ke společným přírodním zdrojům² a omezování dodávek základních veřejných služeb jako zdravotní péče a bydlení pro ty nejvíce znevýhodněné skupiny.³

V posledních letech se tyto nerovnosti po výrazném nárůstu nepoměřů v rámci jednotlivých států i mezi nimi konečně staly předmětem zájmu

v mezinárodních rozvojových debatách.⁴ Agenda 2030 se věnuje jejich mnohostranné podobě (ekonomické, politické, sociální) jako jednomu ze svých Cílů udržitelného rozvoje (SDGs), čímž naznačuje závazek mezinárodního společenství tyto nerovnosti napravovat.

Aby bylo možné této vůli využít, je porozumění tomu, co je v současnosti zdrojem vzniku nerovností, a hledání společné strategie k jejich řešení, nezbytným krokem směrem k systematické socioekonomické transformaci a sociální spravedlnosti. Když se na současné výzvy zahledíme optikou nerovností, otevírá se nám pozoruhodný transformační potenciál: Řešení nerovností v jejich mnohodoménových podobě – sociální, politické, ekonomické, teritoriální a mezigenerační – může udávat nový směr v komplexním světě, nabídnout jednotící cíl prosazovat udržitelný rozvoj a potírat prvotní příčiny marginalizace. V rámci tohoto úsilí tato zpráva řeší otázku nerovnosti prostřednictvím jednoho z jejích nejvýznamnějších motorů – financionalizace naší globální ekonomiky, stejně jako jejího protějšku, finanční spravedlnosti.

Na pěti tematických kapitolách – 1) potravin a půda, 2) zdraví, 3) práva žen, 4) bydlení a 5) infrastruktura – zpráva dokládá, že rostoucí míra nerovnosti (a přehnaná expanze finančního průmyslu jako jeden z jejích hnacích motorů) byla vytvořena a nadále je reprodukována pokřivenými a neférovými pravidly hry. Je tedy nutně zapotřebí, aby se občanská hnutí semkla kolem společné agendy: vzít si zpátky naše ekonomiky, znovu ovládnout veřejné služby a chránit naše společné přírodní zdroje. Z této zprávy jasně vyplývá, že lokální odolnost vůči průniku finančních aktérů je nesmírně důležitá, ale že konfrontování hybatelů nerovnosti, které dnes působí v globálním měřítku, mezi něž patří i financionalizace, vyžaduje také soustředěné úsilí na vyšších úrovních politického procesu. Zpráva navrhuje čtyři pilíře dalšího postupu:

1 https://www.2030spotlight.org/en/book/1730/chapter/1-increasing-concentration-wealth-and-economic-power-obstacle-sustainable#footnote10_utsqgho

2 Viz případ Brazílie, kapitola 1.

3 Viz případ Řecka, kapitola 2. Viz také kapitola 4.

4 <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg10>

- **Podporovat sdílené chápání a další zkoumání dynamiky financionalizace:** Je nezbytné zvyšovat mezi lidmi povědomí o velmi reálných dopadech financionalizace na jejich životy a poskytnout čerstvé analytické nástroje k přezkoumání současné dynamiky. Tím, že se budeme věnovat problematice nerovnosti a tomu, jak multiplikace a expanze finančních aktérů a služeb tuto problematiku prohlubuje, se můžeme vyhnout nechtěné spoluúčasti na těchto procesech, která s ohledem na to, jak záludně a skrytě tyto dynamiky infiltrují mnohé oblasti života, není vyloučena;
- **Odolávat dalším pokusům odsouvat rozhodovací procesy z legitimního a demokratického politického prostoru, často ve jménu „finančních příležitostí“ na podporu pokroku:** Na lokální a národní úrovni lze posilováním odolnosti společenských hnutí vůči škodlivým projektům, politickým rozhodnutím a dalším intervencím podporovaným globálními finančními aktéry dosáhnout viditelných úspěchů a dát tvář a tvar úsilí, které se tak často zdá být nehmotné a neuchopitelné;
- **Posílením národní suverenity znovu vytvořit zdravé hranice pro finanční liberalizaci a poskytnout kritické financování k dosažení Cílů udržitelného rozvoje (SDGs):** Poslední globální finanční krize jasně odhalila slabiny liberalizovaného, privátně orientovaného finančního systému. Celá řada strukturálních faktorů, které k této krizi přispěly, však byla od té doby zachována beze změn, anebo jen s mírnými změnami. Proto je nutné obnovit národní suverenitu, což pomůže zabránit příští krizi a poskytne kritické financování pro udržitelný rozvoj. Zde je nutné mimo jiné zkoumat potenciál národních rozvojových bank, vrátit správu kapitálových účtů zpět do repertoáru standardních nástrojů vládní politiky a zavést systém zdanění finančních transakcí;⁵
- **Demokratizovat globální hospodářskou politiku:** Na globální úrovni by v srdci procesu přetváření mocných globálních institucí a reforem globální hospodářské politiky měly být sociální spravedlnost a lidskoprávní aspekty. Různé sektorové spory by se měly sjednotit pod společnou agendou a dovolávat se reforem existujících institucí a zavedení nových, které by

byly schopné regulovat nové a rychle se vyvíjející finanční aktéry a dostat oblast financí zpět pod demokratickou kontrolu a odpovědnost. K tomu je zapotřebí nejenom budovat konvergenci v existujících návrzích ohledně kritických nových pilířů ekosystému demokratizované hospodářské politiky, jakým by byl například mezivládní daňový orgán a instituce pro vyrovnávání státních dluhů fungující pod záštitou OSN, ale zároveň je nutné zaměřit se na institucionální vakuum v regulaci finančních aktérů, zejména – ale ne jenom – odvětví investičního managementu. Taková opatření by se mohla projevit ve větší transparentnosti, participaci a veřejné kontrole nad domácí i globální daňovou, fiskální a finanční politikou.

Nastal čas uvědomit si, že mnohostranný proces financionalizace přináší lidem řadu různých úskalí a zaměřit se na nápravu mnohodimenzionálních nerovností, abychom dosáhli finanční spravedlnosti. Nastal čas se aktivně zasazovat o finanční spravedlnost!

5 K. Singh a S. Prato, „Preventing the next financial crisis while financing sustainable development: Three propositions“, Spotlight Report on Sustainable Development, 2019, https://www.2030spotlight.org/sites/default/files/spot2019/Spotlight_Innenteil_2019_web_chapter_III_Singh.pdf

Přehled

Nové definování rozvojových cílů: Řešení mnohodimenzionálních nerovností jako nový směr politických procesů

Globální rozvojové výzvy, zejména nedostatek potravin, přístup k adekvátnímu bydlení, k čisté energii, k pitné vodě a ke zdravotní péči, byly mezinárodními společenstvím dlouho považovány za důsledek extrémní chudoby. Chudoba byla pokládána za výchozí bod analýzy i za hlavní problém, který mají rozvojové intervence za cíl vyřešit. Tento mainstreamový pohled zaměřený na snižování chudoby však řešil jen konec celého příběhu, přičemž nevěnoval pozornost dynamice hromadění bohatství v tak zvaných rozvojových zemích a zlehčoval dědictví kolonialismu, otroctví a těžby nerostného bohatství. Zaměření na chudobu jako problém prostého „dohánění“ často zastiňoval a zakrýval kruté souvislosti mezi chudobou a bohatstvím. Falešná řešení zaměřená na minimalizaci chudoby se nevypořádala s historickými okolnostmi a strukturální nespravedlností globálního kapitalismu, které jsou základem celého problému, a tak chudobu jen dál prohlubovala.⁶ Až v poslední době se objevuje širší shoda na tom, že chudoba neexistuje ve vakuu, oddělená od bohatství, ale že je jen jedním ze symptomů historicky daných a stále narůstajících globálních nespravedlností.

Výrazný nárůst nerovností uvnitř a mezi zeměmi globálního Severu i Jihu v posledních letech konečně obrací pozornost mezinárodních rozvojových debat směrem k nerovnostem.⁷ Zejména od globální finanční krize v roce 2008 už se hluboké nerovnosti napříč ekonomickou, sociální, politickou a mezigenerační doménou neomezují na nízkopříjmové nebo rozvojové země. Právě naopak, po celém světě se stále prohlubují propasti mezi chudými a bohatými, mezi skupinami ovlivňujícími politický rozhodovací proces a těmi, které tento proces marginalizuje, mezi těmi, kdo

mají přístup ke kvalitnímu vzdělání, zdravotní péči, potravinám a dalšímu základnímu zboží a službám, a těmi, kdo si je nemohou dovolit. Důkazem je například ohromující skutečnost, že potravinová nejistota už čtyři roky po sobě narůstá jak v nízkopříjmových, tak i ve vysokopříjmových zemích, přičemž přes 820 milionů lidí trpí hladem (viz obr. 1)⁸ a přibližně 1,6 miliardy lidí nemá přístup k adekvátnímu bydlení.⁹ Přitom nejbohatší jedno procento vlastní přes 47 procent celkového globálního bohatství¹⁰ a koncentrace finanční moci téměř všude vede k tomu, že bohatí jsou čím dál bohatší (viz obr. 1).¹¹

Přestože náš současný globální ekonomický systém a jeho struktury řízení posilují začarovaný kruh nerovností tím, že udržují politickou a finanční moc v rukou hrstky vyvolených, tato neveselá situace nabízí rovněž příležitost pro konvergenci různých hnutí a iniciativ pod jedinou společnou agendou. Intenzivní pocit nespravedlnosti s ohledem na hluboce nerovné poměry ve světě už se neomezuje jenom na ty, kdo jsou považováni za ekonomicky marginalizované, ale sdílí jej vlastně většina pracujících po celém světě. A tento pocit se už dlouho blíží k bodu zlomu. Společenská hnutí jako Occupy Wall Street (a následující demonstrace v 951 městech v 82 zemích jak na globálním Severu, tak i na Jihu), hnutí indignados/15M ve Španělsku, Nuit Debout v Paříži a řada dalších nedávných protestů po celém světě jasně ukazují sílu lidí sjednocených proti nerovnosti, finančnímu kapitalismu a anti-demokratické vládě. Sílicí klimatické hnutí a mládeží pořádané Fridays For Future jsou také klíčem k odhalení mnohodimenzionální povahy problematiky nerovností. Organizovaná mládež po celém světě vychází do ulic,

6 https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/jan/14/aid-in-reverse-how-poor-countries-develop-rich-countries?CMP=share_btn_fb&fbclid=IwAR3Hevd03vf3dZwQ-Pt4pjdV-5GHZomNG8bdmruV9fAS9yQd_aHyKfkznB0

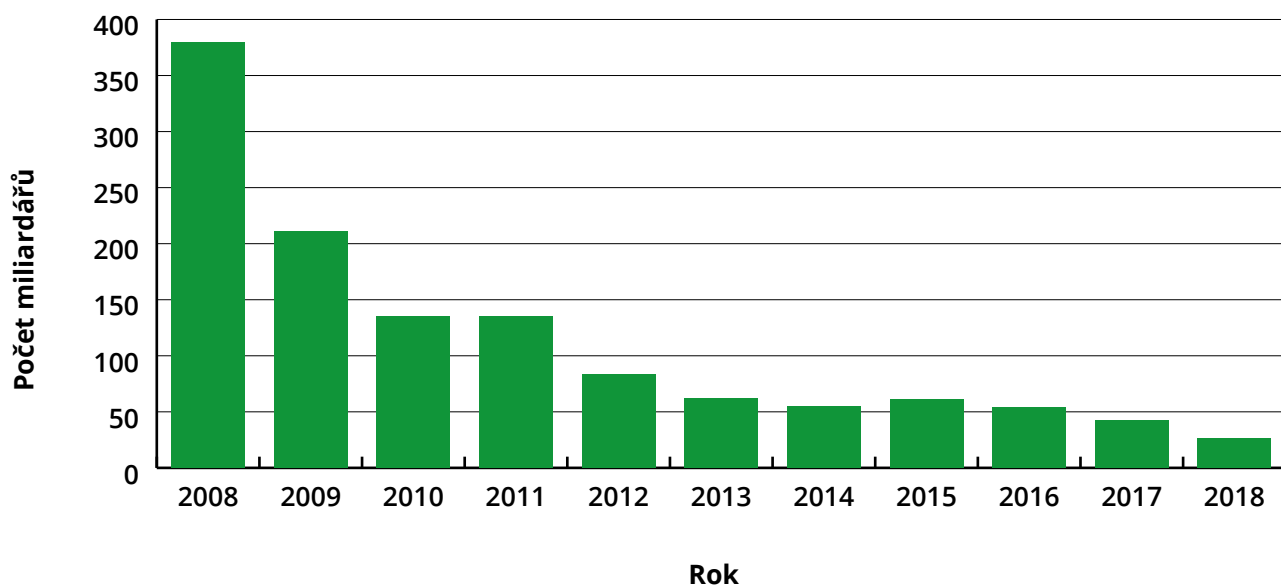
7 <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg10>

8 <http://www.fao.org/publications/sofi/en/>

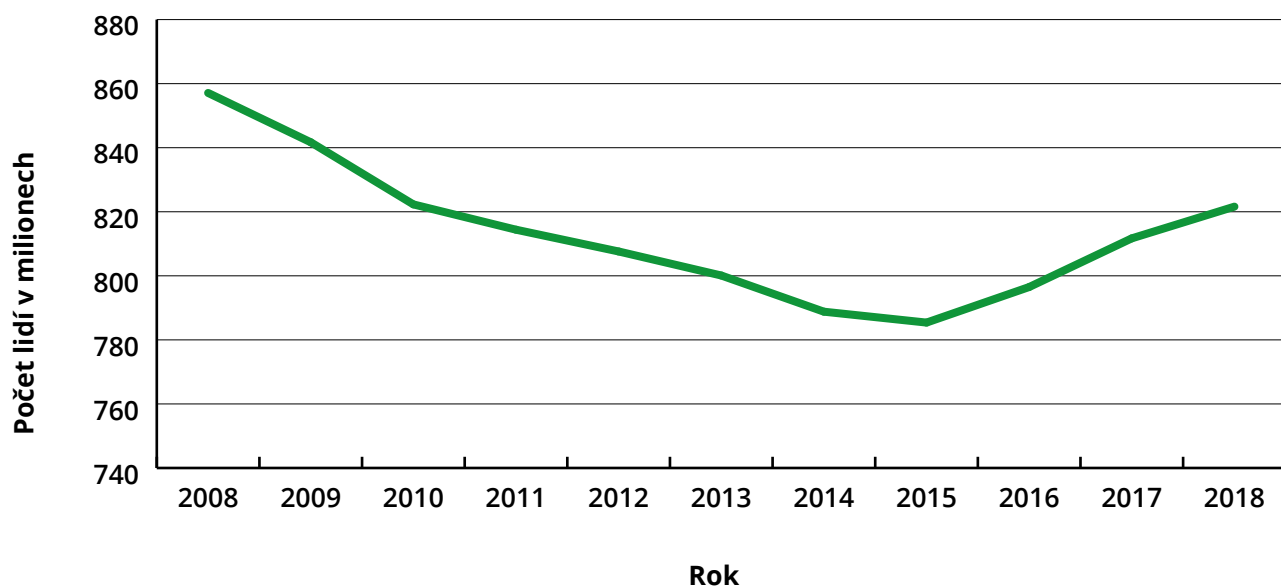
9 <https://unhabitat.org/up-for-slum-dwellers-transforming-a-billion-lives-campaign-unveiled-in-europe/>

10 <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html>

11 <https://www.theguardian.com/business/2019/jan/21/world-26-richest-people-own-as-much-as-poorest-50-per-cent-oxfam-report> ; <https://inequality.org/facts/global-inequality/>

OBR. 1: Počet podvyživených lidí stoupá s rostoucí mírou koncentrace bohatství a ekonomické nerovnosti

Počet miliardářů, kteří vlastní ekvivalent souhrnného majetku nejchudších 50 % obyvatel na světě

Počet podvyživených lidí na světě

Zdroj: FAO a Oxfam, 2019. Grafy připravila F. Sonkin, SID

aby bila na poplach kvůli nepřijatelné neférovosti klimatických změn a degradaci životního prostředí, protože klimatická krize disproporčně postihuje různé společenské skupiny nejen podle zeměpisné polohy místa, kde žijí, a jejich hospodářské síly, ale také napříč generacemi. Ti, kdo jsou zodpovědní za nadměrnou spotřebu omezených zdrojů naší planety v současnosti, nenesou spravedlivý díl břemene budoucích následků svého jednání.

Když jej srovnáme s tradičním pojetím chudoby, pak rámec nerovností skutečně nabízí pozoruhodný transformační potenciál. Nejenže poskytuje větší deskriptivní přesnost (demystifikuje průměry a odhaluje korelace mezi rozvojovými problémy a sociálními skupinami) a analytickou kapacitu (odhaluje vztahy mezi chudobou a prosperitou), ale zároveň nabízí mocné a jednoduché pravidlo, kterým se můžeme řídit: řešit nerovnosti s ohledem na jejich mnohdimenzionální povahu – sociální, politickou, ekonomickou, zeměpisnou a mezigenerační – se může stát jasným cílem v komplexním světě, jednotčím cílem, který bude prosazovat udržitelný růst a řešit prvotní příčiny marginalizace. To znamená, že vzdorování silám, které dále prohlubují rozdíly a oponování hospodářským politikám, které ve prospěch ekonomických a politických elit usnadňují opouštění etických, normativních a fiskálních intervencí, patří mezi nejdůležitější politické priority v boji za socio-ekonomickou transformaci. Z analýzy mnohdimenzionálních nerovností skutečně vyplývá, že některé společenské skupiny a komunity se konzistentně ocitají až na samém chvostu dopadů všemožných rozvojových opatření, čímž se ukazuje, jak nerovnosti kopírují mocenské struktury uvnitř společností, čehož jsou socioekonomické rozdíly jen jedním z mnoha symptomů. Proto je nutné kombinovat socioekonomické intervence s robustními procesy zaměřenými na demokratizaci stávající koncentrace ekonomické a politické moci. Je nutné usilovat o omezení a regulaci nekontrolované expanze elit a zájmů finančního sektoru napříč naší ekonomikou a podporovat finanční spravedlnost a všechny klíčové kroky k jejímu dosažení.

Finanční spravedlnost jako vhodná agenda pro úsilí o sociální spravedlnost

Finanční spravedlnost volá po vyvážení moci a disproporčního vlivu finančního sektoru na globální ekonomiku a hlásí se k naléhavé potřebě přivést finančníctví zpět k demokratické odpovědnosti a kontrole pomocí

zvýšené transparentnosti, regulací ku prospěchu lidí, demokratických institucí a veřejného dohledu. Je potřebnou odezvou na současnou všudypřítomnost finančních aktérů, produktů a trhů a jejich vlivu na životy lidí coby současných hybatelů nerovností.

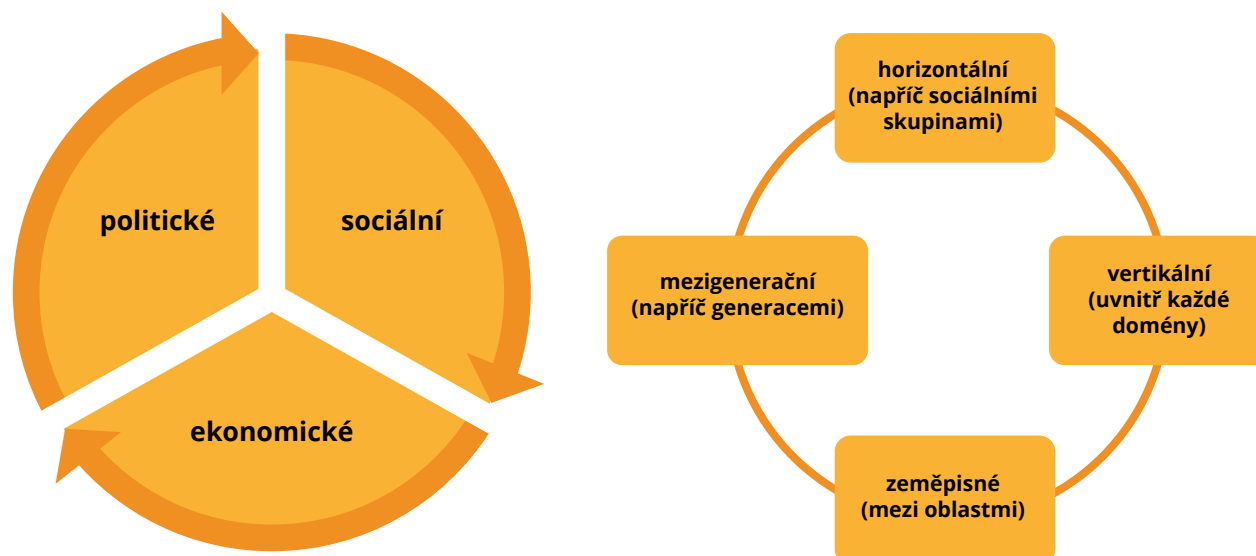
V rámci úsilí směřujícího ke snižování nerovností pomocí strukturální ekonomické transformace a finanční spravedlnosti vrhá tato zpráva světlo na různé snahy bránit se financionalizaci základních služeb a kritických oblastí našich životů: 1) potravin a půdy, 2) zdravotnictví, 3) práv žen, 4) bydlení a 5) infrastruktury. S využitím nerovnosti jako výchozího bodu jsou přeceňovaná finančně motivovaná řešení pro rozvoj (a sílící úloha finančních aktérů, trhů a motivací do tolika oblastí našeho všedního života) analyzovány jako klíčové hnací síly systematické nespravedlnosti a eroze lidských práv i životního prostředí. Konečně tato kolektivní snaha směřuje k překonání sklonu působit odděleně a ke spojení různých sociálních a environmentálních úsilí o spravedlnost za účelem prosazení společné agendy pro finanční spravedlnost.

Zpráva také nabízí nový pohled, kterým je možné kriticky vnímat silný důraz na prosazení vlivu soukromých financí do Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj. Nejenže tento přístup klade přehnaný důraz na finanční výzvy ve srovnání s těmi politickými, ale zároveň otevírá cestu k dalšímu posilování finanční kontroly nad implementací rozvoje pomocí řady tržně založených a často falešných řešení místo zaměření na klíčové příčiny vyloučení a marginalizace. Liknavé pokroky během obnovy ekonomiky po finanční krizi naznačují, že komodifikace a financionalizace jsou nerozlučně propojené dynamiky, které rozvojovými úkoly slouží napadenému hospodářství, místo aby rozporovaly pokřivenosti a dysfunkčnosti vytvořené přehnanými strategiemi tržní liberalizace.

Pochopením nerovností k dosažení finanční spravedlnosti

Vnímat současné rozvojové výzvy optikou nerovností může být mocný nástroj ke sjednocení různých hnutí za sociální spravedlnost. Například kritickou analýzou témat jako právo na půdu nebo práva žen skrze nerovnosti je možné pozorovat, že některé sociální skupiny a některé zeměpisné oblasti jsou náchylnější k tomu, aby se zde kombinovaly nerovnosti různého druhu. Příkladem je nerovný přístup k přírodním zdrojům v Brazílii (viz kapitola 1) nebo nerovné zatížení úspornými politickými opatřeními v Argentině a Zimbabwe (viz kapitola 3). Toto poukazuje na existenci mocenských struktur uvnitř společnosti, které takové nerovnosti udržují a prohlubují. Dá se říci,

OBR. 2: Různé domény a dimenze nerovností

Zdroj: S. Prato, Development, 2014

že analýza mocenských struktur a odkrývání politické ekonomie skryté za nerovnostmi jsou klíčovými kroky k nalezení příčin a usilování o rovnost a spravedlnost.¹²

Z mnohodimenzionální analýzy nerovností (viz obr. 2) je možné odvodit, že otázka nerovnosti v podstatě vychází z pravidel hry. Je o tom, jak se politická, ekonomická a sociální moc drží na vrcholu a co brání tomu, aby bohatství v širším smyslu mohla sdílet většina. Kvůli tomu, že pravidla globální ekonomiky byla organizována takovým způsobem, aby vyhovovala elitám (zejména na globálním Severu) na úkor většiny zbytku lidstva, vyžaduje boj proti nerovnostem přetvoření struktur vládnutí a vznik spravedlivějších společností a ekonomik.

Současná pravidla naší globální ekonomiky reprodukují začarovaný kruh nerovnosti: Rostoucí ekonomická nerovnost zesiluje politickou nerovnost, která následně opět rozšiřuje možnosti korporátních a finančních elit ovlivňovat politické rozhodovací procesy a chránit tak vlastní bohatství a privilegia. Velké nerovnosti nebo nerovnoměrný přístup ke zdrojům a vlivu na politické a ekonomické rozhodovací procesy pak přecházejí na další generace a kumulují se do dlouhodobých nerovností marginalizovaných skupin.¹³

Konkrétněji: koncentrace bohatství a ekonomické moci v rukách relativně malé skupiny lidí – bankéřů, ředitelů firem a dalších ultra-bohatých osob – umožňuje těmto lidem hrát významnou úlohu při utváření institucí, které jim jejich bohatství a výsady pomohou zachovat. Pokud se za bohatství dá koupit politický vliv, ať už přímo financováním politických kampaní nebo najímáním drahých právníků a lobbistů, kteří pak prosazují přijetí příznivých politických rozhodnutí a zákonů,¹⁴ pak také utváří hospodářské instituce, které určují ekonomické aktivity a to, kdo z nich bude profitovat. Tyto dynamiky se projevují na tom, jak jsou vytvářeny a rozdělovány veřejné zdroje. Například fiskální politiky typu snižování daní z příjmů právnických osob, ze kterých profitují velké společnosti a jejich ředitelé, umožňují nahromadit ještě větší bohatství, které je následně investováno do lobbování a politických kampaní, jež dále podporují jejich bohatnutí.¹⁵

Přestože současný financemi ovládaný globální ekonomický systém se zakládá na představě, že ekonomický růst a bohatství zlepší celkový blahobyt, protože se výnosy „rozplynou“ do všech vrstev společnosti/částí světa, fakta dokazují, že to tak není.¹⁶ Zatímco (některé) ekonomiky rostou (měřeno

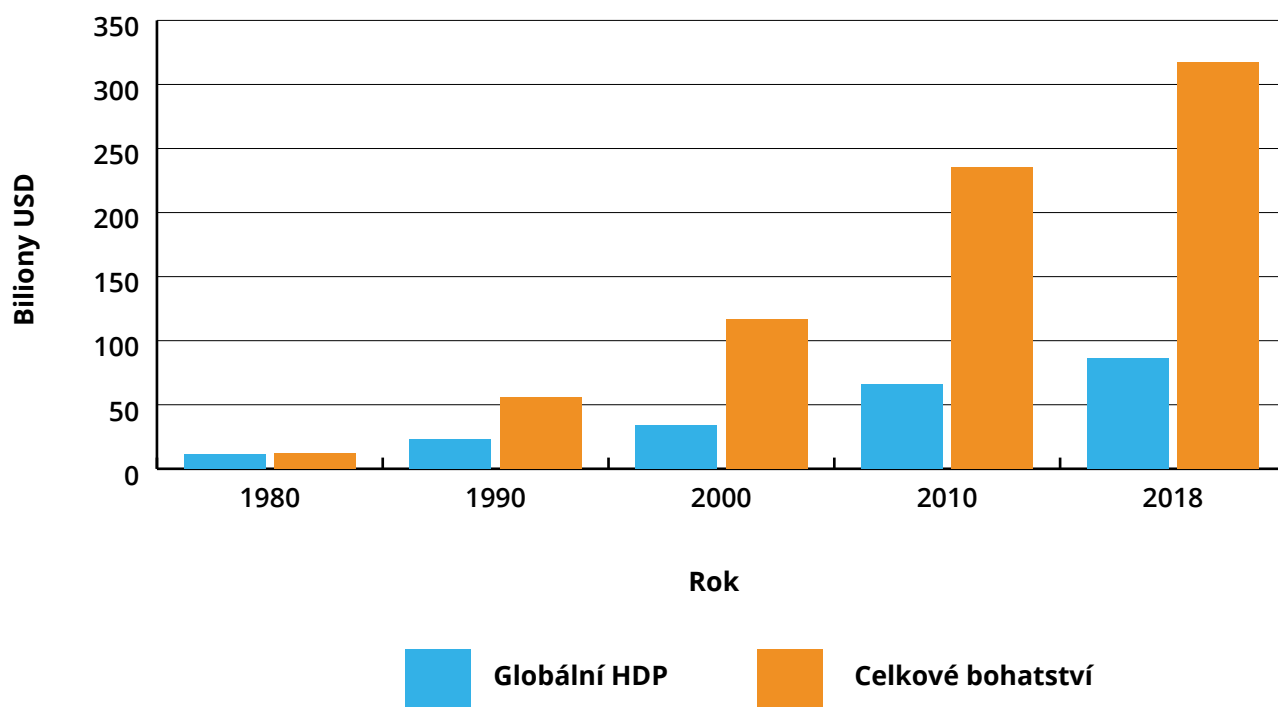
12 S. Prato, "Editorial: The Struggle for Equity: Rights, food sovereignty and the rethinking of modernity", Development, 2014.

13 https://www.2030spotlight.org/en/book/1730/chapter/1-increasing-concentration-wealth-and-economic-power-obstacle-sustainable#footnote10_utsqgho

14 <http://longreads.tni.org/state-of-power-2019/lobbying-political-power/>

15 viz neslavně proslulý případ bratrů Kochových v USA: <https://www.theguardian.com/us-news/2019/aug/23/david-koch-death-kochtopus-legacy-right-wingover>

16 <https://www.epi.org/publication/ceo-compensation-2018/>; <https://www.latimes.com/business/story/2019-08-19/column-trickle-down-is-a-lie>

OBR. 3: Globální bohatství v porovnání s globálním HDP

Zdroje: Credit Suisse 2018 (globální bohatství 2000 – 2018); Světová banka (HDP)

růstem HDP), fiskální manévrovací prostor vlád se často zmenšuje (kvůli kombinovanému efektu čím dál regresivnějších daňových systémů, daňových úniků, nezákonných finančních toků a dalších důvodů) a mzdy pracujících stagnují kvůli masivní koncentraci soukromého kapitálu (viz obr. 3).¹⁷

Financionalizace: vznik a zachování nerovností

Nerovnosti nejsou novým fenoménem. Ale globálním šířením finančního průmyslu se nerovnosti prohlubovaly a kostnatěly. V posledních desetiletích se koncentrované bohatství a ekonomický kapitál, které mohou existovat jen při zachování nerovností mezi sociálními skupinami a globálním Severem a Jihem, rozhodly pro finanční aktiva jako preferované a nejvýnosnější útočiště. Místo vytváření bohatství a společenského blahobytu investicemi do výrobní ekonomiky, například do průmyslu nebo produkce komodit, se hlavní výdělečnou aktivitou naší doby staly investice založené na spekulacích na budoucí

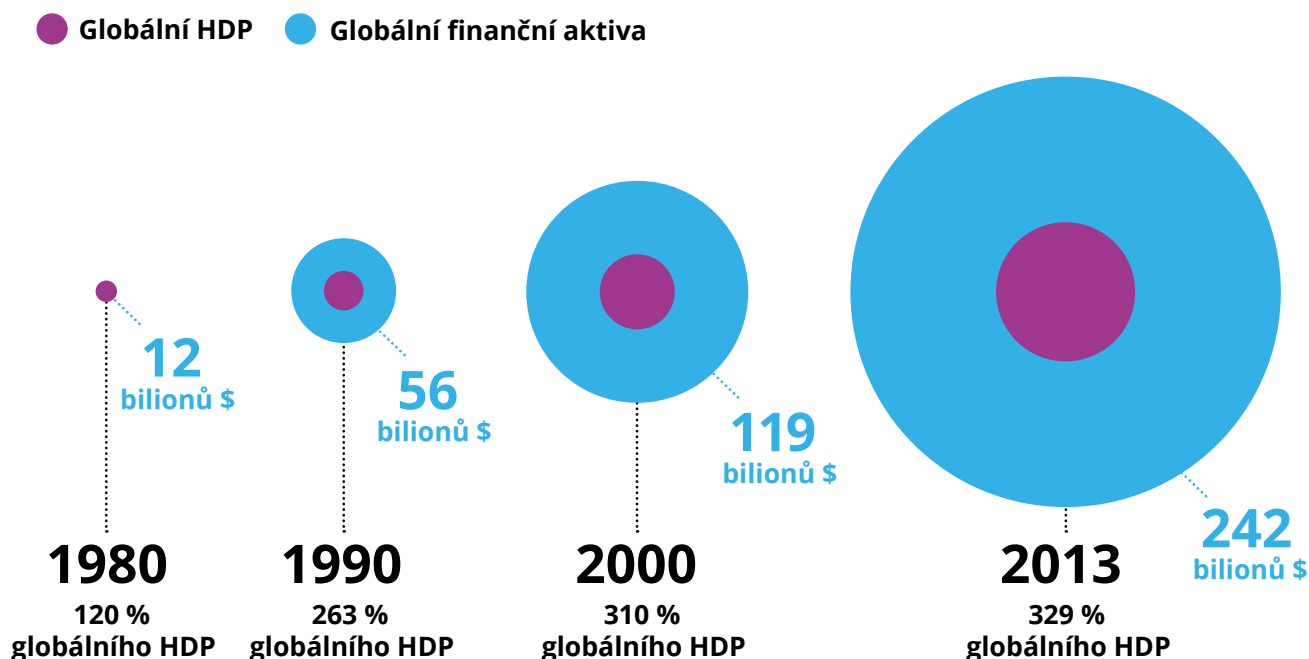
zisk. Na to, jak se soukromé bohatství hromadí díky rostoucímu rozsahu a výnosnosti finančního sektoru, však drazé doplácí zbytek ekonomiky (viz obr. 4) a v rámci zemí i mezi nimi vznikají jeho působením nerovnosti trojího druhu.

- Za prvé, zatímco v minulosti zisk pramenil hlavně z produkce komodit a obchodu se zbožím, dnes je bohatství převážně odčerpáváno spekulativními finančními kanály, namísto aby bylo reinvestováno do výrobní ekonomiky. Například ve Velké Británii směřovalo před sto lety 80 procent bankovních úvěrů do podniků za účelem investic, jako jsou nové továrny, prodejny, farmy a podobně. Dnes směřují do výroby méně než 4 procenta z úvěrů finančních institucí – místo toho si finanční ústavy půjčují převážně navzájem a investují do výstavby bytů a komerčních nemovitostí.¹⁸

17 https://www.2030spotlight.org/sites/default/files/spot2018/Spotlight_2018_web.pdf

18 <https://www.theguardian.com/news/2018/oct/05/the-finance-course-how-the-outsized-power-of-the-city-of-london-makes-britain-poorerinvestments>

OBR. 4: Globální finanční aktiva versus globální HDP

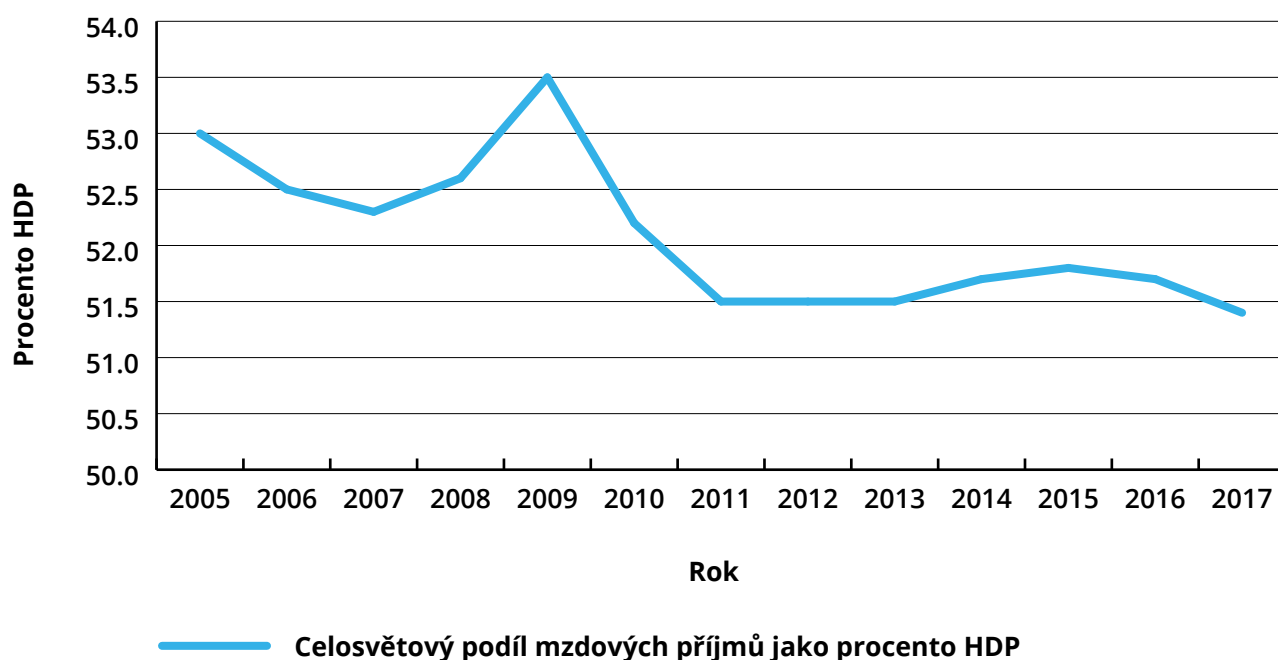
Zdroje: Deutsche Bank, 2013; Transnational Institute, 2018

- Za druhé, klesající výnosnost nefinančních odvětví je provázána s nezaměstnaností, stagnací nebo snižováním mezd a oslabováním institucí a politik zaměřených na vyrovnávání nepoměrů v příjmech, jako je například kolektivní vyjednávání odborů nebo zákony o minimální mzdě.¹⁹ Je ironií, že finanční sektor na jednu stranu odčerpává ekonomické zdroje, které by se daly investovat do odměny za práci, ale zároveň zvyšuje závislost uspokojování nejzákladnějších všedních potřeb pracujících na finančních aktérech. Zatímco příjmy stagnují, privatizace a rostoucí ceny služeb jako vzdělávání nebo zdravotní péče stále silněji tlačí občany k zadlužení (viz obr. 5).
- Za třetí, a to je snad nejdůležitější, financionalizaci a nerovnostem svědčí odsouvání ekonomické vlády mimo legitimní prostor, do nedemokratických institucí. Mezi ně patří Světová banka, Mezinárodní měnový fond (IMF) a Světová obchodní organizace, ve kterých země z globálního Severu disponují výrazně disproporčním podílem vyjednávací síly

a skrze které ovládají ekonomické rozhodovací procesy na globálním Jihu pomocí dluhového a podmíněného financování. Tato dynamika vedla v minulosti na národní i mezinárodní úrovni k politickým rozhodnutím a reformám, jež umožnily transnacionálním finančním silám vzkvétat a zůstat prakticky imunní vůči regulaci, monetární politice a zdanění. Snižování daně z příjmů právnických osob, daňové ráje (viz obr. 6), neregulované přímé zahraniční investice a další nástroje neoliberální hospodářské politiky daly globálním financím možnost sílit a přebírat nové role a prostory, v nich dříve nepůsobily. Stačí se podívat, jak finanční aktéři ve Skandinávii provozují služby sociální péče prostřednictvím offshorových společností²⁰ a soukromého kapitálu a vyhýbají se při tom placení daní, anebo jak ve Španělsku banky připravily o bydlení tisíce zadlužených občanů, když v roce 2008 praskla bublina na trhu s nemovitostmi.

19 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/aug/15/valuing-corporations-over-workers-has-led-to-americas-income-inequality-problem>; https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_712232.pdf

20 <https://www.finnwatch.org/images/pdf/SoteV.pdf>

OBR. 5: Celosvětový podíl mzdových příjmů jako procento HDP

Zdroj: ILOSTAT, 2019

Hluboce znepokojující je skutečnost, že nekontrolovaná expanze financí naznačuje nejen dalekosáhlé makroekonomické změny ve fungování ekonomiky, ale má také velmi konkrétní dopady na všední životy lidí a na životní prostředí. Současný financemi řízený globální ekonomický systém dohnal vlády k tomu, aby skládaly účty spíše investorům než svým občanům, zanedbávaly své lidskoprávní závazky a uchýlovaly se k privatizaci dříve veřejně poskytovaných služeb včetně zdravotní péče, školství a zásobování pitnou vodou. A konečně, současné analýzy financionalizace často přehlížejí, že největší příspěvek do globální ekonomiky přináší neplacená domácí a pečovatelská práce vycházející z genderového rozdělení práce, které výrazně omezuje plnou realizaci práv žen. Navíc finanční krize většinou dopadají na ženy intenzivněji, nejen proto, že často zvyšují jejich zátěž jako pečovatelek, ale také proto, že bývají přednostně a často nerovnoměrně postihovány úspornými opatřeními a omezováním sociálních programů.

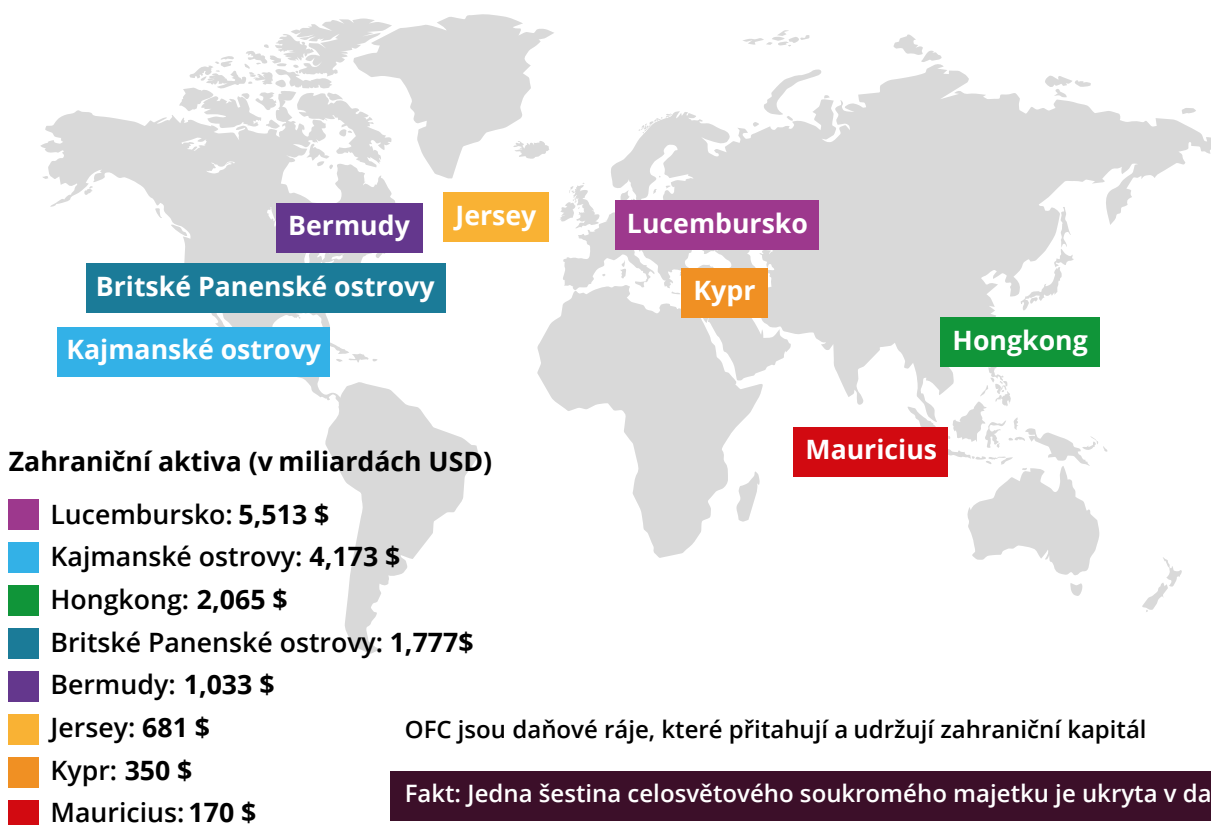
OBR. 6: Geografie finanční moci: finanční střediska a offshorová finanční střediska

Finanční střediska

TOP 10 podle průmyslového žebříčku, který analyzuje pět faktorů včetně byznysu, prostředí, infrastruktury a reputace.

Offshorová finanční střediska (OFC)

Financionalizace a její dopad na rozvoj, hospodářskou politiku a veřejné finance

V podbízění se a soupeření o nálepku „finance/business-friendly“, se kterou by přitáhly soukromé (často zahraniční) investice, vlády často odpouštějí firmám daň z příjmů a omezují regulaci pro soukromé investory včetně sociálních a environmentálních závazků. Tato (ne)regulační opatření v podstatě omezují úlohu státu, protože snižují jeho příjem (viz obr. 7). Po zúžení fiskálního prostoru pro investice do veřejných služeb se vlády uchylují k rozsáhlé privatizaci a komercializaci poskytování dříve veřejných služeb včetně zdravotnictví, školství, zásobování pitnou vodou a dalších základních služeb.

Ústřední roli zde hraje posun od přímého veřejného vlastnictví – kde vláda hradí a poskytuje služby jako vodovody, zdravotnická zařízení nebo školy – k systému nepřímého veřejného poskytování – kde se vláda spojuje se soukromými komerčními poskytovateli.²¹ Tento posun má řadu úskalí. Za prvé vede k omezení demokratické odpovědnosti za finanční transakce, protože vláda už není primárně odpovědná za naplňování lidských práv svých občanů; za druhé má dopady na transparentnost, protože smlouvy mezi vládami a soukromými společnostmi nejsou veřejně přístupné; za třetí implikuje přesun moci od států (které zastupují zájmy občanů) k finančním aktérům (kteří zastupují zájmy svého vedení, akcionářů, finančních ředitelů atd.) operujícím v logice krátkodobého soukromého zisku, nikoli sociálního blahobytu většiny; konečně investiční záruky poskytované k přilákání soukromých investorů přenášejí investiční rizika od společností a spoléhají na veřejné zdroje (peníze daňových poplatníků), které pokryjí náklady nesplacených úvěrů.

Je ironií, že stejné politické reformy, které v posledních letech umožnily finančnímu sektoru a korporacím soustředit více bohatství, jsou právě ty, které vedly ke snížení veřejných rozpočtů a nárůstu veřejného dluhu. Čímž ještě více prohloubily závislost států na soukromých investicích do oblastí služeb, které byly dříve poskytovány jako veřejné. Tuto dynamiku také aktivně podporovali aktéři mezinárodních rozvojových financí, a to strategiemi „přibírání investorů ze soukromého sektoru“ nebo „podpory inovativního financování“, kterými zaplňovali mezeru ve veřejném financování.²²

Bez ohledu na volatilitu a orientaci na soukromý zisk, kterými se globální finance vyznačují, se v oblasti mezinárodního rozvojového financování staly zavedenými postupy iniciativy jako agenda „maximalizace rozvojového financování“ a „kaskádový přístup“ Světové banky²³ nebo iniciativa udržitelného financování Evropské komise.²⁴ V nedávné době se k trendu rostoucího vlivu soukromých financí a miliardářů na globální hospodářskou politiku přidalo znepokojující memorandum mezi OSN a Světovým ekonomickým fórem.²⁵ Předpokládaný záměr je, aby investoři a správci jejich aktiv mohli přesměrovat své investiční zájmy směrem k aktivům s potenciálně pozitivními sociálními nebo environmentálními aspekty, čímž napomohou dosažení Cílů udržitelného rozvoje (SDGs). Ovšem závazek soukromých investorů k věci SDGs něco stojí. Po vládách se žádá „odrizikování“ soukromých investic, tedy převzetí rizika zkrachovalých projektů typu Partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPP), a vlády jsou rovněž nuceny omezovat svá práva regulovat ve veřejném zájmu (např. kvůli environmentálním či lidským právům).

22 <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2018/05/15/leveraging-innovative-finance-for-realizing-the-sustainable-development-goals>

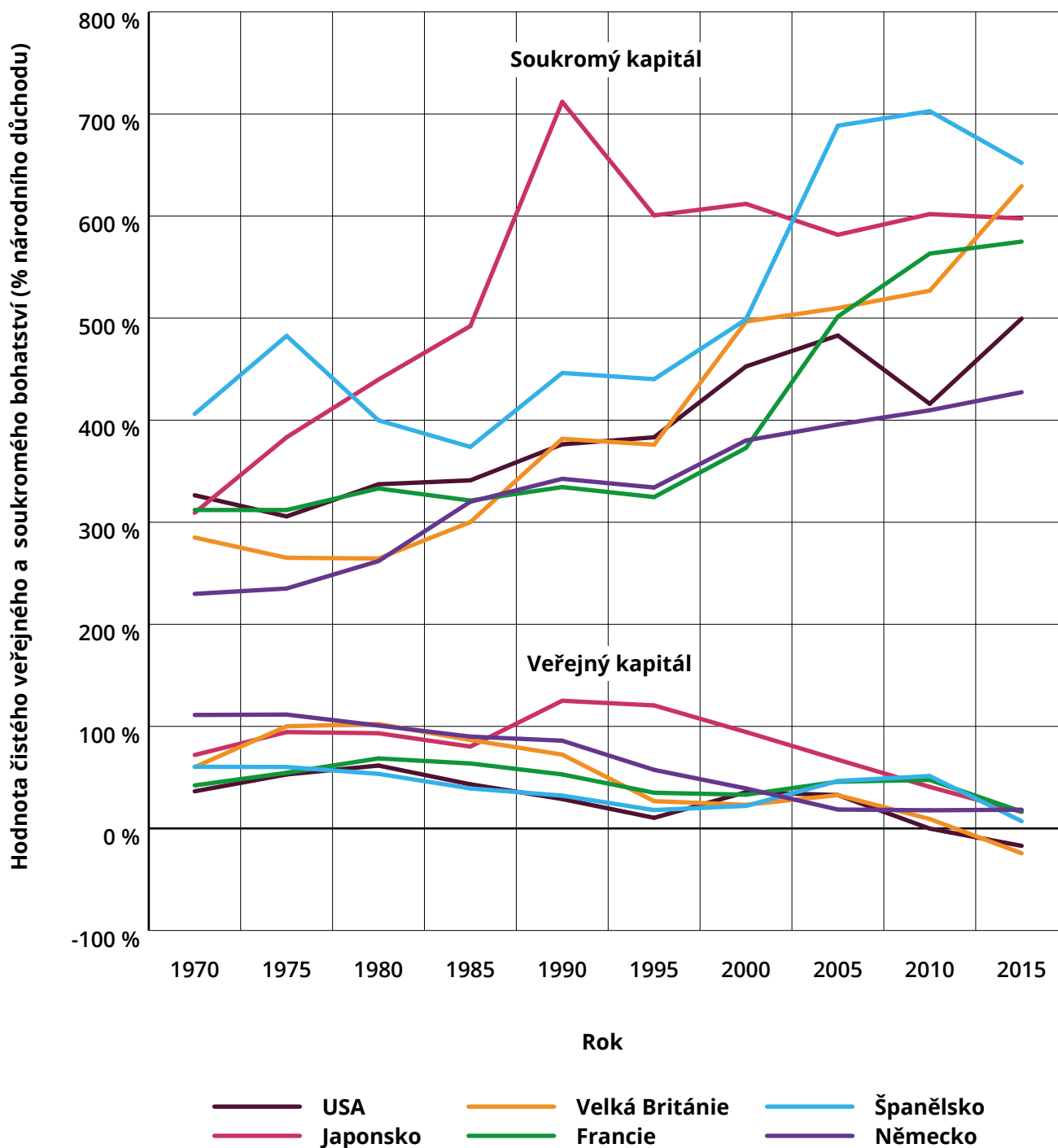
23 <https://www.worldbank.org/en/about/partners/maximizing-finance-for-development>

24 https://ec.europa.eu/info/publications/sustainable-finance-resources_en

25 <https://www.tni.org/en/article/un-signs-deal-with-davos-that-threatens-democratic-principles>

21 <https://www.tni.org/en/publication/financialization-a-primer#Q1>

OBR. 7: Rostoucí propast mezi soukromým a veřejným kapitálem v bohatých zemích, 1970 - 2016

Zdroj: World Inequality Lab, World Inequality Report 2018

Co je to financializace

Expanze finančních aktiv a trhů nepřišla jako blesk z čistého nebe. Její počátky můžeme vysledovat až do 50. a 60. let minulého století, kdy se rodila offshorová finanční střediska, ale až rozpad Bretton-Woodského monetárního systému na počátku 70. let urychlil nárůst globální likvidity a vyvolal vlnu finanční liberalizace a deregulace.²⁶

Pojem „financializace“, kterým popisujeme rostoucí moc finančních aktérů nad ekonomikou, si získal velikou popularitu a platnost po vypuknutí globální finanční krize v roce 2008.²⁷ Přestože se všeobecně má za to, že finanční krach v roce 2008 zapříčinily neregulované a bezskrupulózní finanční spekulace, vlády po celém světě od té doby přistupovaly k dalším deregulacím finančních trhů a snižování daní z příjmů právnických osob.²⁸ Místo aby krize byla přijata jako varování a výzva k systémové změně, nedomyšlená představa globálního finančního systému řízeného finančním trhem dodnes nebyla podrobena vážnější kritice.

Vlády zachraňovaly po krizi velké banky, přičemž zanedbávaly své základní závazky vyplývající z lidských práv, jako je zdravotnictví, školství, vodovody a kanalizace a adekvátní bydlení. Ekonomické břemeno se v rámci úsporných opatření – omezení sociálních výdajů a nárůst zdanění – přesunulo na občany, přičemž nejsilněji dolehlo na ty nejvíce znevýhodněné skupiny.²⁹ Katastrofální zdravotní dopady na škrty ve veřejných výdajích za sociální služby zavedené v Řecku, Irsku, Portugalsku a Španělsku jsou toho jasným důkazem.³⁰

Škodlivé dopady pocítily i komunity na globálním Jihu, a to prostřednictvím intenzivnější transformace zdrojů a práv jako jsou půda a životní prostředí do nových tříd finančních aktiv. Regulační změny zaměřené na přilákání nadnárodních finančních aktérů, často zaváděné jako podmínky rozvojového financování, umožňují těmto aktérům stát se mocnou politickou silou schopnou vytvářet nové trhy generující zisk na úkor lidí a jejich životy.³¹

V tomto kontextu je čím dál naléhavější porozumět rozpínavosti globálních financí, zejména jejich úzké provázanosti s prohlubováním nerovností a dopadem na přístup k lidským právům a možnost jejich naplňování.

26 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13224.pdf>
27 <http://www.peri.umass.edu/media/k2/attachments/WP394.pdf>
28 <https://www.taxjustice.net/2015/03/18/new-report-ten-reasons-to-defend-the-corporate-income-tax/>

29 https://academic.oup.com/eurpub/article/27/suppl_4/18/4430523
30 Konkrétní údaje o Řecku viz [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lanpub/PIIS2468-2667\(18\)30130-0.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lanpub/PIIS2468-2667(18)30130-0.pdf); viz také <https://www.brettonwoodsproject.org/2018/09/greece-exits-loan-programme-trail-devastation-revealed/>
31 viz Finanční spekulace s půdou v Brazílii, kapitola 1.

Financionalizace a eroze lidských práv a životního prostředí

Prohlubující se nerovnosti po celém světě potlačují rovnost příležitostí a vedou k zákonům, regulacím a institucím, jež straní mocným (včetně finančních aktérů) a zachovávají diskriminaci proti určitým skupinám.³² Dopady nejvíce pocítí ti, pro které jsou veřejné služby nejhůře dostupné, ti nejchudší a nejcitlivější vůči ekonomické nestabilitě a environmentálním a klimatickým krizím.

Proměna půdy na obchodovatelné aktivum, které je možné spekulativně nakupovat a dražit, přímo ovlivňuje možnost ji využívat k produkci potravin, čímž je dotčeno právo na výživu a zdraví. Tato dynamika se odehrává kdesi „proti proudu“ – často na vzdálených a neznámých místech, kde se rozhoduje o využití půdy a dalších zdrojů. A má to dalekosáhlé dopady na suverenitu komunit v rozhodování, přímo ovlivňuje jejich živobytí a blahobyt. Tyto změny zvláště tvrdě dopadají na drobné farmáře na globálním Severu i Jihu, jak je vidět na příkladech z Německa a Brazílie (kapitola 1).

Financionalizace zdravotnictví – včetně finančních zájmů soukromých systémů zdravotní péče a extrémní finanční moci farmaceutických společností – hluboce ovlivňuje přístup lidí k cenově dostupné a vysoce kvalitní (veřejné) zdravotní péči.³³ Kromě toho postavení a role pojišťoven odsouvá rozhodování dále od legitimních veřejných politických procesů a omezuje možnosti zlepšovat využití zdravotní prevence a ozdravných programů. To má celosvětové dopady od Spojených států po Řecko (viz kapitola 2) a může to dále přitížit ženám, které jsou nerovnoměrně zatěžovány pečovatelskou prací, zvláště v prostředí, kde veřejná péče není dostupná (kapitola 3).

Financionalizace práv žen vedla rozvojovou agendu směrem k zaměření na finanční inkluzi žen coby všelék proti genderovým nerovnostem. To znamenalo rozšiřování přístupu žen k úvěrům a investování do podnikatelek jako klíčových aktérek procesu ekonomického růstu a rozvoje. Toto „mikro-politické“ zaměření však zastínilo „makro-politickou“ analýzu systémových překážek plné realizace práv žen a genderové rovnosti. Naopak, financemi řízená agenda „posílení postavení žen“ má dopady na

rostoucí úvěrové zatížení žen a nadále nijak neřeší nedostatek uznání za neplacenou a nedocenenou pečovatelskou práci, která přetěžuje ženy na celém světě, na globálním Severu i Jihu (kapitola 3).

Financionalizace bydlení funguje podobným způsobem; proměňuje společné dobro a lidské právo na zisk generující stroj pro ty, kdo mají dostatek peněz na investice a spekulace. Spekulace s nemovitostmi jsou jednou z největších příčin rostoucí nerovnosti, nejistoty bydlení a bezdomovectví, přičemž nedostupnost a cenová nedosažitelnost důstojného bydlení patří celosvětově mezi nejpálčivější problémy sociální politiky a nejviditelnější případy selhání vládních politik, jak dokazují příklady z Dublinu a Amsterdamu (kapitola 4).

Pokud jde o infrastrukturu, velké stavební projekty (silnice, železnice, přehrady, doly apod.) jsou stále častěji outsourcovány globálnímu finančnímu kapitálu. Tyto projekty se při soukromém financování soustředí na vytěžení bohatství a zajištění zisku pro akcionáře firem, namísto aby poskytovaly nejkvalitnější služby občanům či respektovaly práva dotčených komunit. Obří infrastrukturní projekty jsou pro soukromé investory sice v mnoha případech komerčně životaschopné a vysoce výnosné, ale zároveň mohou mít nedozírné dopady na životy lidí i životní prostředí včetně masivního přesídlování a vyvlastňování a systematického porušování lidských práv, jako v případě dálnice Mombasa-Mariakani v Keni (kapitola 5).³⁴

V tomto kontextu usilování o rovnost a lidská práva vyžaduje pochopení financionalizace a aktivní prosazování defincionalizace. Zpochybňovat a radikálně měnit struktury vládnutí, které nás dostaly do této situace, je naléhavější než kdy dříve. Je nutné, aby se z nás všech stali do jisté míry aktivisté za finanční spravedlnost.

Defincionalizace jako cesta k finanční spravedlnosti

Neregulovaná expanze finančních aktérů, prostředků a motivů do našich ekonomik, služeb a mezinárodní rozvojové praxe měla trvalé dopady na životy lidí po celém světě, od prohlubování a konzervování mnoha dimenzí nerovnosti až po omezení přístupu komunit ke společným přírodním zdrojům a poskytování veřejných služeb marginalizovaným a znevýhodněným skupinám.

32 Philip Alston, „The Human Rights Implications of Extreme Inequality“, únor 2018, Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, 27. květen 2015 (A/HRC/29/31); NYU School of Law, Public Law Research Paper No. 18-06. Dostupné na SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3117156>

33 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5829462/>

34 https://odg.cat/wp-content/uploads/2016/02/financionalization_of_infrastructure_eng.pdf

A jakkoli se financializace projevuje v mnoha úrovních a činnostech, boj za finanční spravedlnost je stěžejí možné vyhrát usilováním o změnu uvnitř jednotlivých, oddělených oblastí aktivismu a odporu.

Různé sektory jako potraviny a půda, zdravotnictví a práva žen, bydlení, infrastruktura apod. procházejí specifickými otřesy, ale k dosažení systémové změny je nutné pochopit problémy uvnitř každého sektoru a pak je propojit zeměpisně mezi globálním Severem a Jihem a zároveň napříč odvětvími. Dívat se na globální nerovnosti mnohohodimenzionálním pohledem, tedy nejen se zřetelem na příjem nebo majetek, ale také s ohledem na genderové, zeměpisné, mezigenerační a rasové nerovnosti, umožňuje širší pochopení toho, co by představovala sociální a finanční spravedlnost a jak se do takového stavu dostat.

Proto je velmi naléhavé, aby se občanská hnutí soustředila na cíl vzít si zpátky naše ekonomiky, znovu ovládnout veřejné služby a chránit naše společné přírodní zdroje. Z této zprávy jasně vyplývá, že lokální odolnost vůči průniku finančních aktérů je nesmírně důležitá, ale že konfrontování hybatelů nerovnosti, které dnes působí v globálním měřítku, jako je například financializace, vyžaduje také soustředěné úsilí na vyšších úrovních tvorby politik. Je možné navrhnout tři hlavní pilíře (viz obr. 8):

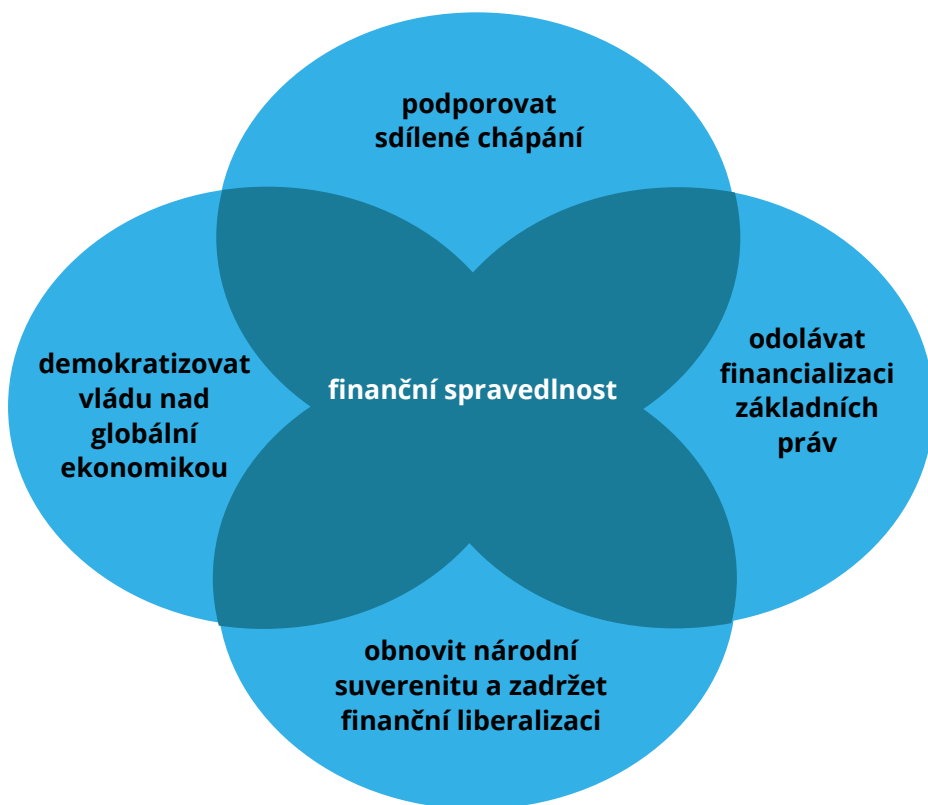
- **Podporovat sdílené chápání a další zkoumání dynamiky financializace:** Je nezbytné mezi lidmi zvyšovat povědomí o velmi reálných dopadech financializace na jejich životy a poskytnout nové analytické nástroje k přezkoumání současné dynamiky. Tím, že se budeme věnovat problematice nerovnosti a tomu, jak šíření finančních aktérů a služeb tuto problematiku prohlubuje, se můžeme vyhnout nechtěné spoluúčasti na těchto procesech, které záludně a skrytě infiltrují mnohé oblasti života;
- **Odolávat dalším pokusům odsouvat rozhodovací procesy z legitimního a demokratického politického prostoru, často ve jménu „finančních příležitostí“ na podporu pokroku:** Na lokální a národní úrovni lze posilováním odolnosti společenských hnutí vůči škodlivým projektům, politickým rozhodnutím a dalším intervencím podporovaným globálními finančními aktéry dosáhnout viditelných úspěchů a dát tvář a tvar úsilí, které se tak často zdá být nehmotné a neuchopitelné;

- **Posílením národní suverenity znovu vytvořit zdravé hranice pro finanční liberalizaci a poskytnout potřebné financování k dosažení Cílů udržitelného rozvoje (SDGs):** Poslední globální finanční krize jasně odhalila slabiny liberalizovaného, privátně orientovaného finančního systému. Celá řada strukturálních podmínek, které k této krizi přispěly, však byla od té doby zachována beze změn, anebo jen s mírnými změnami. Proto je nutné obnovit národní suverenitu, což pomůže zabránit příští krizi a poskytne potřebné financování pro udržitelný rozvoj. Zde je nutné mimo jiné zkoumat potenciál národních rozvojových bank, vrátit správu kapitálových účtů zpět do repertoáru standardních nástrojů vládní politiky a zavést systém zdanění finančních transakcí;³⁵
- **Demokratizovat globální hospodářskou politiku:** Na globální úrovni by v jádru procesu přetváření mocných globálních institucí a reforem globální hospodářské politiky měly být sociální spravedlnost a lidskoprávní aspekty. Různé sektorové spory by se měly sjednotit pod společnou agendou a dovolávat se reforem existujících institucí a zavedení nových, které by byly schopné regulovat nové a rychle se vyvíjející finanční aktéry a dostat finance zpět pod demokratickou kontrolu a odpovědnost. K tomu je zapotřebí nejenom budovat konvergenci v existujících návrzích ohledně kritických nových pilířů ekosystému demokratizované hospodářské politiky, jakým by byl například mezivládní daňový orgán a instituce pro vyrovnávání státních dluhů fungující pod záštitou OSN, ale zároveň je nutné zaměřit se na institucionální vakuum v regulaci finančních aktérů, zejména – ale ne jenom – odvětví investičního managementu. Taková opatření by se mohla projevit ve větší transparentnosti, participaci a veřejné kontrole nad domácí i globální daňovou, fiskální a finanční politikou.

Nastal čas uvědomit si, že mnohostranný proces financializace přináší lidem řadu různých úskalí, a zaměřit se na nápravu mnohohodimenzionálních nerovností, abychom dosáhli finanční spravedlnosti. Nastal čas se aktivně zasazovat o finanční spravedlnost!

35 K. Singh a S. Prato, „Preventing the next financial crisis while financing sustainable development: Three propositions“, Spotlight Report on Sustainable Development, 2019, https://www.2030spotlight.org/sites/default/files/spot2019/Spotlight_Innenteil_2019_web_chapter_III_Singh.pdf

OBR. 8: Různé úrovně aktivit potřebných k dosažení definancializace a finanční spravedlnosti

1. Potraviny a půda

Od produkce potravin k investiční příležitosti: financializace půdy

Philip Seufert, FIAN International, text vychází z kolektivní analýzy Pracovní skupiny pro půdu a teritoria Mezinárodního plánovacího výboru pro potravinovou suverenitu (IPC - International Planning Committee for Food Sovereignty).³⁶

Proměna půdy na obchodovatelné aktivum, které globální finanční hráči nakupují a spekulují s ním, přímo ovlivňuje možnost ji využívat k produkci potravin, a tím ovlivňuje právo na jídlo, výživu a zdraví. Tyto změny zvláště tvrdě dopadají na drobné farmáře na globálním Severu i Jihu. V této kapitole se zaměříme na financializaci půdy a na to, jak globální finanční aktéři a trhy čím dál víc ovlivňují způsoby, jakými produkuje, distribuujeme a spotřebováváme potraviny.

Lidské právo proměněné v „investiční příležitost“

Pro každého z nás je potrava základní potřebou a také lidským právem. Za poslední desetiletí si však finanční aktéři jako investiční firmy a banky, hedge fondy, finanční správci, brokerské společnosti, pojišťovny, penzijní fondy, venture kapitálové fondy apod. z potravin udělaly finanční aktivum a „investiční příležitost“. Finanční trhy stále intenzivněji ovládají potravinové systémy na všech úrovních: ve výrobě, distribuci i spotřebě. To má dalekosáhlé dopady na to, jak se potraviny vyrábějí, kudy cestují, než se dostanou na náš talíř, jaké potraviny máme na výběr a jak se rozhodujeme, co a jak budeme jíst. Dopady jsou závažné zejména pro komunity drobných pěstitelů potravin.

Zemědělské komunity po celém světě čelí dramatickému nárůstu případů vyvlastňování a ničení půdy, řek, pastvin, lesů a oceánů; jinými slovy ztrácejí přístup ke svému teritoriu a možnosti rozhodovat o jeho využití, což je samotný základ fungování

komunit a společenských vazeb. Hnací silou této dramatické změny je finanční kapitalismus. V procesu často označovaném „světová pozemková horečka“ nebo „globální land grab“ (land grabbing - sporné zabírání zemědělské půdy investory) si nadnárodní společnosti a finanční aktéři zajišťují kontrolu nad přírodními zdroji po celém světě, aby z nich těžili zisk. Ukážeme si tento proces a jeho následky na dvou příkladech z Německa a Brazílie.

V Německu byla jedním z největších vlastníků půdy investiční společnost KTG Agrar. Většinu pozemků získala po znovusjednocení Německa v roce 1990, přičemž profitovala z vládní snahy privatizovat a prodat půdu, kterou v někdejší Východním Německu vlastnil stát. Roku 2016 vyhlásila KTG Agrar insolvenční řízení a odhalila síť téměř stovky dceřiných společností. Krátce po úpadku firmy požadovali místní zemědělci přerozdělení jejich pozemků mezi mladé a drobné zemědělce, mobilizovali k protestům a demonstrativně polnosti obsazovali. Požadovali, aby vláda aplikovala existující pojistky německého pozemkového zákona, podle kterých mohou místní úřady omezovat či zakazovat transakce se zemědělskou půdou. KTG Agrar se však podařilo v rychlosti rozprodat většinu pozemků dvěma investorům, konkrétně největší světové pojišťovně Munich Re a soukromé nadaci zvané Gustav-Zech-Stiftung, která sídlí v daňovém ráji v Lichtenštejnsku. Ty obešly existující předpisy tím, že nenakoupily pozemky samotné, ale dceřiné společnosti, které je vlastnily. Touto kličkou se vyhnuly možnosti, že by místní úřady mohly transakce se zemědělskou půdou zastavit nebo regulovat.³⁷

³⁶ IPC je globální platforma sdružující sociální hnutí drobných producentů potravin a původních obyvatel. Více informací viz www.foodsovereignty.org

³⁷ Více informací viz Paula Gioia, „Resisting Land Grabbing in Germany“, Farming Matters, duben 2017. Dostupné na: www.ileia.org/2017/04/18/resisting-land-grabbing-germany

Žena před zničeným domem na jihu Piauí, Brazílie. Její dům byl srovnán se zemí, aby uvolnil místo sójové plantáži. Rozšiřování sójových monokultur v oblasti je poháněno přílivem peněz z penzijních fondů v Evropě, USA a Kanadě. Autor fotografie: Rosilene Miliotti/FASE

V brazilském regionu MATOPIBA čelí komunity pastevců a rybářů tlaku, aby opustili svou půdu, lesy a řeky a uvolnili cestu zakládání nových sójových monokultur. Tyto komunity po generace obývaly oblast zvanou Cerrado, která je pro světové klima a biodiverzitu podobně důležitá jako Amazonský prales. Jejich další přežívání zde však znemožňuje odlesňování, kontaminace půdy a vody zemědělskými chemikáliemi, zánik možností obživy, rozpad komunit i nejistota dostupnosti potravin. Kromě toho se množí případy, kdy jsou tyto komunity napadány ozbrojenými skupinami napojenými na zemědělské velkopodnikatele. V mnoha případech jsou lidé nuceni přestěhovat

se do chudinských čtvrtí (favely) brazilských měst. Pokračující land grabbing a destrukci ekosystémů umožňuje obrovský příliv peněz z penzijních fondů sídlících ve Spojených státech, Kanadě a Evropě. I lokální a národní zemědělské podniky založily joint venture podniky s nadnárodními finančními aktéry. Jakkoli tito aktéři řadu let financovali produkci zemědělských komodit, poslední dobou se v ohnisku jejich zájmu ocitla půda samotná. Kvůli tomu se na scéně objevily nové společnosti, jejichž předmětem podnikání jsou spekulace s pozemky. Pro místní komunity to znamenalo další násilí a útlak a ještě menší možnosti zajistit si obživu.³⁸

38 Více informací viz FIAN International, Rede Social de Justiça e Direitos Humanos a Comissão Pastoral da Terra (CPT), The Human and Environmental Cost of Land Business. The Case of MATOPIB, Brazil, 2018. Dostupné na <http://bit.ly/MATOPIBALandGrab>

Přestože proces komodifikace není v oblasti potravin a zemědělství ničím úplně novým – potraviny byly obchodovány jako komodita po stovky let a zemědělská produkce se na zvláštních burzách obchoduje od počátku dvacátého století, tyto příklady ukazují, jak do hry vstupují noví finanční aktéři a jak se tempo a intenzita financionalizace v posledních letech zvyšují.

Dopady na místní obyvatele a komunity

Bezprostřední dopady na místní komunity jsou dramatické. V mnoha případech je lidem přímo vyvlastněna půda, lesy, pastviny a vodní plochy, na nichž závisí jejich přežití a možnost důstojné obživy. V jiných případech už rodiny a komunity nemohou vyrábět jídlo a žít tak, jak byly zvyklé, protože jsou ničeny ekosystémy, na nichž jsou závislé: Lesy se kácí, aby na jejich místě mohly vzniknout rozsáhlé plantáže, silnice, přehrady, lomy atd.; řeky jsou odkláněny nebo vysychají kvůli nadměrnému odběru vody zemědělskými nebo těžařskými firmami; půdu a vodní zdroje znečišťují nebezpečné chemikálie; plodiny jsou kontaminovány geneticky modifikovanými organismy (GMO) užívanými v průmyslových monokulturách; cesty, po kterých místní lidé cestovali do škol a za zdravotní péči, jsou privatizovány nebo uzavřeny... Po celém světě se lidé brání, ale čelí násilí a represím a zabezpečit rodinu je za takových okolností nesmírně náročné. Nakonec zůstává jen zničená krajina s nekonečnými monokulturami, ale bez obyvatel, kteří tu dříve žili, respektovali místní ekosystém a starali se o něj.

Ačkoli zúčastnění „investoři“ pořádají velké kampaně a investují do působení na veřejnost, aby světu ukázali, že jejich činnost přispívá k zajištění potravinové bezpečnosti, že poskytují pracovní místa a rozvoj a přispívají k ochraně biologické rozmanitosti a ekosystémů, pravdou je, že právě komunity drobných výrobců potravin zajišťují 80 procent celosvětově vyprodukovaných potravin.³⁹ Jejich agroekologické systémy zajišťují důstojnou práci a příjem pro stovky milionů rodin, přičemž zachovávají venkovské komunity, které vytvářejí sociální soudržnost a udržují bohatou kulturu.

Agroekologie, proměna struktur moci a demokratizace správy potravinových systémů

Agroekologie je klíčovou součástí politického projektu potravinové suverenity, který byl definován sociálními hnutími drobných producentů potravin a původních obyvatel jako „právo jednotlivců, národů, komunit a zemí definovat vlastní politiku zemědělství, zaměstnanosti, rybolovu, politiku hospodaření s potravinami, půdou a vodou, které ekologicky, sociálně, ekonomicky a kulturně odpovídají jejich jedinečným okolnostem“.⁴⁰ Agroekologie je návrh na radikální transformaci našich potravinových systémů a napravení škod způsobených průmyslovou produkcí potravin, která způsobila zničení ekosystémů, degradaci půdy, vyčerpání rybích populací, vznik plevelů odolných vůči herbicidům, zvýšení emisí skleníkových plynů a podvýživu a závažné zdravotní problémy související s nadměrnou konzumací průmyslově vyráběných a výživově nevhodných potravin (obezita, cukrovka atd.). Produkční postupy agroekologie, jako je výsadba meziplodin, tradiční rybolov a mobilní pastevečství, integrace plodin, stromů, hospodářských zvířat a ryb, hnojení, kompostování, používání místních odrůd a plemen zvířat atd., jsou hluboce provázané se znalostmi a dovednostmi rolníků a původních obyvatel, předávanými po celá staletí, stejně jako s jejich způsobem života. Agroekologie je v základu politická, protože zpochybňuje a transformuje struktury moci ve společnosti. Kontrola nad půdou, vodou a osivy, znalostmi a kulturou musí být v rukou komunit a lidí, kteří živí svět. Rozmanité formy výroby potravin drobnými zemědělci vycházející z agroekologie generují místní znalosti, podporují sociální spravedlnost, rozvíjejí identitu a kulturu a posilují ekonomickou životaschopnost venkovských oblastí.

39 http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/Factsheet_SMALLHOLDERS.pdf

40 Více informací viz Deklarace Mezinárodního fóra pro agroekologii, Nyéléni, Mali, únor 2015. Dostupné na <http://www.foodsovereignty.org/wp-content/uploads/2015/02/Download-declaration-Agroecology-Nyeleni-2015.pdf>

Je stále více zřejmé, že průmyslový, fosilními palivy poháněný systém produkce potravin je neudržitelný ve všech možných ohledech, zabírání půdy globálními finančními aktéry znemožňuje rozšíření agroekologické výroby potravin a místních trhů a zajištění výživného a zdravého jídla pro všechny.

Mechanismy financializace půdy

Je důležité pochopit, že mnoho nových „investorů“ v oblasti potravin, zemědělství a půdy se primárně nezajímá o produkci, ale o rychlou návratnost spekulativních investic do potravin a půdy.

V minulosti finanční aktéři podporovali rozšiřování průmyslové výroby potravin. Finanční firmy a komerční banky poskytovaly kapitál, který zemědělské podniky potřebovaly k rozšíření svých rozlehlých monokultur plodin určených k prodeji, jako je sója, cukr, bavlna, palmový olej, kukuřice a další. V mnoha částech světa se tato expanze zrychlila v 90. letech minulého století.⁴¹ Po finanční krizi v Asii a prasknutí internetové bubliny v USA na přelomu století hledaly globální finance nové oblasti, kam investovat. V této souvislosti si jako jedno z míst, kam vložit svůj „nadbytečný kapitál“, vybraly zemědělské suroviny jako sója, cukr, kukuřice, bavlna, eukalyptus a maso. To vedlo k periodickému tzv. „komoditnímu boomu“, což mělo za následek spekulativní nárůst cen zemědělských surovin. Tyto spekulativní investice dále podpořily územní rozšíření monokultur a velkozemědělství, zejména v rozvojových a rozvíjejících se zemích.

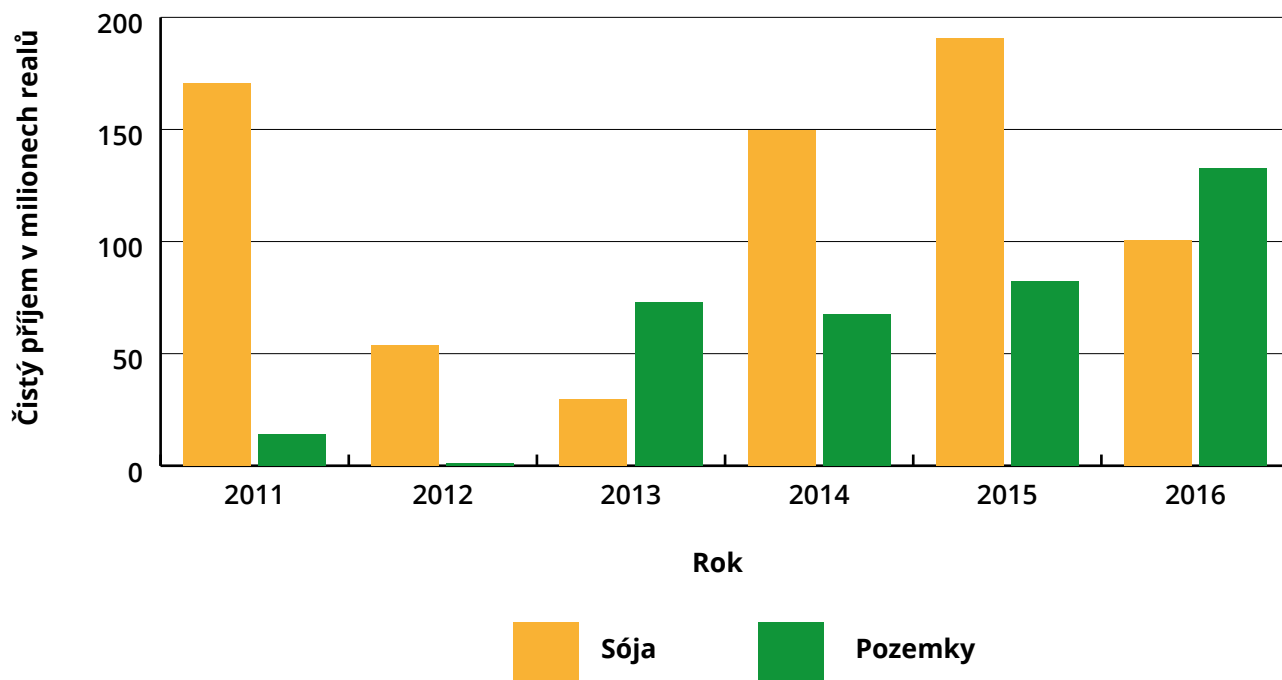
Po světové finanční krizi v roce 2008 však došlo k pozoruhodnému vývoji: Zatímco cena zemědělských komodit na mezinárodních trzích klesala, zájem investorů o půdu se nezměnil a cena půdy v mnoha částech světa nadále rostla. V té době začaly organizace producentů potravin a nevládní organizace volat na poplach kvůli tomu, čemu říkaly „světová pozemková horečka“ nebo „globální land grab“, a požadovaly veřejnou regulaci s cílem chránit a garantovat lidská práva. Při mnoha obchodech s pozemky za posledních 10 až 15 let šlo na první pohled o zakládání nebo rozšiřování rozsáhlých zemědělských projektů, ale

teritoriální rozšíření průmyslových zemědělských plantáží slouží hlavně k odůvodnění zvýšení cen půdy a umožňuje finančním a zemědělským podnikům přebírat kontrolu nad půdou, lesy a veškerou biodiverzitou. Hlavním cílem finančního kapitálu je půda, nezávisle na produkci zemědělských komodit.

Uvedený vývoj ilustruje případ MATOPIBA v Brazílii. Některé ze společností zapojených do podnikání s půdou v tomto regionu jsou stále spojeny s průmyslovou zemědělskou výrobou. Příkladem je společnost SLC (Schneider Logemann Company), jejíž pobočka SLC Agrícola je jedním z největších brazilských producentů sóji, zatímco pobočka SLC Land Co. se stala velkým hráčem v podnikání s pozemky. SLC ovládá téměř půl milionu hektarů půdy v Brazílii, přičemž asi na 300 000 hektarech pěstuje sóju. V roce 2015 společnost SLC poprvé dosáhla vyšších výnosů z nákupů a prodejů zemědělské půdy než ze svého dříve hlavního oboru podnikání, pěstování sóji.⁴² Ostatní společnosti podnikající v MATOPIBA již nejsou přímo spojeny s výrobou a plně se soustředí na získávání, prodej, leasing a/nebo správu zemědělské půdy. Příkladem je společnost Radar Imobiliária Agrícola S/A, která vznikla jako joint venture mezi americkým penzijním fondem TIAA a největší brazilskou společností vyrábějící cukr Cosan. Cílem Radaru je získat kapitalizovaný příjem z půdy, tj. získat levně pozemky, založit na nich farmy a poté je, v několika případech ve spekulativních transakcích, prodat. Zapojení mezinárodních finančních aktérů – v tomto případě zejména penzijních fondů z USA, Kanady a Evropy, kteří směřují obrovské množství kapitálu do podnikání se zemědělskou půdou, je jedním z projevů financializace půdy. Podporují probíhající spekulace a jejich cílem je získat značné bohatství z nákupu a prodeje pozemků v regionu. Penzijní fondy, investiční fondy a další finanční nástroje přímo profitují ze stoupajících cen pozemků, které zvyšují i hodnotu jejich portfolií.

41 Dobrým příkladem tohoto procesu je Brazílie, jeden z celosvětově největších producentů zemědělských komodit. Viz Network for Social Justice and Human Rights, Transnational corporations and land speculation in Brazil, 2018, str. 10-35. Dostupné na: https://social.org.br/images/MATOPIBA_EN.pdf.

42 Tamtéž.

OBR. 9: Čistý příjem SLC v milionech brazilských realů (2011 – 2016) v divizích Sója a Pozemky⁴³

Zdroj: Network for Social Justice and Human Rights, 2018.

Financionalizace půdy je tedy pro globální finance novou formou získávání a akumulace bohatství. Důležitou součástí tohoto procesu je vytvoření půdy jako nové třídy aktiv. Zároveň několik zemí zavedlo opatření, která umožňují vznik finančních nástrojů, jako jsou futures kontrakty a deriváty,⁴⁴ které dále usnadňují spekulace s pozemky.

Je důležité zdůraznit, že rostoucí nadvláda globálních financí nad životním prostorem i samotnými životy lidí se nezrodila z prázdnoty, ale je výsledkem politických procesů v posledních několika desetiletích. V současné době přispívá řada institucí a politik k vytváření prostředí, ve kterém mohou globální finance operovat a získávat kontrolu nad běžným zbožím. Na národní úrovni deregulovaly vlády a parlamenty obchod a investice, jakož i zákony upravující péči o půdu, zemědělství, lesy, oceány a rybolov, ochranu životního prostředí,

bydlení, veřejné služby, energetiku, dopravu a další oblasti související s infrastrukturou. V mnoha zemích investiční střediska/agentury propagují a usnadňují soukromé „investice“ a spekulace všeho druhu, také v oblasti zemědělství, těžby, cestovního ruchu a dalších odvětví. Role veřejně financovaných institucí, které mají regulovat a sledovat finanční transakce, roste s tím, jak soukromí finanční aktéři rozšiřují své obchodní operace do nových oblastí. V mnoha případech tyto instituce působí jako podporovatelé finančního kapitalismu. Jedním z příkladů je Generální ředitelství Evropské komise pro finanční stabilitu, finanční služby a unii kapitálových trhů (DG FISMA),⁴⁵ které zahájilo řízení proti řadě členských států EU za to, že přijaly zákony, které regulují trhy s půdou a omezují vlastnictví půdy korporacemi a/nebo cizinci. DG FISMA uvádí, že členské státy EU musí především zajistit volný pohyb kapitálu v rámci EU, což je jedna z hlavních zásad EU.⁴⁶ To znamená, že lidská práva podléhají volnému pohybu kapitálu. V jiných případech státní ministerstva, která mají za úkol dohlížet na finanční nástroje, jako jsou penzijní fondy, nevykonávají dostatečný dohled nad jejich činností a nezajišťují řádnou regulaci.

43 Sít pro sociální spravedlnost a lidská práva, 2018.

44 Deriváty jsou cenné papíry, jejichž hodnota je závislá na podkladovém aktivu nebo skupině aktiv nebo je z nich odvozena. Samotný derivát je smlouva mezi dvěma nebo více stranami a jeho cena je určena kolísáním podkladového aktiva. Mezi nejčastější podkladová aktiva patří akcie, dluhopisy, komodity, měny, úrokové sazby a tržní indexy. Futures kontrakt je smlouva na nákup nebo prodej konkrétní komodity nebo aktiva za předem stanovenou cenu v určitém čase v budoucnosti. Futures kontrakty se kupují a prodávají na futures trzích nebo futures burzách za účelem dodání v dohodnutém datu v budoucnosti s cenou stanovenou v době obchodu.

45 Generální ředitelství EU jsou svého druhu ministerstva Evropské komise.

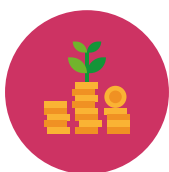
46 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1827_en.htm?locale=EN.

Zambijská žena ukazuje pole, které její komunita využívala, dokud si na ně nezačal činit nárok mezinárodní investor Agrivision. Autor fotografie: Roman Herre/FIAN Německo.

Ve skutečnosti se mnoho států – zejména těch bohatých – brání nebo velmi laxně staví k regulaci, která prosazuje odpovědnost nadnárodních společností a mezinárodních finančních toků. Spíše se spoléhají na dobrou vůli společností a jejich dobrovolné samoregulační plány, které nepočítají s žádnými omezeními, jež by korporace a investory nutila respektovat lidská práva a životní prostředí, ani ustanoveními, která by je trestala za zločiny, jež spáchají. Současně jsou podnikatelské subjekty a finanční aktéři stále více považováni za klíčové hráče ve správě věcí veřejných, včetně formulace politických rozhodnutí. Tím se zásadně mění způsob, jakým je veřejná moc vykonávána na všech úrovních, zejména na vnitrostátní úrovni a v multilaterálním systému Organizace spojených národů.

Rozvoj nebo zisk?

Na mezinárodní úrovni hrají mezinárodní finanční instituce (IFIs - international financial institutions) včetně rozvojových bank zásadní úlohu v tom, že globálním financím otevřely cestu k pozemkům

a životům občanů. To ukazuje, že logika financí pronikla do stále více sektorů a oblastí politiky. Jedním příkladem je rozvojová spolupráce. Právě

agentury pro rozvojovou spolupráci, a zejména jejich finanční pobočky (tzv. instituce pro financování rozvoje, DFIs - development finance institutions), se stále častěji chovají jako všichni ostatní finanční investoři, a to i přes veřejný mandát naplňovat státní politiky rozvojové spolupráce. Příkladem je zapojení německé rozvojové spolupráce do rozsáhlého zemědělského investičního projektu v Zambii.

Zemědělské komunity v Zambii se snaží bránit své pozemky proti finančnímu investorovi Agrivision Africa. Společnost sídlí v daňovém ráji na ostrově Mauricius a je vlastněna Mezinárodní finanční společností (IFC) Světové banky, Norskou rozvojovou finanční institucí (Norfund) a investiční společností jménem Zeder se sídlem v Jihoafrické republice. Agrivision Africa prostřednictvím své dceřiné společnosti Agrivision Zambia získala v této zemi nejméně sedm farem o celkové rozloze přibližně 19 000 hektarů. Masivní příliv peněz za účelem zvýšení produktivity farem prostřednictvím mechanizace, zavlažování a dalších kapitálově náročných procesů vedl mimo jiné k další expanzi. V provincii Mkushi, přezdívané „srdce zambijského zemědělství“, Agrivision rozšířil své polnosti až do příhraničních oblastí, které po

mnoho let využívala pro vlastní obživu místní komunita Ngambwa. Nyní tato komunita ztratila většinu své zemědělské půdy a už několikrát čelila výhrůzkám vystěhování ze strany soukromých bezpečnostních složek společnosti. Jedním z investorů v Agrivision Africa je Africký zemědělský obchodní a investiční fond (AATIF) se sídlem v Lucembursku, který se sám označuje za „inovativní strukturu veřejného a soukromého financování“. Byl založen německým ministerstvem pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (BMZ) a jeho pobočkou finanční pomoci, KfW Development Bank, ve spolupráci s Deutsche Bank AG. Je zajímavé, že německé ministerstvo pro rozvojovou spolupráci (BMZ) tento fond zřídilo v Lucembursku, protože by v Německu nebyl legální. Do roku 2018 fond vyplatil 160 milionů dolarů a vygeneroval zisk 33 milionů dolarů – v Lucembursku, nikoli v Zambii.⁴⁷

Ve jménu „finanční inkluze“ se agentury pro rozvojovou spolupráci staly také klíčovými aktéry v usnadnění přístupu chudých a venkovských obyvatel k financím. Důležité je, že odvětví mikroúvěrů, jeden z klíčových pilířů „finanční inkluze“, vyžaduje pro související hypotéky soukromé a převoditelné pozemky. Mikro-pojištění je další odvětví podporované rozvojovou spoluprací, které vtahuje chudé lidi na finanční trhy a do logiky investic.

Financionalizace půdy a digitální technologie

Financionalizace obecně a zejména financionalizace půdy je úzce provázána s digitalizací, tj. s integrací digitálních technologií založených na procesu převádění informací do digitálního formátu. Digitální technologie jsou

klíčové a umožňují globálním finančním aktérům ovládat různé oblasti života lidí. Řízení finančních transakcí a peněžních toků z globálních finančních středisek vyžaduje informační toky a nástroje pro provádění transakcí – nakupování a prodej pozemků, akcií nebo jiných forem nároku na půdu. Digitalizace, která v konečném důsledku znamená integraci digitálních technologií do různých sfér

života, byla skutečně klíčovým hnacím motorem globální financionalizace. Například exponenciální nárůst globálních financí by nebyl možný bez informačních technologií, včetně vysokofrekvenčního obchodování. Digitalizace a informační technologie byly také klíčové při přivedení půdy a dalších společných statků na globální finanční trhy.

Je důležité rozlišovat dva klíčové aspekty digitalizace půdy. Zaprvé, pro investory je zásadní mít přístup ke konkrétním údajům o daném pozemku a lokalitě, jako je kvalita půdy, výnosy, přístup k vodě, zalesnění, vývoj cen půdy, statistické vzorce srážek atd. Digitalizace umožňuje například finančnímu brokerovi v Singapuru získat přístup k takovým informacím ohledně parcely v Kolumbii. Pod hlavičkou „digitalizace zemědělství“ už dávno probíhá sběr a privatizace dat ve virtuálních úložištích – pod vedením nadnárodních konglomerátů John Deere, AGCO a CHN.⁴⁸

Za druhé, digitalizace údajů o správě půdy, zejména údajů o vlastnictví půdy nebo katastru, (potenciálně) umožňuje transakce s pozemky ve virtuální sféře. V současné době probíhá několik snah o aplikaci technologie blockchainu na půdu. Blockchain je technologie, která je základem kryptoměn, jako je bitcoin, a je běžně popisována jako otevřená, distribuovaná/decentralizovaná účetní kniha, která dokáže zaznamenávat informace a transakce mezi dvěma stranami. Technologie blockchain umožňuje nejen ukládání údajů o správě půdy, ale také umožňuje provádět transakce prostřednictvím tzv. „inteligentních smluv“, k nimž dochází z velké části automatizovaným a samočinným způsobem. Pilotní projekty probíhají v různých zemích po celém světě.⁴⁹ Argumentace se soustředí na neefektivní státy a správu a znějí prohlášení, že soukromí aktéři budou mnohem efektivnější, když převezmou správu pozemků decentralizovaně a bez zásahů veřejných orgánů. Zapojené společnosti slibují „snadnější přístup, vyšší přesnost, lepší škálovatelnost a transparentnost“,⁵⁰ a ještě demokratičtější správu pozemkového fondu.

48 ETC Group, „Software vs. Hardware vs. Nowhere“, 2016. Dostupné na: <http://www.etcgroup.org/content/deere-co-becoming-monsanto-box>. Očekává se, že poptávka po zemědělských dronech, robotech, senzorech, kamerách atd. poroste z 2,3 miliard USD v roce 2014 na 18,45 miliard USD v roce 2022.

49 Pilotní projekty probíhají v Gruzii, na Ukrajině, ve Švédsku, Indii, Austrálii, Dubaji, Hondurasu, USA a Ghaně. J. M. Graglia a C. Mellon, „Blockchain and Property in 2018: at the end of the beginning“. Práce přednesená na každoroční konferenci Světové banky k půdě a chudobě, 2018. Dostupné na: www.conftool.com/landandpoverty2018/index.php/02-11-Graglia-864_paper.pdf?page=downloadPaper&file_name=02-11-Graglia-864_paper.pdf&form_id=864&form_version=final.

50 <https://bravenewcoin.com/news/brazil-pilots-bitcoin-solution-for-real-estate-registration/>

47 Další informace viz Roman Herre, „Fast track agribusiness expansion, land grabs and the role of European public and private financing in Zambia“, vydala Hands off the Land Alliance, 2014. Dostupné na: <http://bit.ly/AgribusinessLandGrabZambia>.

Pracovnice na stromové plantáži v provincii Niassa, Mosambik. Evropské finanční investoři usilovali o založení a rozšiřování stromových plantáží na severu Mosambiku. Rolníci, kteří přišli o půdu, jsou nuceni na plantážích pracovat za mizernou mzdu jako sezónní pracovníci. Autor fotografie: Duckin' and Divin' Films.

Nové výzvy pro komunity hájící vlastní práva

Pro dotčené komunity a lidi přináší financionalizace nové výzvy k obraně jejich práv a k volání společností zapojených do land grabbingu k odpovědnosti. Důvodem je skutečnost, že globální finanční investoři často působí na

dálku a spoléhají na komplexní síť mezinárodních, národních a místních prostředníků nebo makléřů, společností a investorů - legálních i jiných, kteří pro ně získávají kontrolu nad pozemky. Obvykle kupují akcie společností, které byly založeny například za účelem slučování půdy. Na základě těchto dohod o podílu se nepovažují za zákonné vlastníky půdy, ale spíše za „investory“, přestože jejich vliv jako akcionářů jim de facto poskytuje kontrolu nad společností vlastníci půdu a následně i samotnou půdou. Tato opatření jim rovněž umožňují obcházet zákony, které omezují zahraniční vlastnictví půdy. Dále se mohou vyhýbat odpovědnosti za land grabbing a „outsourcovat“ samotný land grabbing místním makléřům. Finanční aktéři používají složité investiční struktury nebo investiční sítě, které zahrnují celou řadu aktérů, dceřiných společností a podobně, aby se úmyslně distancovali od jakéhokoli typu odpovědnosti za dopady své činnosti.

Globální finance navíc působí především prostřednictvím malého počtu finančních center, offshorových finančních středisek (OFCs - offshore financial centres) a daňových rájů, aby se vyhnuly veřejnému dohledu a zdanění.⁵¹ Komunity a organizace, které chtějí vědět, kdo financuje a těží z „investičních“ projektů v jejich oblasti, se musí pustit do složitého bádání. Určení odpovědnosti za porušování lidských práv kterémukoli ze zúčastněných aktérů se navíc stává obtížnou výzvou nejen pro ně, ale také pro stávající soudní systémy.

51 Aspoň 30 % všech přímých zahraničních investic a asi 50 % všeho obchodu prochází daňovými ráji, přičemž jedna šestina celosvětového soukromého bohatství je v daňových rájích uložena. Viz: <http://longreads.tni.org/state-of-power-2019/geography-of-financial-power>.

Odpor

Venkovská sociální hnutí producentů potravin a původních obyvatel již dlouhou dobu brání své pozemky a území před záboru a ničením životního prostředí. Komunity a kolektivy po celém světě vzdorují

a protestují proti nejruznějším „investičním“ projektům. V některých případech se jedná o čistě lokální boj, některé přerostly v mezinárodní kampaně. Sociální hnutí a původní obyvatelstvo bojují také za restituci půdy, jakož i za agrární a vodní reformy, protože není legitimní, aby malý počet jedinců vlastnil a ovládal většinu pozemků, lesů, moří, řek a veškeré přírody. Rovněž usilují o uznání a záruku svých práv na půdu, včetně zvykových kolektivních systémů držby a správy fungujících v rámci jejich komunit.

Základní lidská práva a sdílená vize potravinové suverenity tvoří základ detailních návrhů, jak spravovat zemi a přírodní zdroje, které předložila hnutí producentů potravin a původních obyvatel.⁵² Tyto návrhy jsou do značné míry založeny na mezinárodním uznání lidských práv a závazků států, které z nich vyplývají, zejména práva na jídlo a výživu, jakož i práva původních obyvatel na jejich historická území (Deklarace OSN o právech původního obyvatelstva) a práva rolníků a jiných venkovských obyvatel na jejich půdu a přírodní zdroje (Deklarace OSN o právech rolníků a jiných osob pracujících ve venkovských oblastech). Smlouvy a prohlášení o lidských právech, jakož i další mezinárodní nástroje, které členské státy OSN přijaly (např. Pokyny pro odpovědnou správu půdy, rybolovu a lesů), ukazují, že organizace venkovských obyvatel byly schopny částečně dosáhnout uznání svých vizí a návrhů.

S financizací čelí komunity starým i novým hrozbám a problémům, které zásadně ohrožují představy, práva a způsoby života venkovských lidí. V návaznosti na minulé boje musíme najít nové způsoby, jak v novém globálním kontextu prosazovat lidská práva a důstojnost. Mezinárodní plánovací výbor pro potravinovou suverenitu (IPC) tuto reflexi a diskusi zahájil. Na základě naší analýzy dopadů a hybatelů financování jsme identifikovali tři klíčové oblasti, na které se zaměřit:

- Za prvé, plné uznání a účinná implementace lidského práva na půdu a území jednotlivými státy i mezinárodním společenstvím.

- Za druhé, zajištění toho, aby zákony na národní a/nebo regionální úrovni respektovaly, chránily a zaručovaly práva společenství na jejich půdu, lesy, pastviny, rybářská území atd. Klíčovým aspektem v této souvislosti je plné právní uznání a podpora forem samosprávy a správy pozemků a společného majetku komunit, včetně jejich obvyklých systémů držby a kolektivních práv.
- Za třetí, na základě svých závazků v oblasti lidských práv musí státy zavést rámce pro regulaci firem a společností, zejména jejich nadnárodních operací a finančních toků. Tyto rámce musí zajistit odpovědnost a stanovit sankce za trestné činy spáchané korporacemi. Vzhledem k tomu, že finanční kapitál funguje z malého počtu finančních center a daňových rájů, uzavření těchto tajných jurisdikcí je důležitou součástí bojů za sociální spravedlnost.

Samotná regulace však nebude stačit. Proto potřebujeme odvážná opatření, která přerozdělí a navrátí celé společnosti bohatství a zdroje, jež odsávaly a hromadily globální finance. Jinými slovy, musíme vyvlastnit (nové) vyvlastnitele.

52 www.fian.org/fileadmin/media/publications_2015/2011_3_CSOProposals_LandTenureGuidelines.pdf.

2. Zdraví

Jak proměnit zdravotnictví ve výnosný globální projekt

Nicoletta Dentico, Society for International Development (SID)

„Hospodářský a sociální rozvoj založený na Novém mezinárodním ekonomickém řádu má zásadní význam pro plné dosažení zdraví pro všechny a pro zmenšení rozdílu mezi zdravotní úrovní rozvojových a rozvinutých zemí.“

Almatská deklaráce, Světová zdravotnická organizace, září 1978

Finanční instituce a infrastruktury finančního zprostředkování jsou protagonisty dnešního ekonomického řádu a začaly hrát ústřední roli v oblasti zdravotnictví. Proces proměny globální zdravotní péče v odvětví čím dál závislejší na finančních trzích je někdy označován jako „financionalizace“, trend, který je nyní prosazován ve jménu udržitelného rozvoje a poskytování „univerzálního zdravotního pokrytí“. Otevírá však řadu kritických otázek, pokud jde o správu a organizaci zdravotnictví, monopoly korporátního sektoru a požadavky na demokratickou účast, nerovný přístup ke zdravotní péči, jakož i kulturní a politická debata, jak by se mělo vykládat a zajišťovat všeobecné právo na zdraví.

Od Almaty k dopadu finanční krize roku 2008 na řecké zdravotnictví

Neoddělitelné propojení mezi právem na zdraví a mezinárodním ekonomickým řádem zmíněným v Almatské deklaraci⁵³ je tvrdou lekcí, kterou například Řekové znají až příliš dobře. Jejich příběh však nemá nic společného s touhou vyvinout ekonomický systém ušitý na míru záměru napravit křivdy kolonialismu a zahraniční ekonomické nadvlády „ve jménu sociální spravedlnosti“, jak uvádějí autoři Deklarace. Řekové spíše zaplatili neúnosnou cenu za ekonomické poruchy globalizace založené na privatizaci a deregulaci, zejména za finanční krizi, která vypukla

v září 2008 v důsledku úvěrových politik amerických soukromých bank. První finanční krizi, která se odehrávala v celoplanetárním měřítku. Panovačné programy hospodářských reforem, které na Řecko a další země uvalila Evropská unie (EU) a Mezinárodní měnový fond (IMF) když Evropu zasáhla krize, jsou smutnou připomínkou toho, že největší věřitelé na světě si pravděpodobně nebudou lámat hlavu se sociální spravedlností, lidskými právy a národní suverenitou, pokud jsou v sázce jejich vlastní peníze. Jedním z největších problémů současnosti zůstává oblast, kterou Evropané po dlouhou dobu považovali za svou chloubu: veřejná zdravotní péče.

Když Řecko v květnu 2010 přestalo splácet své dluhy, Novo Nordisk, největší evropský dodavatel inzulínu, jako první oznámil své rozhodnutí zastavit prodej určitých typů inzulínu (17 produktů) pacientům v Řecku, kteří mají cukrovku 1. typu a inzulín je pro ně nepostradatelný (více než 50 000 pacientů). Dánská společnost odmítla požadavek řecké vlády na snížení cen o 25 procent s tím, že se nenechá „šikanovat ke snižování cen“ – takové věci se mohou stát, když světu vládnou korporace. Místo toho ale Novo Nordisk nabídl jiný svůj produkt v generické verzi a zdarma.⁵⁴ Bylo to pro něj lepší než ohrozit své dominantní postavení a přezkoumat standardní cenu inzulínu pro celou Evropu – jasný důkaz propojení mezi vyděláním peněz a zdravím, pokud by o něm ještě někdo pochyboval.

V červnu 2016 přišla řecká národní banka s ještě hrozivější zprávou o dopadu úsporných politik EU na zdraví obyvatel.⁵⁵ Její statistiky dokládaly rozsah zhoršení zdravotního stavu Řeků v letech vyjednávání o půjčkách a úsporných opatřeních. Nová politická opatření byla často zaváděna rychle, aniž by se dostatečně zvážily potenciální vedlejší účinky, v době kdy byla řecká vláda nucena snižovat investice a výrazně omezit základní sociální služby, což zvýšilo nerovnost a oslabilo odolnost komunity vůči krizi. Státní rozpočet na zdravotnictví se v letech 2009 až 2014 snížil o 36 procent; výrazně narostla spoluúčast pacientů, a to i osob s pojištěním, a v souvislosti

54 <https://www.bbc.com/news/10189367>

55 <https://greece.greekreporter.com/2016/06/17/bank-of-greece-report-concludes-greeks-health-deteriorating-life-expectancy-shrinks/>

53 https://www.who.int/publications/almaata_declaration_en.pdf

s porody a řadou dalších základních léčebných zákroků byla zavedena omezení nároků.⁵⁶ Tato krize systému veřejného zdravotnictví vedla k 50% nárůstu úmrtnosti kojenců, zejména kojenců mladších než jeden rok; k nárůstu chronických onemocnění o 24,2 procenta v důsledku zhroutení systému zdravotní péče a nedostatku potřebných léčebných postupů způsobeného nedostatkem finančních prostředků; a k prudkému nárůstu duševních nemocí obyvatelstva v důsledku hospodářské krize z 3,3 % v roce 2008 na 12,3 % v roce 2013. Podle British Medical Journal se celková míra sebevražd mezi lety 2010 a 2012 zvýšila o 35 procent.⁵⁷ Řeckým lékem na otrěs systému zdravotnictví bylo státem dotované zdravotní pojištění, ale při míře nezaměstnanosti kolem 27 procent řada lidí nesplňovala kritéria.

Financionalizace a její „zbraně hromadného ničení“

Podoba naší ekonomiky a struktura našich životů v ní je hluboce ovlivněna finančními toky a jejich volatilitou. Tento trend je někdy označován jako „financionalizace“, což odkazuje na „stále větší úlohu

finančních motivů, finančních trhů, finančních aktérů a finančních institucí ve fungování domácích a mezinárodních ekonomik“.⁵⁸ Prostřednictvím privatizace, deregulace a úvěrových toků způsobil proces financionalizace rozsáhlé přeměny veřejného bohatství na soukromý kapitál. Finanční krize v roce 2008 tento proces ještě posílila tím, že se z veřejných zdrojů financovala výpomoc na pokrytí rizika, které podstoupili soukromí finančníci.⁵⁹ Jak uvádí nedávná publikace Transnational Institute, „veřejné finance přesahují 73 bilionů USD, což odpovídá 93 procentům globálního hrubého domácího produktu, pokud zahrnujeme multilaterální, penzijní a státní investiční fondy a centrální banky.“⁶⁰ To znamená, že

56 http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/266380/The-impact-of-the-financial-crisis-on-the-health-system-and-health-in-Greece.pdf.

57 C. Branas, A. Kastanaki, et al., „The impact of economic austerity and prosperity events on suicide in Greece: a 30 year interrupted time-series analysis“, British Medical Journal, 2014. Dostupné na: <https://bmjopen.bmj.com/content/5/1/e005619..>

58 G.A. Epstein, „Introduction: Financialization and the World Economy“. In: G. A. Epstein, ed., Financialisation and the World Economy, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd, 2006, str. 3-16

59 I. Ortiz a M. Cummins, „The age of austerity: a review of public expenditures and adjustment measures in 181 countries“, výzkumná zpráva, New York a Ženeva, Initiative for Policy Dialogue /South Centre, 24. březen 2013. Dostupné na: srn.com/abstract=2260771.

60 L. Steinfort a S. Kishimoto, Public Finance for the Future We Want, Transnational Institute (TNI), Amsterdam, červen 2019.

efektivní alokace veřejného kapitálu je jedním z nejcennějších úkolů v globální ekonomice a finance mají obrovský potenciál, pokud máme řešit obrovskou strukturální nerovnost, která se stala určujícím rysem naší doby.

Ale můžeme udělat mnohem víc. Globální finanční a hospodářská krize v roce 2008 je ukázkovým příkladem toho, že princip laissez-faire nefunguje. Nekontrolované finanční trhy daly vzniknout bankám „příliš velkým na to, aby mohly zkrachovat“, a nestimulovaly hospodářskou soutěž, ale spíše oligopoly a řadu překážek proti pokusům regulačních orgánů organizovat trhy ve veřejném zájmu. Ceny finančních aktiv nedokázaly signalizovat nastávající krizi. Ziskové spekulace, které narušují ekonomický systém a vedou ke kolapsu a bídě pro miliony postižených lidí – „finanční zbraně hromadného ničení“, jak jim říká Warren Buffet, přinášejí vysoké celospolečenské náklady, jak jsme po krizi viděli v Řecku a mnoha dalších zemích na globálním Severu i Jihu. Popisují cestu, kterou se svět vydává, když „finanční trhy, finanční instituce a finanční elity získají větší vliv na hospodářskou politiku a hospodářské výsledky“.⁶¹ To je podstatou financionalizace ekonomiky. Je to proces, který v konečném důsledku ohrožuje samotnou finanční podporu, které je třeba k dosažení Cílů udržitelného rozvoje (SDG), a způsobuje, že jsme všichni zranitelní častými krizovými cykly, které kasinový kapitalismus poháněný digitálním vysokofrekvenčním obchodováním potřebuje ke svému vlastnímu přežití.

Zdravé podnikání pro financionalizaci rozvoje

Podnět ke vstupu soukromého finančního kapitálu do zdravotnictví má historický precedens. Vyplývá to z průlomové zprávy Světové banky z roku 1993 Investice do zdravotnictví,⁶² která představila reformy, jež kladly stále větší důraz na vytváření trhů a peněžních příjmů v sektoru zdravotnictví.⁶³ Počátek implementace reformy doprovázela moratoria na expanzi provizí ze zdravotní péče, externích doplňkových služeb v nemocnicích a zavedení velmi

61 T. Palley, „Financialisation: What it is and Why it Matters“, University of Massachusetts, Amherst Political Economy Research Institute, výzkumná zpráva 153, 2007. Dostupné na: <https://ideas.repec.org/p/uma/periwp/wp153.html>.

62 <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5976>.

63 M. Mackintosh a M. Koivusalo, Commercialization of Health Care: Global and Local Dynamics and Policy Response. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.

kontroverzních systémů uživatelských poplatků. V době zveřejnění zprávy byl model formální, na zisk zaměřené provize z poskytování zdravotní péče, v podstatě omezen na země s vysokými příjmy. Netrvalo ani deset let, než soukromý kapitál zaplavil globální správu a financování zdravotnictví i poskytování zdravotní péče, a to pod lákavou maskou partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPPs – Public Private Partnerships). Institucionální uspořádání bylo nahrazeno pragmatismem.⁶⁴

Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs – Millennium Development Goals) byly zkušebním prostorem pro model partnerství veřejného a soukromého sektoru, zejména v boji proti chudobě a pandemickým chorobám v rozvojových zemích. Tato agenda se však dále rozvíjela s cílem zasáhnout celkový sektor zdravotnictví a institucionalizovat přítomnost korporátních aktérů v oblasti veřejného rozhodování o globálním zdraví,⁶⁵ včetně nastavování SDGs.

Co je partnerství veřejného a soukromého sektoru?

Partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPPs) je považováno za logickou reakci na strukturální změny ve vztazích mezi státem a trhem, ke kterým docházelo od počátku hospodářské a finanční globalizace, přičemž odpovědnosti státu ubývalo a vliv podniků masivně narůstal. Představuje zásadní posun v zajišťování veřejných služeb: od institucionálního uspořádání založeného na formálních strukturách a sledovatelných liniích odpovědnosti k funkčním iniciativám nebo smlouvám založeným na dobrovolném přístupu a institucionální hybridizaci.

PPP se mohou lišit v genezi a záměrech. Obecně jde o dlouhodobé smlouvy mezi vládami a soukromými společnostmi, podpořené vládními zárukami, na jejichž základě společnosti financují, staví a provozují prvky služeb tradičně poskytovaných státem, jako jsou nemocnice, školy, dopravní infrastruktura a inženýrské sítě. Společnostem se jejich

investice splácí buď prostřednictvím poplatků od uživatelů nebo prostřednictvím plateb od státu. Klasickou verzí partnerství veřejného a soukromého sektoru jsou koncese, v nichž se aktéři soukromého sektoru dohodnou na výstavbě nebo provozu konkrétního systému (rozvod vody, zdravotnictví, elektrická síť atd.) výměnou za státem udělený monopol, který jim umožní pokrýt náklady a generovat zisky zpoplatněním uživatelů. Hlavním důvodem, proč vlády usilují o partnerství veřejného a soukromého sektoru, je jejich snaha obejít neoliberální opatření na snižování nákladů omezující veřejné půjčky. Realita je taková, že ve většině případů jsou PPPs pro veřejný sektor nejnákladnější strategií financování, zejména z dlouhodobého hlediska. Navíc podporují nerovnost, protože upřednostňují ty, kdo už jsou bohatí (držitele aktiv a kapitálu), a často vysávají peníze od znevýhodněných.⁶⁶

Nové systémy zdravotní péče jako tržiště pro investory

Zdraví obyvatelstva je výchozí podmínkou udržitelného rozvoje, existují však obrovské rozdíly ve výdajích na zdravotnictví.⁶⁷ Výdaje na zdravotní péči jsou výsledkem komplikovaného národního, mezinárodního i subnárodního politického rozhodování, nabídky a poptávky zdravotnického systému, hospodářského rozvoje, a dokonce i válek, občanských konfliktů, přírodních katastrof a vlivů životního prostředí, které se stále častěji spojují se změnou klimatu. Kvůli tomu je odhad budoucích výdajů ze své podstaty nejistý. I tak se však považuje za nezbytné navýšit výdaje na zdravotnictví do roku 2030 o 274 miliard USD ročně, pokud má mezinárodní společenství pokročit směrem k SDG 3 – „Zajistit zdravý život a zvyšovat jeho kvalitu pro všechny v jakémkoli věku“.⁶⁸ Čísla odhadovaná pro prosté dosažení cíle SDG 3 v oblasti zdravotnictví dosahují až 371 miliard USD ročně.⁶⁹ Takové cíle vyžadují

66 <https://eurodad.org/files/pdf/1546822-public-private-partnerships-global-campaign-manifesto-1507748444.pdf>.

67 J. Dieleman, et al., „Future and Potential Spending on Health 2015-2040: Development Assistance for Health, and Government, Prepaid Private, and Out-Of-Pocket Spending in 184 Countries“, The Lancet 389(10083), 2017, str. 2005-2030. Dostupné na [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(17\)30873-5/fulltext#tables](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(17)30873-5/fulltext#tables).

68 <https://www.who.int/sdg/targets/en/>

69 K. Stenberg et al., „Financing transformative health systems

64 P. Utting a A. Zammit, „Beyond Pragmatism: Appraising UN-Business Partnerships“, Markets, Business and Regulation Programme Paper Number 1, říjen 2006, UNRISD, Ženeva, [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/225508544695E8F3C12572300038ED22?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/225508544695E8F3C12572300038ED22?OpenDocument).

65 J. Richter, „Public-Private Partnerships for Health: A Trend with no Alternatives?“ Development 47(2), 2004, str. 43-48.

iniciativy na podporu zdraví a prevenci nemocí, které dalece přesahují rámec zdravotní péče, zatím je to právě zdravotní průmysl, který rychle dosahuje zisků.⁷⁰ Odhaduje se, že globální výdaje na zdravotnictví v přepočtu na obyvatele se do roku 2030 zvýší o 50 procent, přičemž nejvýznamnější část nárůstu připadá na země se středními příjmy.⁷¹ Paradoxně se očekává, že míra nerovností ve výdajích na zdravotnictví bude do roku 2030 ještě větší.⁷²

Ale je to opravdu paradox? Strategie ve zdravotnictví ukazují rostoucí trend financionalizace globálního zdravotnictví. Zdůrazníme zde dva příklady, které ukazují negativní externality, které může malý počet korporátních řetězců zavést do zdravotnických systémů, správy globálního zdravotnictví a zmenšení politického prostoru pro dosažení práva na zdraví.

Základní léčiva na křižovatce finančních spekulací

Po více než dvou desetiletích mezinárodních diplomatických iniciativ a rezolucí a strategií WHO,⁷³ řadě právních bojů a formálních prohlášení národních nejvyšších soudů⁷⁴ a neúnavných pouličních protestech organizací občanské společnosti po celém světě zůstávají ceny léčiv mimo kontrolu. Požadavek „život je důležitější než zisk“ je stále ukázkovým

towards achievement of the health Sustainable Development Goals: a model for projected resource needs in 67 low-income and middle-income countries“, *The Lancet Global Health* 5 (9), 2017, str. 875–87. Dostupné na <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S2214-109X%2817%2930263-2>

- 70 Deloitte, 2019 Global Health Care Sector Outlook: Shaping the Future, Londýn, Deloitte, 2019. Dostupné na <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/life-sciences-and-healthcare/articles/global-health-care-sector-outlook.html>.
- 71 Pro země s vyšším středním příjmem z 914 USD v roce 2014 na 2072 USD v roce 2030; pro země s nižším středním příjmem z 267 USD v roce 2014 na 525 USD v roce 2030; pro země s nízkým příjmem ze 120 USD v roce 2014 na 154 USD v roce 2030. Viz Dieleman, et al., „Future and Potential Spending on Health 2015-2040d Private, and Out-Of-Pocket Spending in 184 Countries“, str. 2005-2030.
- 72 Tamtéž.
- 73 Světová zdravotnická organizace, „Public Health, Innovation and Intellectual Property Rights“, zpráva Komise pro práva k duševnímu vlastnictví, inovaci a veřejné zdraví, WHO, Ženeva, 2006. Dostupné na <https://www.who.int/intellectualproperty/report/en/>. Novější informace viz zpráva Panelu na vysoké úrovni pro přístup k léčivům Generálního tajemníka OSN, vydaná v roce 2016, <http://www.unsgaccessmeds.org/final-report>.
- 74 Např. boj o rozhodnutí Nejvyššího soudu v Jihoafrické republice o žalobě 39 výrobců léčiv proti vládě v roce 1997 v souvislosti s léčbou AIDS, kde žalující strana až v roce 2001 kvůli požadavkům na transparentnost jejich účetních bilancí žalobu stáhla; o několik let později následoval případ Nejvyššího soudu v Indii, který v roce 2013 zamítl žádost švýcarského farmaceutického gigantu Novartis AG o patent na jeho život zachraňující lék proti rakovině prodáváný ve velké části světa pod značkou Glivec. Pět let poté, co společnost Novartis napadla indický zákon o ochraně proti prodloužení patentů - oddíl 3 písm. D) - byl případ zamítnut indickým Nejvyšším soudem. Viz https://en.wikipedia.org/wiki/Novartis_v._Union_of_India_%26_Others

příkladem, možná jedním z nejlepších příkladů důsledků plynoucích z financionalizace zdravotní péče. Nastavení přístupu k základním lékům, vakcínám a diagnostice, které Světová zdravotnická organizace zavedla v roce 1995, upřednostňuje výrobce léčiv a je stále překážkou na cestě k prosazování přednosti práva na zdravotní péči před obchodováním a monopolním nastavením duševního vlastnictví.⁷⁵

Nedostatek přístupu k lékům byl historicky problémem zemí s nízkými příjmy, ale v posledních několika letech se stal celosvětovým problémem, protože země s vysokými příjmy se také začínají potýkat se zásadními překážkami, které neumožňují zajistit všeobecný přístup k lékům. Náklady na výzkum a vývoj zůstávají jedním z nejlépe strážovaných tajemství farmaceutických firem a různé jejich odhady bývají často vysoce přemrštěné. Díky enormnímu výkonu svých lobbistů⁷⁶ se farmaceutické společnosti neustále angažují v řadě strategií, které brání hospodářské soutěži s generickými léky a posilují monopol duševního vlastnictví prostřednictvím nových dvoustranných obchodních dohod. Současně jim moc určovat cenu, kterou mají díky svému dominantnímu postavení, umožnila progresivně přeměnit léky ve spekulativní finanční produkty.⁷⁷ Náklady na nové léky se výrazně zvýšily a představují neuvěřitelně vysokou zátěž pro rozpočty na zdravotnictví.⁷⁸ Na druhé straně je běžným jevem strategické umístění duševního vlastnictví farmaceutických společností do daňových rájů nebo ekonomik s nízkými daněmi, aby se minimalizovalo jejich daňové zatížení.⁷⁹ Pro daňové úřady je obtížné sledovat vazby mezi probíhajícím výzkumem a vývojem a místem registrace patentu.

- 75 https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.pdf.
- 76 Corporate Power, Policy Prescriptions: the Firepower of the EU pharmaceutical lobby and implications for public health, 2015. Dostupné na https://corporateurope.org/sites/default/files/20150904_bigpharma_web.pdf.
- 77 Jsem toho názoru, že léky můžeme považovat za finanční deriváty. Jejich hodnota se odvíjí od výkonnosti jiných „podkladových“ entit, jako jsou akiva, indexy, směnné kurzy nebo řada různých opcí (např. nákup a prodej derivátu za dohodnutou cenu během dohodnutého časového období). Deriváty mohou být obchodovány na burze za podmínky veřejné finanční směny nebo „z ruky do ruky“ (pokud existuje soukromá dohoda mezi finančními spekulanty). Konkrétně, u některých nedávno vyvinutých inovativních léků byla zaznamenána tajná jednání mezi spekulativním výrobcem léku a některými jednotlivými ministerstvy zdravotnictví v Evropě.
- 78 H. Kuchler, „Novartis wins approval for the most expensive drug“, *Financial Times*, New York, 24. květen 2019, <https://www.ft.com/content/10086870-7e50-11e9-81d2-f785092ab560>.
- 79 T. Karkinsky and N. Rieder, „Corporate Taxation and the Choice of Patent Location“, *Journal of International Economics*, 2012. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2012.04.002>. K tomuto tématu dále viz Ernst and Young, *Global Taxation of Intellectual Property: New and Emerging Tax Policies Create High Stakes Balancing Act*, 2016. Dostupné na [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-global-taxation-of-intellectual-property-20160518.pdf/\\$FILE/EY-global-taxation-of-intellectual-property-20160518.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-global-taxation-of-intellectual-property-20160518.pdf/$FILE/EY-global-taxation-of-intellectual-property-20160518.pdf)

Komunitní zdravotní středisko Ebenator, stát Anambra, Nigérie. Autor fotografie: Christian Aid/Tom Saater

Příkladem a zdrojem konstruktivního rozhořčení je transformativní přístup kalifornské Gilead Science k problému dostupnosti léků při určování ceny nového život zachraňujícího léku proti žloutence typu C (HCV) Sofosbuvir, schváleného americkým Úřadem pro kontrolu potravin a léčiv v prosinci 2013. Lék byl poprvé uveden na trh pod jménem Solvaldi za cenu 84 000 USD (1 000 USD za pilulku) za plnohodnotnou léčebnou kúru (12 týdnů). Náklady na výrobu původního léku byly necelých 1 400 USD, a to s výrazným příspěvkem z peněz daňových poplatníků. Gilead oslovil několik generických výrobců v Indii, aby s ním podepsali licenční smlouvy na výrobu stejného léku za 900 USD pro země s nízkými příjmy. Licenční smlouva měla omezení zakazující generickým výrobcům vyvázet licencované produkty HCV do zemí se středními příjmy, kde je nemoc nejrozšířenější, což potenciálně znemožnilo přístup k léčbě milionům pacientů žijících s HCV.⁸⁰ Odborníci na oblast veřejného zdravotnictví a experti z celého globálního Jihu se spojili, aby odhalili překážky léčby. Egypt, Indie, Brazílie a Ukrajina napadly patentovou přihlášku společnosti s tím, že Gilead privatizoval výzkum

financovaný z veřejných zdrojů.⁸¹ Vlady z globálního Severu tajně s Gileadem vyjednávaly snížení cen, aby byl jeho lék dostupnější.

Klíčová investigativní zpráva⁸² uvádí, že prodeje a zisky společnosti Gilead se od uvedení léku na trh ztrojnásobily – z 11,2 miliard USD v roce 2013 na 32,6 miliard USD v roce 2015. Ale ve stejném období klesla celosvětová skutečná sazba daně Gileadu o 40 procent – z 27,3 procenta v roce 2013 spadla na 16,4 procenta v roce 2015. Společnost přesunula většinu amerických zisků z přemrštěně nadceněného léku do Irska a prostřednictvím dvou irských dceřiných společností dál do daňového ráje na Bahamách.⁸³

80 <https://www.msfindia.in/msf-access-campaign-response-gileads-deal-generic-companies-sofosbuvir-and-ledipasvir/>

81 <http://www.treatmentactiongroup.org/content/hepatitis-cure-sofosbuvir-turns-5-majority-people-still-not-treated>

82 Američané za daňovou spravedlnost, Gilead Sciences Price Gouger, Tax Dodger, červenec 2016, <https://americansfortaxfairness.org/files/ATF-Gilead-Report-Final3-for-Web.pdf>

83 <https://americansfortaxfairness.org/irish-media-confirms-atf-claims-about-gilead-sciences-massive-profit-shifting/>

Univerzální zdravotní pokrytí

Univerzální zdravotní pokrytí (UHC - Universal Health Coverage), hlavní téma cíle SDGs zaměřeného na zdravotní péči, bylo původně navrženo s výslovným důrazem na dva důležité aspekty veřejného zdraví. Tím, že

státu připisuje ústřední roli při zajišťování financí na zdravotní péči a při regulaci kvality a rozsahu služeb, uznává UHC selhání trhu. Zároveň z něj vyplývá, že zdraví je veřejným statkem a že stát má odpovědnost za zajištění spravedlivého přístupu ke zdravotnickým službám. Od první zmínky o UHC na 58. Světovém zdravotnickém shromáždění v roce 2005 byl kladen důraz na „udržitelné financování zdravotnictví“.⁸⁴ „Vycházelo se z přesvědčení, že pokud budou finanční prostředky zajištěny, dají se zdravotnické služby poskytovat v různých kombinacích subjektů ze soukromého i veřejného sektoru,“⁸⁵ a to ve jménu finanční inkluze a rozšiřování finančních služeb do komunit s nízkými příjmy. To znamenalo vzdát se snahy vybudovat národní zdravotnický systém koncipovaný jako integrovaná síť služeb rozdělených na primární, sekundární a terciární úroveň péče a nahradit jej scénářem rozptýlených zařízení a poskytovatelů služeb „šitých na míru“ podle kupní síly.

Přestože je koncept UHC dostatečně obecný, aby se do něj vešla řada veřejně spravovaných řešení financování, dnes je to jeden z institucionálních hybatelů, které stimulují a zajišťují pronikání soukromých financí do sociální arény zdravotnictví na úrovni států. Ve svých různých podobách se UHC celkově vyznačuje společným úsilím o podporu modelů financování zdravotní péče založených na dostupných uživatelských poplatcích a dobrovolných systémech zdravotního pojištění, souběžně s rozšiřováním soukromých infrastruktur zdravotní péče.⁸⁶ Tímto způsobem přístupy založené na půjčkách, jako je mikrofinancování, otevírají nové příležitosti vynucovat si platby od chudých a zároveň vybízejí jednotlivé občany, aby „organizovali svůj každodenní život prostřednictvím aktivního řízení individuálních rizik a aby se zapojili do finančních trhů prostřednictvím nákupu půjček a pojištění“,⁸⁷ čímž je transformuje z držitelů práv na investující subjekty, jednotlivě konfrontované s volatilitou finančních trhů vůči rizikům životních událostí.

Výzva k rozvoji života prostřednictvím financí se však neomezuje pouze na chudé na světě, nýbrž se divoce šíří ve společnostech, které měly zavedené univerzální národní zdravotnické systémy, jako je Velká Británie či Itálie, a obecně má za následek, že se nerovnosti prohlubují, náklady spirálovitě rostou a moc na trhu se koncentruje.⁸⁸ V Itálii, kde univerzální systém veřejného zdraví zásadně přispíval k sociálnímu a ekonomickému rozvoji a dodnes mu země vděčí za vysokou očekávanou délku života obyvatelstva,⁸⁹ se tento systém postupně krájí a rozpouští ve prospěch soukromých systémů pojištění. Bez ohledu na stárnutí společnosti byl rozpočet na zdravotnictví v letech 2010 až 2012 snížen o 25 miliard eur,⁹⁰ ruší se místní zdravotnická zařízení (ze 642 v 80. letech jich v roce 2017 zbývalo 101) a bylo uzavřeno 175 nemocnic. Výmluvný název zprávy Censis-Rbm z roku 2018 – Špatná péče o zdravotnictví, špatná zdravotní péče: Scény ze země nerovností⁹¹ – ilustruje znepokojivý portrét neřízeného zdravotnictví, které si lidé platí z vlastní kapsy. Soukromé platby za zdravotní péči se od roku 2013 do roku 2017 zvýšily o 9,6 procenta, což přimělo více než 7 milionů lidí se zadlužit nebo prodat své domy (2,8 milionu), aby dosáhli na své ústavou zaručené právo na zdravotní péči. Vzhledem k důležité úloze systému veřejného zdravotnictví při podpoře sociálního a hospodářského rozvoje v uplynulých desetiletích lze jeho postupující rozprodávání do rukou soukromých pojišťovacích systémů umožňující snadnou kolonizaci italské stárnoucí společnosti charakterizovat jako dokonalou bouři. A jako dokonalý zločin proti zdravému rozumu.

88 Tamtéž, str. 4.

89 Bloomberg, Most Efficient Health Care Around the World Report, 2014. Dostupné na <https://www.bloomberg.com/graphics/infographics/most-efficient-health-care-around-the-world.html>. K tomu dále viz <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-03-20/italy-s-struggling-economy-has-world-s-healthiest-people>

90 F. Carraro a M. Quezel M., Salute SpA: La Sanità Svenduta alle Assicurazioni, Chiarelettere, Milán, 2018.

91 https://www.sanita24.ilssole24ore.com/pdf2010/Editrice/ILSOLE24ORE/QUOTIDIANO_SANITA/Online/_Oggetti_Correlati/Documenti/2018/06/07/CENSIS_RBMSintesi.pdf?uuid=AEm4gxOE.

84 https://www.who.int/health_financing/documents/cov-wharesolution5833/en/, para 58.33

85 People's Health Movement, Medact, Medico International, Third World Network, Alames, Global Health Watch 4: An Alternative World Health Report, Zed Books, Londýn, 2014, str. 77.

86 B. Hunter a S. Murray, „Deconstructing the Financialization of Healthcare“, Development and Change 0(0), 2019, str. 1–25.

87 Tamtéž, str. 11.

Pochybnosti ohledně financionalizace globálního zdravotnictví

Trhy se zdravotnictvím se rozrůstají, aniž by si někdo dělal obavy z dlouhodobých dopadů na zdraví a spravedlnost. Globální šíření modelů zdravotní péče, které těží ze situací, ve kterých jsou lidé zranitelní, je

v zásadním rozporu s myšlenkou udržitelného rozvoje, jehož jménem tento proces probíhá. Ve skutečnosti byla dlouhodobá eskalace nákladů zdokumentována jak na globálním Severu, tak na globálním Jihu.⁹²

Mimo oblast zdravotnictví euforie z financionalizace zdá se zaujala mezinárodní rozvojové kruhy, zejména prostřednictvím vícestranných partnerství pro rozvoj. Myšlenku přizvat soukromé financování do rozvoje stále častěji podporují aliance multilaterálních institucí, národních vlád, vlastníků kapitálových investičních fondů a soukromého kapitálu. Předpokládá se, že mnohostranná účast může být řešením současných problémů s mnohostranným systémem⁹³ a že využití soukromého kapitálu je nevyhnutelná strategie, pokud má svět dohonit odhadovanou roční ztrátu 2,5 bilionu USD potřebnou k dosažení Cílů udržitelného rozvoje – ztrátu, která je podle všeho nad rámec možností veřejného financování.⁹⁴ Akční agenda Addis Abeba z roku 2015 týkající se financování rozvoje rovněž klade důraz na potřebu využít veřejné prostředky k rozšíření infrastruktury financované a vlastněné soukromým kapitálem.⁹⁵ Na druhou stranu objemy finanční pomoci nadále zaostávají za cíli a jejich podíl mířící do zemí dramaticky klesá:⁹⁶ v tomto scénáři přijetí argumentu, který umožňuje vydělávat na chudobě, nenaráží na žádný institucionální odpor. Světová banka úspěšně vybudovala koalici k účinnému prosazování agendy „Maximalizace financování rozvoje“ (MFD - Maximising Finance for Development) a přiměla vlády rozvojových zemí k financování dotací a přijímání dalších opatření ke snižování rizika, kterými si získaly soukromý kapitál a zajistily, že budou dodávat cenné papíry, jež nadnárodní banky

a institucionální investoři preferují.⁹⁷

Být investorem do zdravotnictví ještě nikdy nebylo tak výhodné jako dnes, zejména když kombinovaná zátěž přenosných a nepřenositelných nemocí zvyšuje povědomí o nutnosti zdravotní péče v zemích s nízkými příjmy. Zdá se, že právě tohle je poselství, které WHO hlásá svou investiční iniciativou ztrojnásobení miliard⁹⁸ a detaily o tom, jak velká bude ekonomická návratnost podpory organizace, která se v posledních desetiletích neustále potýkala s nedostatečným financováním. Analýzy nákladů a přínosů následujících pěti let jsou přímým dědictvím zprávy z roku 1993. Zároveň „financionalizace zdravotnictví představuje novou fázi tvorby kapitálu, která navazuje, ačkoli je odlišná, na předchozí kola privatizace a neoliberální reformy zdravotnictví, což se projevuje vytvářením nových tříd aktiv.“⁹⁹ Mezi tyto nové třídy aktiv patří impaktové dluhopisy (jako např. Cameroon Cataract Performance Bond)¹⁰⁰ nebo katastrofické dluhopisy jako je Pandemický nouzový finanční nástroj, mezinárodní nástroj proti šíření epidemí.¹⁰¹

Financionalizace globální zdravotní péče vyvolává řadu otázek. Patří mezi ně:

- otázka správy, vycházející z fragmentace ve zdravotnictví a hybridizace úlohy zdravotnických zařízení na všech úrovních (od mezinárodní po místní), která je vázána na poukazování na neschopnost veřejné funkce zdravotnictví;
- otázka demokracie: Finanční trhy jsou založené na soukromých dohodách a investoři mají tendenci utajovat své strategie, informace, modely hodnocení rizika a interní zprávy. I když využití veřejného financování lze teoreticky vysledovat, neplatí to pro investice soukromého sektoru; to znamená předem dané překážky v otázce transparentnosti a společenské odpovědnosti; to představuje výzvu pro dynamiku veřejného zájmu, neboť je to ztělesnění nevyhnutelného odklonu od základních hodnot rovnosti a sociální spravedlnosti;
- otázka tržní: Finanční trhy jsou proslulé cykly prudkého růstu a propadu. Financionalizací globálního zdravotnictví může být poskytování

92 Hunter a Murray, „Deconstructing the Financialization of Healthcare“, str. 16.

93 H. Gleckman, „How the United Nations is quietly being turned into a public-private partnership: A new agreement with the World Economic Forum gives multinational corporations influence over matters of global governance“, Open Democracy, 2. červenec 2019. Dostupné na <https://www.opendemocracy.net/en/oureconomy/how-united-nations-quietly-being-turned-public-private-partnership/>

94 Hunter a Murray, „Deconstructing the Financialization of Healthcare“, str. 1.

95 Organizace spojených národů, Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing For Development, 2015. Dostupné na https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2015/08/AAAA_Outcome.pdf.

96 <http://devinit.org/post/investments-to-end-poverty-2018/>, str.6.

97 <http://www.ipsnews.net/2019/04/world-bank-financialization-strategy-serves-big-finance/>

98 Světová zdravotnická organizace, „A Healthier Humanity: The Who Investment Case for 2019-2023“, Ženeva, 2018. Dostupné na <https://apps.who.int/iris/handle/10665/274710>.

99 Hunter a Murray, „Deconstructing the Financialization of Healthcare“, str. 8.

100 Tamtéž.

101 F. Stein a D. Sridhar „The Financialization of Global Health“, Wellcome Open Research, 2018, str. 17.

zdravotní péče vystaveno kasinové dynamice, kterou známe z minulosti a z globální finanční krize v roce 2008, což by pro zbídačené obyvatelstvo znamenalo obrovské riziko;

- kulturní otázka: Financializace může snadno ovlivnit konzumní chování ve zdravotnictví a vyvolat u lidí představu o tom, že takovýto přístup ke zdravotní péči je vhodný a žádoucí. Tržní nástroje nejsou nikdy neutrální a v doméně zdravotnictví existuje také řada morálních otázek, je doménou lidského života.¹⁰²

Zatímco právo na zdravotní péči je neustále upravováno tak, aby pomáhalo finančním trhům, světová zdravotnická komunita musí naléhavě rozšířit svůj pohled za rámec nemocí, aby lépe pochopila a řešila spekulativní dynamiku pronikání financí do oblasti zdravotnictví s jejím mizivým ohledem na udržitelnost. Globální společná snaha odklonit se od modelu veřejno-soukromého financování a zajistit, aby přínosy veřejných investic zůstaly pod kontrolou veřejnosti, se objevuje částečně díky silícímu povědomí o klimatické krizi. Tyto projevy mobilizace a aktivismu nelze ignorovat a musí zůstat spojeny.

102 Tamtéž.

3. Práva žen

Financializace práv žen

Rosana Miranda a Marcos Lopes Filho, Christian Aid; Renata Moreno a Miriam Nobreo, Sempreviva Organização Feminista (SOF); a Janice Førde, KULU – Women and Development.

Vláda finančního kapitálu nad jinými oblastmi ekonomiky, státu a každodenního života ovlivňuje ženy zvláštním způsobem. Role finančního kapitálu pro spekulativní účely akumulace má jasné dopady na genderovou a rasovou nerovnost, což se projevuje na skutečnosti, že ženy – zejména ženy mezi původními obyvateli a afrického původu – mají ve všech regionech světa nižší příjmy a méně aktiv než muži. Financializace omezuje ženám možnosti bránit se a rozvíjet alternativy, ať už v důsledku vlastního zadlužení, nedostatečného přístupu k veřejným službám nebo snížení finančních zdrojů na podporu společného úsilí žen o změnu. Tato kapitola ukazuje některé z těchto trendů na konkrétních příkladech a představuje ženská hnutí, která procesu financializace vzdorují.

Pohled na rozvoj zaměřený na růst a financializaci feministickou perspektivou

Často slyšíme politické výklady, podle kterých na růstu založené řešení ekonomických nerovností nakonec povede ke zlepšení životních podmínek lidí na okraji současného ekonomického systému. Po celá desetiletí hlasatelé této teorie tvrdili, že hospodářský růst, zpravidla chápaný jako dobrý vývoj finančních ukazatelů, by lidem uvolnil nezbytné zdroje k naplnění jejich práv, včetně lidských práv.

Agenda 2030 pro udržitelný rozvoj přišla nedávno s přístupem, že pouze posílením globálního partnerství na podporu udržitelného hospodářského růstu dostanou ti, kdo na cestě rozvoje zůstali pozadu, konečně šanci rozvíjet důstojně svůj potenciál bez nerovností a ve zdravém prostředí. Stejná Agenda 2030 však v cíli pro udržitelný rozvoj číslo 5 uznává, že ženy a dívky jsou daleko více postiženy současným rozvojovým modelem, který nebyl schopen zajistit lidská práva.

Dominance finančního kapitálu nad ostatními oblastmi ekonomiky, státu a každodenního života mobilizuje systémy útlaku žen a zvláštním způsobem je ovlivňuje. Role finančního kapitálu pro spekulativní účely akumulace má jasné dopady na genderovou a rasovou nerovnost, což se projevuje na skutečnosti, že ženy – zejména ženy domorodého a afrického původu – mají v kterémkoli regionu světa nižší příjmy a méně aktiv než muži. Například v případě Brazílie činil podle údajů ze sčítání lidu v roce 2010 příjem žen ze všech zdrojů (práce, hotovostní převody, odměna za kapitál) 68 procent příjmu mužů. Průměrný příjem černých žen dosahoval pouhých 35 procent průměrného příjmu bílých mužů.

Financializace ovlivňuje ženy v jejich každodenním životě. Individuálně i kolektivně omezuje jejich možnosti bránit se a rozvíjet alternativy, ať už v důsledku jejich zadlužení, nedostatečného přístupu k veřejným službám nebo v důsledku snížení finančních zdrojů na podporu společného úsilí žen o změnu.

Další autoři v této zprávě obšírně informují o různých krizích, které jsou výsledkem financializace a úsporných opatření uvalených na obyčejné občany kvůli ochraně zisků velkých nadnárodních finančních aktérů. Skupiny žen a feministické hnutí poukazují na nedostatečné zkoumání toho, jak tato úsporná opatření dopadají specificky na ženy, vzhledem k jejich roli v rámci společenské reprodukce, zejména u činností, které se odehrávají v domácí sféře.

Feministický pohled ukázal, jak se zejména v období krize a v případech, kde převládají politiky strukturálních úprav, zvyšuje u žen pracovní zátěž v domácnosti, aby bylo možné zajistit živobytí v často nepříznivých životních podmínkách. Snížení výdajů v zásadních oblastech, jako je zdravotnictví a vzdělávání, přesouvá tyto povinnosti do domácí sféry a nutí ženy vyrovnávat škrty tím, že tráví více pracovních hodin péčí. Financializace tedy rozšiřuje mechanismus vysávání bohatství, které vytvářejí pracující ženy, na sféru domácí.

Ženy budující novou lékařskou kliniku ve vesnici Sawula, okres Pujehun, Sierra Leone. Autor fotografie: Christian Aid / Tom Pilston

Financionalizace podporující ekonomiku poslušnosti

Jedním takovým mechanismem je zadlužení domácností. Rodiny se kvůli stagnujícím mzdám a neexistenci odpovídajících veřejných zdravotnických a vzdělávacích služeb stále více zadlužují, aby uspokojily své životní potřeby. V dubnu 2019 bylo 62,7 procent brazilských domácností zadlužených a 23,9 procent bylo v prodlení se splácením, přičemž pro 77,6 procent zadlužených domácností byly hlavním zdrojem hotovosti kreditní karty. Dalším rysem je nárůst zadlužení u starších lidí. Mezi faktory vedoucí k zadlužení patří: zvyšování individuální odpovědnosti za rizika, jako je ztráta zaměstnání a příjmu, nemoc vlastní a/nebo rodinných příslušníků, úmrtí živitele rodiny, neplánované těhotenství, rozvod manželství a situace, kdy si jménem ženy berou půjčky třetí strany (zejména manžel a děti).

Vzhledem k tomu, že ženy jsou obvykle odpovědné za blaho rozšířené rodiny, což je situace velmi běžná zejména u černých žen, bývají náchylnější k zadlužení, přestože jsou považovány za klientky spolehlivé

splácející své závazky. Z těchto důvodů se staly hlavní cílovou skupinou pro mikroúvěrové programy, jež přesouvají do formální ekonomiky peníze, které již neformálně cirkulovaly v sociálních sítích žen, aniž by reálně řešily strukturální problém chudoby. Nedávno byly tyto programy – často vydávané za „finanční inkluzi žen“ – zpochybněny také kvůli jejich přemrštěným úrokovým sazbám a silným tlakům a ponižování, kterému jsou vystaveny ženy, jež si nemohou dovolit půjčky pravidelně splácet. Zadluženost žen omezuje jejich pracovní možnosti a vizi budoucnosti: Nutí je přijmout jakékoli pracovní podmínky, aby dostaly již existujícímu dluhovému závazku. Dluh nutně definuje pracovní podmínky, které ženy musí přijmout, a v tomto smyslu se stává účinným nástrojem vykořisťování. Dluh ve skutečnosti umožňuje to, co feministické skupiny v Argentině nazývají „ekonomikou poslušnosti“,¹⁰³ ve které jsou neustále aktualizovány mechanismy sloužící k udržení kontroly nad ženskými těly, rozhodováním, chováním a činnostmi, což zajišťuje zachování dělby práce podle pohlaví. Ekonomika poslušnosti, kterou umožňuje zadluženost, je jednoduše řečeno další formou násilí na ženách.

103 L. Cavallero a V. Gago, Una lectura feminista de la deuda. Vivas, libres y desendeudades nos queremos. Buenos Aires, Nadace Rosy Luxemburgové, 2019.

„Gender-washing“ aneb zneužívání genderu v rámci udržitelného rozvoje

Kromě toho, že fiskální úsporné politiky, které mají dopad na živobytí žen, vyčerpávají kapacity veřejných rozpočtů na zajištění základních služeb a práv, roste tlak na využití soukromého financování k překlenutí tohoto rozdílu. Financializace financování rozvoje má specifický význam pro prosazování práv žen vzhledem k tomu, že historicky podfinancované feministické hnutí je nyní na celosvětové úrovni konfrontováno s diskurzem o „finanční inkluzi žen“ – ta je dnes součástí metody, kterou se v rámci Cílů udržitelného rozvoje měří pokrok v dosažení rovnosti žen a mužů – a přitom nemá dostatek zdrojů, aby jej vyvažovalo přístupem založeným na právech.

Až do přijetí Agendy 2030 a SDGs, s nimiž vstoupili na scénu noví finanční aktéři a nový kapitál na podporu rozvoje, upřednostňovaly rozšířené programy společenské odpovědnosti firem a firemní filantropie spíše „ekonomický růst“ a „návrstnost investic“ než přístup založený na právech. Nízká úroveň financování institucí OSN podkopává jejich schopnost navazovat partnerství a financovat skupiny zaměřené na ochranu ženských lidských práv a feministické skupiny na globálním Jihu, což je tlačí do partnerství se soukromým sektorem pomocí „inovativních finančních nástrojů“. Mnohé z těchto „inovativních finančních nástrojů“ reagují na redukcionistickou vizi genderové rovnosti chytrými investicemi, jež neberou v úvahu to, jak makroekonomické politiky, obchodní pravidla, globální hodnotové řetězce a další národní a globální politiky poškozují ženy. Partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPP), mezi něž patří i organizace občanské společnosti, se stala oblíbeným „inovativním finančním nástrojem“.

Přitom však feministické organizace a organizace zabývající se právy žen nejsou nutně preferovanými partnery poskytovatelů financí, kteří se zaměřují na prosazování rovnosti žen a mužů. Tradiční poskytovatelé financí včetně agentur OSN mají stále větší tendenci podporovat a financovat ženské obchodní organizace a podniky soukromého sektoru. Posun k přístupu financovat posílení ekonomického postavení žen hlavně proto, že „je to chytrá ekonomika“, je „redukcionistický pohled na genderovou rovnost jako chytrou investici“,¹⁰⁴ když genderová rovnost má být sama o sobě cílem. Ve

skutečnosti oficiální rozvojová pomoc (ODA – Official Development Aid) dosahuje objemu 200 miliard USD ročně, přičemž pouze 1 procento je zaměřeno na ženy. Z tohoto malého množství je opět jen 1 procento zaměřeno na feministické organizace a organizace zabývající se ženskými právy.¹⁰⁵ Přestože ženská hnutí byla klíčovou hnací silou v globální obraně lidských práv žen a genderové spravedlnosti, z výzkumné zprávy z roku 2010 vyplývá, že mediánový rozpočet organizací na ochranu práv žen je asi 20 000 USD ročně, přičemž velké mezinárodní nevládní organizace, jako jsou Save the Children International a World Vision International, mají rozpočet 1,442 miliardy USD, respektive 2,611 miliardy USD.¹⁰⁶

Dánská Instituce pro financování rozvoje (DFI - Danish Development Finance Institution), partnerství veřejného a soukromého sektoru a genderová rovnost

Dánská vláda realizuje svou rozvojovou strategii Svět 2030: Dánská strategie pro rozvojovou spolupráci a humanitární akci, kterou schválila v roce 2017. Přijímá stejnou logiku jako OSN, tedy že výpadky ve financování rozvojové spolupráce je třeba vyplnit pomocí PPPs – partnerství veřejného a soukromého sektoru:

„Dánsko posílí Investiční fond pro rozvojové země (IFU/DFI) jako centrální dánskou investiční instituci. (...) S výhledem investovat do udržitelného růstu, důstojné zaměstnanosti a přenosu technologií pro řešení např. klimatických a environmentálních problémů na složitých trzích v rozvojových zemích. IFU zároveň přispěje k internacionalizaci dánských podniků, včetně malých a středních podniků. (...) Dánská podpora rozvoje soukromého sektoru a angažovanosti (...) bude dodržovat zásady

¹⁰⁵ Viz UN Women spolu s Impact Investment Exchange (IIX) na vysokoúrovňovém politickém fóru, 11. červenec 2019; viz K. Staszewka, T. Dolker a K. Miller (AWID), „Only 1% of gender equality funding is going to women’s organisations – why?“, The Guardian, 2. červenec 2019; Svět 2030: Dánská strategie rozvojové spolupráce a humanitární akce, Dánské ministerstvo zahraničních věcí/DANIDA, leden 2017. V tomto okamžiku nově přijatá dánská strategie rozvojových a humanitárních aktivit odhadovala nedostatek ve financování SDGs v rozmezí 1,9 a 3,1 bilionu USD ročně. Za implementaci SDGs na národní a globální úrovni odpovídají všechny země, nejen ty rozvojové.

¹⁰⁶ L. Alpizar Durán, „20 years of Shamefully Scarce Funding for Feminists and Women’s Rights Movements“, 14. květen 2015. Dostupné na: <https://www.awid.org/news-and-analysis/20-years-shamefully-scarce-funding-feminists-and-womens-rights-movements>

¹⁰⁴ L. Alpizar Durán, „20 years of Shamefully Scarce Funding for Feminists and Women’s Rights Movements“, 14. květen 2015. Dostupné na: <https://www.awid.org/news-and-analysis/20-years-shamefully-scarce-funding-feminists-and-womens-rights-movements>

efektivity, sociální odpovědnosti a doplňkovosti. (...) Finanční podpora by neměla vstupovat do hry tam, kde je soukromý sektor ochoten a schopen ji nahradit.“ ODA podporuje 50 % dotací podnikání v nejméně rozvinutých zemích (LDCs – Least Developed Countries) a 35 % dotací v zemích, které nepatří mezi LDCs.

Dánská rozvojová strategie zároveň umožňuje organizacím občanské společnosti vstoupit do strategického partnerství veřejného a soukromého sektoru s DFI fondem. Fond s dánskými organizacemi občanské společnosti komunikuje, rozebírá politiky ve veřejných slyšeních a zve k dialogu. Není však jasné, jak mohou organizace občanské společnosti monitorovat DFI a jím spravované PPP investice v sektorech vzdělávání a zdravotnictví, aniž by zhoršovaly nerovnosti a poskytovaly ochranu a zajišťování genderové rovnosti a lidských práv. Tato oblast určitě potřebuje aktivity na podporu genderové a finanční spravedlnosti.

Financionalizace genderové rovnosti na globálním Jihu

Kromě všech výše uvedených dimenzí problému, které se projevují i na globálním Jihu, mají tyto země svá specifika, která se vztahují k jejich historické úloze jako dodavatelů surovin a přírodních zdrojů a ke

konkrétní pozici, kterou mají v globálním financování. Zadluženost v důsledku „finanční inkluze“ je vyjádřena prudkým nárůstem poptávky po zboží krátkodobé spotřeby v Latinské Americe, posun vyjadřující „občanství podle spotřeby“, jenž úzce souvisí s rostoucím přístupem k základním službám. Privatizace a financionalizace základních veřejných služeb prohlubují nerovnosti v kontextu rostoucí chudoby v regionech jako Latinská Amerika a Karibik. Kromě toho je jedním z výrazných faktorů dopadu financionalizace na životy žen komodifikace přírodních statků, založená na neo-extrakčním ekonomickém cyklu, který spojuje mimořádnou rentabilitu, návrat k ekonomice založené na primárních komoditách neboli reprimarizaci ekonomiky, sociálně-environmentální konflikty a kriminalizaci a potlačování sociálních skupin a organizovaných hnutí.

Brazílie: Neformální práce žen a operace s kreditními kartami

Kromě rozšířené nabídky mikroúvěrů zaměřených na ženy, zejména drobné podnikatelky, zvýšené používání kreditních a debetních karet jako preferovaných nástrojů každodenní komercializace posiluje koncentraci moci v rukou společností vydávajících kreditní karty. Zároveň nutí k přizpůsobení a formalizaci ženy, jež se živí neformálně, například pouličním prodejem. Protože většina domácností nakupuje na kreditní karty, prodejci, dokonce i ti, kteří prodávají balenou vodu nebo drobné občerstvení v koloně na ulici, potřebují čtečku na kreditní karty. Chcete-li získat přístup k takovému stroji v Brazílii, musíte se zaregistrovat jako individuální mikropodnik a platit sociální pojištění, které ženám nabízí alespoň minimální pokrytí. Z mikropodnikatelů registrovaných v maloobchodě s oděvy a doplňky tvoří 77 procent ženy, v odvětví parfémů a osobní hygieny představují 75 procent. Existuje bezpočet společností, které nabízejí čtečky na kreditní karty, a mnoho z nich umožňuje provoz bez dalších poplatků. Z každé transakce si však společnost strhává mezi 2 a 7 procenty, přičemž vyšší sazby se používají v případě nákupů prováděných na úvěr. Platební lhůty se také liší, a pokud jsou delší, umožňují společnostem využívat prostředky k vlastním finančním transakcím. Rozsáhlé používání karet však nejeví žádné známky omezování a dluhy na kreditních kartách dnes představují největší zdroj zadlužení domácností v zemi.

Financionalizace přírody, která se projevuje zejména v zemědělství na globálním Jihu, má přímé dopady na práci a obživu žen. Ženy se starají o přípravu a distribuci potravin ve svých rodinách, bezprostředně se jich tak dotýkají spekulativní pohyby v cenách potravin. Po velké potravinové krizi v roce 2008 se v 18 zemích uskutečnily demonstrace a nepokoje vedené ženami. Na Pobřeží slonoviny se 31. března toho roku uskutečnily demonstrace, kde většina protestujících žen skandovala „My máme hlad!“ V Zimbabwe byly demonstrace pořádány organizací WOZA, Women of Zimbabwe Arise. V Peru se ženy z veřejných jídelen (comedorias populares) 30. dubna jako první

Farmářka stojí před zelenářskou farmou Mthombowesizwe v Zimbabwe. Jméno podniku znamená „věčně zelený“. Autor fotografie: Christian Aid / Charlotte Scott

mobilizovaly před Kongresovým palácem, následovány odborovým a rolnickým hnutím.¹⁰⁷

Produkcí potravin dále výrazně ovlivňuje rostoucí počet velkých, mezinárodním kapitálem poháněných infrastrukturních projektů na globálním Jihu.

V Amazonii bylo dosud dokončeno nebo rozestavěno na 140 přehrad a plánuje se výstavba dalších 288, a to ve spolupráci vlád, soukromého sektoru, mezinárodních investičních bank a finančního trhu.

A konečně, financializace přírody v podobě mechanismů obchodování s uhlíkem a termínových komoditních trhů připravuje ženy o jejich území, přehlíží jejich ekonomické přínosy komunitám a mnohonásobně zesiluje genderové role spojené s dělbou práce podle pohlaví.

¹⁰⁷ M. Schneider, „We are hungry! A summary report of food riots“, 2008. Dostupné na https://www.researchgate.net/publication/237113525_We_Are_Hungry_A_Summary_Report_of_Food_Riots_Government_Responses_and_States_of_Democracy_in_2008

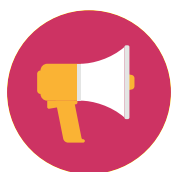
Brazílie: Ženy a zelená ekonomika

Finanční mechanismy jako trh s uhlíkovými povolenkami a termínovaný trh se zemědělskými komoditami jsou úvěrové mechanismy s přímým nebo směnným obchodem, které umožňují průmyslovým odvětvím na globálním Severu pokračovat v aktivitách znečišťujících životní prostředí. Tváří v tvář rostoucímu sociálnímu tlaku a právním normám, které se snaží zabránit ekologickým a klimatickým tragédiím, umožňují znečišťovatelům mechanismy jako obchodování s uhlíkem vyplatit se z nutnosti změnit obchodní model.

Na globálním Jihu jsou tyto finanční uhlíkové mechanismy implementovány společnostmi nebo nevládními organizacemi, které oslovují komunity a vyjednávají o dostupnosti ploch vhodných pro zalesnění nebo ochranu coby ekologické kompenzace, případně za účelem

prodeje kreditů na trhu s uhlíkem. Nabízejí dodávky sazenic, techniky, kteří pomohou při výsadbě, finanční prostředky k oplocení osázené plochy a dokonce i diety pro obyvatele, kteří na projektech zalesnění budou pracovat. V komunitách jsou projekty na ochranu životního prostředí vždy vítány, protože existuje trvalá potřeba obnovovat okolní oblasti a zvyšovat biologickou rozmanitost. Ale prioritou komunity je kombinovat tuto obnovu s tradičními postupy výsadby, hospodaření, sběru nebo rybolovu, které zajistí jídlo a blahobyt lidem. Projekty zalesňování jsou obecně velmi přísné, pokud jde o určování druhů, které mají být vysazeny, a o využívání daných oblastí, přičemž dokonce brání pohybu lidí z komunit po zalesněném území a jsou vázané na velmi dlouhou dobu pronájmu (až do 99 let). Přitom hlasy žen v komunitách často zůstanou nevyslyšené, dochází k zákazům nebo podstatnému omezení jejich činností, jako je sběr palivového dřeva, léčivých rostlin a potravin. V jiných případech se organizace podporující tuto tzv. „zelenou ekonomiku“ zaměřují na ženy, věnují jim drobné pozornosti a využívají rozporů uvnitř komunit. Mnoho z těchto projektů znamená pro ženy nadměrnou zátěž, neboť neberou v úvahu ekonomické činnosti, které ženy vykonávají.

Obrana před procesem financizace: zviditelnit ženskou produkcí i reprodukci

Boj žen za rovnost, spravedlnost a společenskou proměnu vždycky naráží na systémy moci a nadvlády. Aby bylo možné čelit logice financizace, je nutné reagovat na konkrétní potřeby žen a komunit pomocí kolektivních akcí a procesů, které posilují produktivní ekonomiku, překonávají hierarchie a nerovnosti a kladou hlavní důraz na udržitelnost života.

Feministická ekonomie je pole, které sociální hnutí přijala a používají jako mocný nástroj kritické analýzy a odkazují se na ni při navrhování alternativ. Feministická ekonomie odhaluje, jak jsou hegemonické pohledy na ekonomiku redukcionistické, protože omezením ekonomiky pouze na to, co obíhá na trhu spolu s peněžní protihodnotou, opomíjejí velkou část každodenní práce žen, bez které by byl život těžko představitelný. K dosažení rovnosti tedy

nestačí zahrnout ženy do analytických schémat navržených s ohledem na mužské zkušenosti. Návrh zní rozšířit hranice toho, co je ekonomické, a zahrnovat sem veškerou práci a procesy, které udržují život. Za tímto účelem lze umělé oddělení produkce a reprodukce snadno zpochybnit odhalením, že skrývají propojení mezi procesy, které jsou ve skutečnosti vzájemně závislé. Domácí a pečovatelské práce jsou základem produkce života, a proto jsou zcela zásadní pro fungování ekonomického systému. Následují příklady z Argentiny a Brazílie.

Argentinské hnutí bojující proti zadlužení žen (Vivas, libres y desendeudadas nos queremos)

Argentinské feministické skupiny jsou se svými nároky na práva a spravedlnost žen inspirací v boji proti finančnímu systému a jeho dluhovým mechanismům. Skupiny nedávno zveřejnily kolektivní knihu Feministický výklad dluhu,¹⁰⁸ ve které uvádějí praktické odpovědi zpochybňující neoliberalní finanční logiku s jejími úrokovými sazbami a vyvlastněním ženského času i těla. Tyto skupiny vyzývají k „radikální neposlušnosti“ proti financím a převedení problému zadlužení domácností ven ze soukromé domény, v níž je spojováno s ostudou a tabuizováno, do popředí kolektivní diskuse o tom, jak ekonomický systém zrazuje běžné občany, zejména ženy. Tvrdí, že feministický přístup k zadlužení by měl v konečném důsledku požadovat jeho úplné odstranění. Posouvají tuto agendu vpřed aktivním vyjadřováním feministických požadavků, kterými poukazují na živé spojení mezi feminizací práce a finančním vykořisťováním. Dále shromažďováním údajů o zadluženosti žen (včetně odhalení falešnosti cílů „finanční inkluze“) a sbíráním a šířením dalších pozitivních zkušeností s bojem proti zadluženosti (jako v Mexiku, Bolívii a Španělsku), kterým inspirují taktiky a strategie v Argentině.

108 L. Cavallero a V. Gago, Una lectura feminista de la deuda. Vivas, libres y desendeudadas nos queremos. Buenos Aires, Nadace Rosy Luxemburgové, 2019.

Bebé Albenize z Brazílie je lokálně velmi známá kvůli svým znalostem o tom, kde a jak sklízet para ořechy. Její komunita je závislá na příjmu z prodeje ořechů, ale sklízet úrodu je extrémně náročné na pracovní sílu a nikdo nezaručí dobrou výkupní cenu, protože komunita nemá prostředky na to, aby sklizené ořechy prodávala vyloupané. Autor fotografie: Christian Aid / Tabitha Ross

Brazílské ženy organizující alternativy s agroekologií¹⁰⁹

Tisíce žen po celém světě produkují jídlo, a to i na vlastních dvorcích a v městských zahradách. Na mnoha místech je produkce založena na agroekologických postupech, které kombinují sofistikované tradiční znalosti předávané z generace na generaci, nové experimenty a systematizované znalosti na univerzitách a ve výzkumných centrech. Obvyklé způsoby ekonomického měření mohou stěžít zachytit přínos těchto žen ke společenské reprodukci. V Brazílii hledají ženy v agroekologickém hnutí způsoby, jak kvantifikovat, zviditelnit a pochopit dynamiku produktivní ekonomiky. Během roku 2017 zapisovalo 264 zemědělců z různých regionů země do Agroekologických záznamníků (Caderneta Agroecológica) podrobnosti o odbytu své produkce, jejím množství a ceně, aby svou práci a přínos své domácnosti zviditelnili. Pokud jde o hodnotu zaznamenané produkce, 62 procent bylo určeno k prodeji, 28 procent pro vlastní spotřebu, 9 procent bylo darováno a 1 procento směněno. S ohledem na počet záznamů v deníku se 51 procent

týkalo spotřeby, 27 procent prodeje, 19 procent darování a 3 procenta směny. Větší množství odkazů na vlastní spotřebu v záznamech může naznačovat ochotu zemědělců vykazovat produkci, za kterou jsou odpovědní, často zajišťovanou na pozemku kolem domu, jako by to byla práce v domácnosti.¹¹⁰ Prodej do solidárních odběrných sítí, jako jsou solidární výkupní skupiny a iniciativy komunitou podporovaného zemědělství (KPZ, CSA – Community Supported Agriculture) podporuje vedoucí roli žen například tím, že jim umožňuje organizovat se a nabízet širokou škálu produktů, postavit se proti násilí na ženách a bránit právo žen na půdu a území.

Formy dárcovství a směny ukazují nejen dynamiku, kterou najdeme v sousedství, ale také vztahy udržované mezi členy rodiny žijícími na různých místech. Toto jsou příklady toho, jak postupy používané ženami jako reakce na každodenní potřebu jídla, přístřeší, péče a vytváření podmínek pro společný růst lidí v harmonii s přírodou mobilizují kolektivní solidaritu a představují alternativy k financiaci.

109 CTAZM. 2018. Caderneta agroecológica e os quintais. Sistematização da produção das mulheres rurais no Brasil. <https://ctazm.org.br/bibliotecas/livro-caderneta-agroecologica-e-os-quintais-268.pdf>

110 Tamtéž.

Od úrovně domácnosti až po mezinárodní scénu financionalizace mnoha způsoby ovlivňuje práva žen a to, jak ženy prožívají každodenní život. Financionalizace peněz, které již neformálně cirkulují v sociálních sítích žen, a tržně orientovaná „finanční inkluze žen“ vedou ženy k zadlužení, což podkopává jejich schopnost postavit se na vlastní nohy. Země od Argentiny po Zimbabwe zavádějí úsporná opatření postavená převážně na finančních argumentech a ta pak utváří způsob, jakým mohou ženy ve svém životě skloubit produkci a reprodukci, přičemž ještě více zatěžují skupinu už tak dost tvrdě postiženou v mnoha ohledech. Navíc i mezinárodní mechanismy vytvořené k překonání historických a strukturálních nerovností mezi muži a ženami jsou ohroženy nedostatečným financováním a naivní teorií, podle které by ten samý finanční systém, jenž marginalizuje ženy, mohl zajistit financování alternativ k posílení jejich postavení.

V trajektorii kritiky neoliberalismu a patriarchalismu feministická ekonomika poukazuje na existenci konfrontace protichůdných logik: mezi kapitalistickou akumulací a udržitelností života. Když ženy bojují proti násilí, brání se rušení veřejných služeb a hájí přírodu a své teritorium proti velkým těžebním projektům, propojují při tom místní konkrétní situace s mezinárodní dynamikou a centrální při jejich politických akcích je obrana života. Tím, že feminismus rozšiřuje pohled na ekonomiku o perspektivu udržitelnosti života, odhaluje přetrvávající útlak pohlaví, rasy a třídy ve strukturování našich společností. S tímto východiskem je možné jít hlouběji za identifikaci různých dopadů ekonomického systému na ženy a snažit se pochopit logiku, podle které se financionalizace rozpíná do různých oblastí života.

V této souvislosti je nezbytné nasměrovat více fondů mezinárodní spolupráce a výzkumného úsilí na podporu, systematizaci a replikaci feministických ekonomických zkušeností, zejména těch z globálního Jihu, nejen jako zkušeností se vzdorem, ale také jako konkrétních alternativ ekonomického systému, který ženy systematicky brzdí. Je také důležité posílit stávající a vytvořit nové mechanismy, které zajistí účast žen na národních a mezinárodních rozhodovacích procesech v oblasti hospodářské a finanční politiky, a to jejich aktivní účast, ne jen jako sekundárních, pasivních příjemkyň.

4. Bydlení

Financionalizace a právo na bydlení

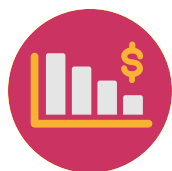
C. J. (Kees) Hudig, Globalinfo; a Éilis Ryan, Financial Justice Ireland.¹¹¹

„Odcizení v obytných oblastech najdeme po celém světě. Je to důsledek hyper-komodifikace bydlení, nahodilosti zaměstnání, rostoucí nerovnosti a neoliberálního útoku na sociální záchrannou síť. Tyto procesy ovlivňují obyvatele vlastněných bytů i nájemce a domácnosti střední i dělnické třídy. Jejich dopad je nerovnoměrný, ale bylo by chybou předpokládat, že představují problém pouze pro nejchudší domácnosti.“

David Madden a Peter Marcuse, In Defense of Housing: The Politics of Crisis, 2016

V současnosti lze jen stěží jmenovat jedinou zemi, která nečelí krizi v oblasti bydlení – jinými slovy, v níž není nedostatek cenově dostupného a důstojného bydlení. Zatímco příčiny této obrovské krize v mnoha ohledech pramení ještě z dob před nástupem neoliberálního, financionalizovaného kapitalismu, financionalizace trhu s bydlením tuto krizi dramaticky prohloubila a znesnadnila její řešení.

Role světové finanční krize ve financionalizaci bydlení

Existují dvě primární souvislosti mezi financionalizací, bydlením a finanční krizí z roku 2008. Za prvé: prvotním a spouštěcím hybatelem této krize byla krize subprime hypoték. Tato krize byla zapříčiněna nezodpovědným

půjčováním a následným spekulativním obchodováním se „špatnými půjčkami“. Hypotéky jsou hlavním nástrojem financionalizace bydlení a rozsah, v jakém narůstal nákup a prodej úvěrů se špatnou

výkonností v období těsně před krachem, znamenal, že globální finance zařaly své drápy hluboko do rodin a domovů po celém světě.

Za druhé, mezinárodní reakce na finanční krizi ji dále prohloubila, místo aby se pokusila opravit nedostatky v regulaci mezinárodního úvěrového systému, který krach způsobil. Sociolog Manuel Aalbers ve své knize „The Financialization of Housing“ („Financionalizace bydlení“) poukazuje na to, jak kvantitativní uvolňování centrálními bankami v Evropě a USA – vykupování dluhů za účelem dostat víc peněz na globální trhy – urychlilo financionalizaci bydlení: „Na globální úrovni je hromada peněz hledající investice s vysoce kvalitním zajištěním (high-quality collateral, HQC) a bydlení je jednou z mála tříd aktiv považovaných za HQC. To vysvětluje, proč se bydlení stále více financionalizuje.“¹¹²

„Obnova“ jako výdělečná příležitost pro soukromé finance: případ Dublinu

Město Dublin v Irsku je názorným příkladem toho, jak globální finanční krach vyústil v posílení moci finančních aktérů.

Irsko bylo jednou z tzv. Zemí PIIGS (Portugalsko, Irsko, Itálie, Řecko, Španělsko), které se ocitly v epicentru finanční krize v Evropě. Irsko je jednou z tržně nejotevřenějších ekonomik na této planetě a řada vlád před rokem 2008 vybudovala celou hospodářskou strategii na tom, že do země lákaly globální finanční a bankovní aktéry na nízké daně z příjmu právnických osob a mírnými regulacemi. Kromě toho prošel irský sektor nemovitostí a stavebnictví, vyjádřeno jako procento HDP, výraznou konjunkturou. Velcí i malí stavitelé nemovitostí byli vystaveni obrovskému zadlužení spolu s bankami, které jim neudržitelně půjčovaly.

V roce 2008 se Irsko stalo epicentrem krize, protože bylo naplno vystaveno dění na globálních finančních trzích a zejména v sektoru bydlení, ve kterém

111 S cennými příspěvky Zsófie Miklós, DemNet.

112 Manuel B. Aalbers, The Financialization of Housing, A political economy approach, Routledge 2016, str. 134.

krize vypukla. Kvůli tomu Irsko utrpělo závažné následky. V letech 2008 až 2011 ceny bytů klesly o 60 procent. Ukázalo se, že developeři nejsou schopni splácet obrovské dluhy vůči komerčním ani velkým nadnárodním bankám. Irská vláda reagovala rozšířením paušální záruky na veškeré korporátní dluhy, což nakonec stálo irské daňové poplatníky 64 miliard eur.

Ale zatímco krize dočasně ochladila přehřátý irský trh s bydlením, „ozdravení“ mělo za následek ohromující rozšíření úlohy globálního finančního kapitálu do všech aspektů irského bydlení. Nejednalo se pouze o vedlejší účinek recese v Irsku, absenci veřejného financování nebo o kvantitativní uvolnění Evropské centrální banky, jak je uvedeno výše. Ve skutečnosti to byla explicitní sada strategií přijatých irskou vládou, která chtěla poskytnout pobídky finančnímu kapitálu v oblasti bydlení a znovu oživit sektor nemovitostí.

Irští vědci ukázali, jak se kombinace vysokého podílu bydlení v osobním vlastnictví, neudržitelné míry osobní a korporátní zadluženosti, strmý růst a pád stavebního trhu a vládní politika po krizi vzájemně ovlivňovaly, čímž masivně zvýšily podíl korporátního vlastnictví bydlení v Dublinu po roce 2008.¹¹³ Irská vláda založila „špatnou banku“, ve které jsou umístěny rizikové dluhy developerů, a deklarovala svůj úmysl rozprodat aktiva spojená s těmito dluhy s cílem získat zpět peníze utracené za záchranu bank. Mezitím v souvislosti s rychle se snižujícími cenami nemovitostí a stagnující nabídkou nájemné v sektoru soukromého pronájmu stoupalo. V roce 2013 irská vláda schválila zákony, které umožňují provozování realitních investičních fondů (REITs - Real Estate Investment Trusts), typu investičního fondu specializovaného na dlouhodobé investice do bydlení. REITs se staly primárními kupci obrovského objemu rizikových aktiv z majetku irských „špatných bank“ a snaží se vydělávat na rostoucí úrovni nájemného. Ministerstvo financí vydalo po pěti letech zprávy, které upozorňují na to, že vysoce koncentrované vlastnictví nájemných bytů v majetku fondů REITs – na některých předměstích až 50 procent – jim ve skutečnosti umožnilo diktovat si ceny a zvyšovat již tak vysoké soukromé nájemné ve městě.

Sociální bydlení jako cesta k zisku: případ Amsterdamu

Soukromé hypotéky jsou již dlouho nejviditelnějším způsobem, jak obyčejné domácnosti přicházejí do kontaktu s globalizovanými kapitálovými toky. Ale stále více se i bydlení, které bylo tradičně zcela mimo soukromý trh, dostává do dosahu finančních toků.

V Nizozemsku se tradičně velký neziskový bytový fond postupně dostal pod kontrolu finančních trhů. V březnu 2019 se uskutečnil největší jednotlivý prodej 10 000 bytových jednotek. Prodávajícím byla britská investiční společnost Round Hill Capital a kupujícím investor ze Švédska, Heimstaden, registrovaný na burze ve Stockholmu. Je zajímavé, že mediální pokrytí tohoto prodeje téměř úplně vypustilo skutečnost, že zmíněných 10 000 bytů bylo původně sociálním bydlením. Dříve byly majetkem kdysi slavných nizozemských bytových družstev, která po celém Nizozemsku poskytovala cenově dostupné nájemní domy pro rodiny s nižšími příjmy.

V roce 2008 se mnoho těchto bytových družstev během finanční krize téměř zhroutilo, částečně kvůli ceně akcií, které se staly předmětem obchodování mezi dvěma globálními finančními investory. Společnost Round Hill Capital se rozhodla prodat, protože za několik málo let již dosáhla zisku, který slíbila svým akcionářům. Je to příběh, který se bohužel opakuje napříč nizozemským sektorem bydlení.

Prodej sociálního bydlení investorům je oficiální nizozemskou vládní politikou. Ministerstvo vnitra vytvořilo speciální webovou stránku s cílem informovat investory o tom, jak profitovat z nákupu nemovitostí, které dříve patřily do sektoru sociálního bydlení. Otevřeně se zde uvádí, že „se odhaduje, že přibližně 1 milion regulovaných bytových jednotek je natolik kvalitních, že tyto domy mohou vstoupit na neregulovaný trh.“¹¹⁴

113 M. Byrne, „The financialization of housing and the growth of the private rental sector in Ireland, the UK and Spain“, výzkumná zpráva, Geary Institute, 2019. Dostupné na: <http://www.ucd.ie/geary/static/publications/workingpapers/gearywp201902.pdf>

114 Viz Kees Stad, „The State and the Privatization of Housing“, Global Housing Debt, listopad 2018. Dostupné na: <https://www.globalhousingdebt.org/the-state-and-the-privatisation-of-housing/>

Finanční kapitál jako hybatel městské gentrifikace: případ Budapešti¹¹⁵

Odliv veřejného financování z bytových projektů a následný příklon vládní politiky k motivování soukromého kapitálu k investicím do rozvojových projektů byly hlavním faktorem při gentrifikaci někdejších dělnických předměstí ve městech po celém světě.

V Maďarsku byl v 90. letech kvůli vysoké míře chudoby a nedostatku veřejného financování městský okrsek Josefovo město (Józsefváros) – historicky chudá část vnitřního města v Budapešti – nucen využívat k rozvoji financování ze soukromých zdrojů. Výsledkem byla modernizace fyzické infrastruktury, ovšem za vysokou cenu. Soukromými investory byly Futureal, vlastněný maďarským miliardářem, a skupina mezinárodních finančních bank, jako např. Raiffeisen Bank, které zde investovaly za skromného přispění z veřejných zdrojů. Program zahrnoval dva významné urbanistické projekty: Magdolna a Korvínovu čtvrť. Projekt Korvínovy promenády byl od roku 2000 jedním z největších urbanistických projektů ve střední Evropě, týkal se území o rozloze 22 hektarů a měl zastavět 500 000 metrů čtverečních prázdných pozemků. Během realizace bylo zbořeno více než 1100 starých bytů, z nichž 70 procent představovalo sociální bydlení. Téměř úplná demolice a přestavba čtvrti zcela změnila urbanistickou a sociální strukturu oblasti a podstatně přispěla ke gentrifikačním procesům v okrsku.

Projekt Magdolna byl navržen jako projekt sociální obnovy bez demolice domů, který by teoreticky umožňoval původním obyvatelům zůstat ve svých domovech. V praxi se to však nestalo. Ve veřejných bytových komplexech nyní převládají nové, krátkodobé nájemní smlouvy a dříve pozastavené výpovědi z nájmu byly vykonány. Ceny soukromých pronájmů rovněž stouply: Nájemné se mezi roky 2013 a 2017 téměř zdvojnásobilo a průměrná prodejní cena se ztrojnásobila. Došlo k významnému přesunu původních obyvatel – většinou do jiného zchátralého okrsku na okraji centra (vnější Józsefváros), který nyní čelí podobnému procesu gentrifikace. V době dokončení poslední fáze developerského projektu činila náhrada poskytnutá majitelům pouhých 60 procent tržní hodnoty nemovitosti. Kritici se domnívají, že lidé, kteří o realizaci projektu rozhodovali, používají politiku bydlení k vytlačení chudší populace z okrsku.

115 Další informace viz M. Czirfusz, V. Horváth, et al. „Gentrification and Rescaling Urban Governance in Budapest-Józsefváros“, *Intersections* 1(4), 2015; Habitat for Humanity: Annual Report on Housing Poverty, 2018. Habitat for Humanity Hungary, A. Város Mindenkié: Kilakoltatási hullám Józsefvárosban: Az önkormányzat elúldözi a szegénységben élőket.

Financializace a bydlení na globálním Jihu

„V mnoha zemích globálního Jihu, kde většina domácností pravděpodobně nebude mít přístup k formálnímu úvěru, se dopady financializace projevují odlišně, ale se společným tématem – proměnou vnímání bydlení a půdy jako sociálních statků ve prospěch jejich hodnoty jako komodit pro akumulaci bohatství, což vede k rozsáhlému vypovídání z nájmu a vysídlování. Neformální osady jsou často nahrazovány luxusními rezidenčními a špičkovými komerčními nemovitostmi.“

Zpráva Zvláštního zpravodaje o přiměřeném bydlení, leden 2017¹¹⁶

Financializace se zdaleka netýká jen hlavních měst globálního Severu. Ještě ničivější dopad může mít na rychle se rozrůstající města zemí se středními příjmy, která na prudký příliv lidí stěhujících se za prací nereagují adekvátními veřejnými investicemi do dostupného bydlení.

Ve své knize *Městská válka (Urban Warfare)* brazilská urbanistka a bývalá zvláštní zpravodajka OSN pro adekvátní bydlení Raquel Rolnik popisuje, jak financializace proniká i do chudých zemí, dokonce i do slumů. Jedním z primárních nástrojů, které to umožňují, jsou mikroúvěry a mikrofinancování, kvůli kterým „dostupné bydlení“ není poskytováno prostřednictvím veřejných investic, jako tomu bylo v Evropě na počátku 20. století, ale prostřednictvím stále rostoucí úrovně zadlužení v rámci třídy pracujících. Rolnik uzavírá: „Mikrofinancování znamená expanzi kapitálu směrem k jeho poslední městské hranici: do slumů a na periferii kapitalismu.“¹¹⁷

Uvolněná půda v městských centrech a kolem nich přitom v mnoha zemích prošla stejným procesem komodifikace jako bydlení. Velké zemědělské podniky vyhánějí lidi z jejich pozemků a nutí je, aby se přestěhovali do měst. Ovšem velké infrastrukturní

116 <http://www.unhousingrapp.org/user/pages/04.resources/Thematic-Report-3-The-Financialization-of-Housing.pdf>

117 Raquel Rolnik, *Urban Warfare, Housing Under the Empire of Finance*, Verso, 2019.

Elza de Fatima dříve žila ve slumu, jako je tento. Díky podpoře Gaspar Garcia (místní skupina, která podporuje právo na bydlení), dnes žije v cenově dostupném a důstojném vlastním bytě. Autor fotografie: Christian Aid / Tabitha Ross

projekty jako mistrovství světa ve fotbale nebo olympijské hry mohou mít stejný účinek. A pak je tu třetí „sféra financializace“: hypotéky. V tomto ohledu Manuel Aalbers, nizozemský expert na nemovitosti a finance, poznamenává:

„Neoliberalizace a financializace bydlení se neomezují pouze na USA nebo na vyspělé země světa. Hypoteční půjčky a sekuritizace jsou ve většině globálního Jihu možná velmi omezené, ale v jeho rozvinutějších zemích je patrný výrazný nárůst, přičemž pro masy zdaleka není zajištěno slušné

a dostupné bydlení, jak tomu bylo v mnoha západních zemích v období vrcholící industrializace. Z toho důvodu jsou trhy s bydlením ve většině globálního Jihu velmi výrazně stratifikované.“¹¹⁸

Je stále patrnější, že politiky institucí jako Světová banka, zaměřené na aktivní podporu expanze hypotečních trhů v rozvojových zemích, působí zcela kontraproduktivně vzhledem k záměrům Cíle udržitelného rozvoje č. 11 – propagovat „udržitelná města a komunity“.¹¹⁹

118 Aalbers, The Financialization of Housing, str. 73.

119 <https://www.brettonwoodsproject.org/2018/07/world-bank-globalisation-housing-finance-mortgaging-development/>

Když pan Oom odešel do důchodu, vrátil se zpět do chatrče v jihoafrickém Reiger Parku. Žije se čtyřmi vnoučaty a dcerou. Kromě problému s bydlením (žijí v chatrné boudě na soukromém pozemku) tu není vodovod ani kanalizace. Pro vodu chodí k hydrantu před domem a nemají záchod. Autor fotografie: Christian Aid / Gui Carvalho

Jižní Afrika: organizování aktivistů s cílem získat zpět půdu na bydlení

Po skončení apartheidu se ve městech v Jihoafrické republice některé věci zlepšily, zejména politická práva. Jedním z problémů, které přetrvávají, je však nedostatek přiměřeného důstojného bydlení a souvisejících služeb, což vedlo k protestům za přístup k službám a za pozemková práva.

Institut pro studium chudoby a nerovnosti uvádí, že právo na bydlení je zakotveno v nové jihoafrické ústavě, která se jasně zaměřuje zejména na sociální a ekonomická práva. Ale, jak tomu u zákonných práv často bývá, realita je zcela jiná. Řada různých hnutí reagovala na neexistenci slušného bydlení tím, že si nárokovala půdu, vzdorovala vystěhováním

a bránila se korporátní moci, která v městských oblastech stále více dominuje.

Jedna z organizací, Church Land Programme, se začala zaměřovat na komunitní pozemková práva k církevním a opuštěným pozemkům. Nyní školí aktivisty a solidárně podporují komunitu bojující za spravedlnost a svá práva na půdu, služby a bydlení.

Další skupina, Abahlali baseMjondolo („hnutí obyvatel chatrčí“), umožňuje lidem organizovat se do autonomních skupin a chránit své právo na bydlení strategiemi jako je okupace půdy. Bydlení vnímají ve vztahu k dalším prvkům příčin chudoby, jako jsou ceny elektřiny, dopravy, potravin atd., a svou kampaň za bydlení využívají k další analýze širšího ekonomického systému. Tato systémová analýza je typická zejména u kampaní za bydlení na globálním Jihu.

Strategie a alternativy na obranu proti financionalizaci bydlení¹²⁰

Prvním prvkem odporu jsou politické kampaně, jejichž cílem je zachovat veřejné bydlení ve veřejném vlastnictví, a tím zabránit jeho převzetí komerčním trhem. Tato strategie se skládá ze snahy zachovat to, co po desetiletích vytrvalých útoků na samotnou myšlenku veřejného bydlení zbylo ze sociálního státu. Stále existují působivé příklady projektů a schémat veřejného a sociálního bydlení například v Rakousku a Francii.¹²¹ V Německu byly zemské vlády nuceny omezit svobodu soukromých vlastníků nemovitostí zvyšovat nájemné.

Druhým prvkem odporu jsou zákony a předpisy. Současná kampaň za socializaci bydlení v Berlíně je dobrým příkladem; zákonná možnost vyvlastnění je zakotvena v ústavě a existuje místní nařízení umožňující závazné referendum s takovým požadavkem. Této příležitosti využila velká síť skupin aktivistů v oblasti bydlení, kteří si vyžádali zásah do nájemného a vlastnictví. Pokud místní vláda nezareaguje na požadavky na vyvlastnění velkých soukromých bytových společností, bude zahájeno referendum.

Třetí oblast se zaměřuje na individuální potřeby a práva, a to jak na globálním Severu, tak i na Jihu. Španělská organizace PAH¹²² organizovala lidi, kterým hrozilo vystěhování z domovů v důsledku nesplácení hypotéky poté, co po krachu v roce 2008 přišli o zdroj příjmů. Jako přímé akce se k řešení krize bydlení ve španělských městech často využívají zábory a squatting.

V mnoha případech se aktivisté začali organizovat kolem koncepce „práva na město“, vycházející z myšlenek urbanisty Henriho Lefebvra a dalších. Tato hnutí se nezaměřují výhradně na bydlení, nýbrž zapojují všechny uživatele města – pracovníky, uživatele služeb atd. – do kolektivní akce.¹²³ Tento přístup zapustil kořeny také ve městech na globálním Jihu. Například Centro Gaspar Garcia v São Paulu pořádá kampaně za dosažitelné a cenově dostupné bydlení v dělnických čtvrtích, ale zaměřuje se také na práva žen a sběračů odpadků bez dokladů.

120 Bezpočet příkladů komunit vzdorujících těmto procesům je možné najít v publikaci vydané Evropskou koalicí pro bydlení (European Housing Coalition), *Housing Financialization: trends, actors and processes*, Nadace Rosy Luxemburgové, 2018.

121 Více informací o veřejném bydlení ve Vídni viz <https://archinect.com/news/article/150074889/vienna-leads-globally-in-affordable-housing-and-quality-of-life>

122 Plataforma de Afectados por la Hipoteca (Platforma lidí postižených hypotékami)

123 Samuel Stein, *Capital City, Gentrification and the Real Estate State*, Verso, 2019.

K socializaci bydlení musíme socializovat finance

Pro boj proti financionalizaci bydlení jsou kriticky důležité snahy formulovat návrhy alternativních forem financování. Například PAH ve Španělsku zacílila na soukromý kapitálový fond Blackstone s neohroženým videem a zároveň nabídla dobře zdokumentované návrhy na výstavbu družstevního bydlení.¹²⁴ Pokud má být bydlení socializováno, musí stejným procesem projít také jeho financování - a to jak na místní, tak i na nadnárodní úrovni.

Přestože úřady v mnoha zemích uvádějí nové a inovativní způsoby, kterými řeší krizi v oblasti bydlení, většinou jde pouze o drobné „butiky“ nápadů, dokud ruku v ruce s nimi nepřijdou přiměřeně velké prostředky z veřejného financování. Například v Maďarsku skupina jménem Rakocziho družstvo propaguje model společného bydlení, ve kterém je budova samotná majetkem družstva a obyvatelé mají pouze dlouhodobou nájemní smlouvu. Finanční překážky však velice omezují rozvoj společného bydlení v širším měřítku. Banky nemají ochotu poskytovat půjčky družstvům, raději nabídnou financování buď jednotlivcům prostřednictvím individuálních hypoték, anebo poskytnou soukromému sektoru úvěr na výstavbu za účelem prodeje. Maďarsko bohužel, jak se zdá, postrádá dlouhodobé finanční mechanismy s příznivými podmínkami pro projekty společného bydlení, a ani trendy vývoje nejsou nijak slibné.

Po celém světě absence veřejného financování sociálních řešení krize bydlení vytvořila vakuum, které se vyplňuje soukromými financemi.

Co chceme?

Stejně jako mnoho aspektů financionalizace popsaných v této zprávě jsou i řešení komodifikace bydlení hluboká, strukturální a dalekosáhlá. Potřebná řešení zpravidla nejsou jednoduché změny politiky, ale spíše zásadní rekonfigurace pravidel a fungování veřejných a soukromých financí po celém světě.

Pro země na globálním Jihu, kde je proces urbanizace v plném proudu, existují minimální náznaky toho, že se schyluje k revoluci v oblasti veřejného bydlení podobné předválečné a poválečné

124 <https://www.youtube.com/watch?v=gPGGjP0iseI>

výstavbě v Evropě. Mnohá „řešení“ navrhovaná mezinárodními dárci a rozvojovými agenturami budou pravděpodobně lékem horším než nemoc samotná, ať už půjde o mikroúvěry nebo o partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPPs). Zaměření mezinárodních finančních agentur na PPPs, například strategie Světové banky „Maximalizace financování rozvoje“, zjevně není v souladu s cílem dekomodifikovat bydlení; naopak bude pravděpodobně tlačit více měst do stejné kategorie, v jaké jsou výše uvedené evropské metropole, kde bydlení není dostupné pro všechny, nýbrž jen pro vybrané elity. Vyzýváme donory, aby uznali důležitost výstavby systémů veřejného bydlení stejně jako u dalších veřejných statků, například školství.

Pro země v Evropě musí být klíčovou silou odporu proti financionalizaci opětovné zaměření na investování veřejných peněz do budování veřejného bytového fondu. To znamená vážné změny ve stávající regulaci, konkrétně:

uvolnění výdajových pravidel EU a vyloučení kapitálových výdajů z výpočtu deficitu;

- zahrnutí veškerého veřejného bydlení do seznamů služeb obecného hospodářského zájmu osvobozených od pravidel zakazujících státní podporu;
- vytvoření fondu veřejného bydlení v Evropské investiční bance, který bude sloužit k rozvoji nekomodifikovaného bydlení ve veřejném vlastnictví.

Tyto změny by v konečném důsledku znamenaly narovnání současné nerovnováhy, v níž jsou ruce státu svázané, zatímco korporace nerušeně prosazují své zájmy a mění při tom podobu našich měst.

5. Infrastruktura

Financializace infrastruktury: prostředek, nebo cíl?

Xavier Sol, Counter Balance; a Nicola Scherer, Debt Observatory in Globalisation (ODG)¹²⁵

Fungující infrastruktura je nezbytným předpokladem našeho každodenního života. Například vodovod a energetická rozvodná síť nám dodávají základní statky, bez kterých bychom nemohli žít a produkovat, čímž přispíváme k našim ekonomikám. Dopravní infrastruktura nám dává možnost dopravit se na pracoviště, přesouvat zboží a výrobky z jednoho místa na druhé. Využíváním různých druhů infrastruktury, působíme její nevyhnutelnou degradaci, a spolu s vývojem vědy a techniky to vede k neustálé potřebě ji opravovat, vyměňovat, vylepšovat a vyvíjet stále nové formy. Stručně řečeno, pro zachování a zlepšování infrastruktury potřebujeme finanční prostředky.

Zde nastává problém: Soukromé globální finance infrastrukturu vlastně přebírají. Ve skutečnosti lidé a komunity stále více ztrácejí příležitost rozhodovat, jakou infrastrukturu potřebují, jaká infrastruktura bude vybudována a kdo ji vybuduje. To znamená, že o infrastrukturních projektech už nerozhodují občané, ale stále více investoři, kteří se řídí potenciálními finančními zisky. V důsledku toho převládá model BIG-BIG-BIG: velké projekty, velké investice a velké korporace. Tento model propagují investoři a účastníci rozhodovacích procesů na úkor malých projektů,¹²⁶ pro které se pak jen těžko zajišťuje financování. To do značné míry ignoruje skutečnost, že infrastruktura, která poskytuje nejpotřebnější veřejné statky, obecně není ta, která investorům zaručuje nejvyšší návratnost.

Co znamená velká infrastruktura, mega-projekty a mega-koridory?

Velké infrastrukturní projekty jsou hlavně velké inženýrské projekty, což jsou složité systémy, které obvykle řídí sponzor, ale zasahují do nich i další aktéři, jako jsou zákonodárci, bankéři a věřitelé. Tyto projekty mají různé podoby od dálnic, železnic, přístavů, letišť, průmyslových zpracovatelských podniků, ropovodů nebo plynovodů a zásobníků až po velké přehradu a další systémy výroby energie.

Koncept mega-projektů (a související termín mega-infrastruktura) je zvláště důležitý při diskusi o otázkách týkajících se nejasného řízení a nedostatku otevřených rozhodovacích procesů, obvykle spojených se závažnými socio-environmentálními dopady a důsledky. Jak poznamenává profesor v oboru programového řízení Bent Flyvbjerg z Oxfordské univerzity, mega-projekty jsou „rozsáhlé a složité podniky, které obvykle stojí miliardu USD nebo více, jejich příprava a výstavba trvá mnoho let, zahrnují mnoho veřejných i soukromých zúčastněných stran, jsou transformační a mají dopad na miliony lidí.“¹²⁷

„Globální infrastrukturní agenda“ prosazovaná Světovou bankou a mezinárodními finančními institucemi spolu s korporátním sektorem za účelem dosažení Cílů udržitelného rozvoje se také snaží ve jménu rozvoje vytvořit infrastrukturní „mega-koridory“. Infrastrukturní koridory nejsou nic nového. Plány, které jsou nyní na rýsovacím prkně, jsou však v měřítku dosud nepředstavitelném, což vysvětluje stále častější používání pojmu „mega-koridory“.

¹²⁵ Tato kapitola prošla velmi přínosnou revizí Aleksandry Antonowicz-Cyglické (Polská zelená síť / Polska Zielona Sieć) a Eleny Gerebizza (Recommon, Itálie).

¹²⁶ XSE, Tenim energia! Reptes per transició cap a la sobirania energètica. Xarxa per la Sobirania Energètica. Barcelona, 2018.

¹²⁷ B. Flyvbjerg, „What you should know about megaprojects, and why,“ *Project Management Journal* 45 (2), 2014.

Týkají se všech kontinentů (s výjimkou Antarktidy). Od Afriky po Asii a Jižní Ameriku byly vypracovány rámcové plány infrastruktury, jejichž cílem je překonfigurovat celé kontinenty (a moře mezi nimi) do „výrobních a distribučních uzlů“, „rozvojových koridorů“, „zvláštních ekonomických zón“ a „páteřních spojení“.

„Velkým tátou“ plánování koridorů je zjevně čínská Nová hedvábná stezka (BRI - Belt and Road Initiative), která je často kritizována kvůli svým geopolitickým dopadům, ale už mnohem méně za pouhou koncepci fyzického i finančního vytěžování, na kterém je založena. Obrovské rozměry navrhované infrastruktury zásadně promění a přetvoří celá území, regiony a ekonomiky a tím i životy miliard lidí. Mega-koridory jsou primárně zaměřené na rozšíření vývozu surovin a zboží a integraci ekonomik na světových trzích. Globálně také zefektivní dopravní trasy alepší přístup k omezenému počtu uzlů, kde bude soustředěna poptávka.

Stručně řečeno, cílem této agendy je celosvětové urychlení oběhu v oblasti výroby, tedy další vlna hospodářské globalizace. V konečném důsledku posílí již selhávající rozvojový model a s ním spojenou globální dělbu práce – kterou by mohla v současné podobě zablokovat na několik desetiletí.

Konec infrastruktury jako veřejného statku

Místo budování infrastruktury v návaznosti na potřeby lidí a místních komunit jsou infrastrukturní projekty zaměřené na potřeby investorů, aby dlouhodobě přilákaly velké množství kapitálu. V tomto smyslu musí být projekt pro investora ziskový a musí vytvářet tok příjmů, například ve formě uživatelských poplatků placených občany. Tento přístup orientovaný na zisk se často ukázal jako neslučitelný s uspokojováním potřeb lidí a komunit nebo společnosti obecně. Příkladem infrastruktury, z níž mají lidé prospěch, je veřejné vodohospodářství a zásobování vodou pod kontrolou občanů. Například ve španělském městě Terrassa spolupracuje občanská skupina Taula d'Aigua s městskou radou na opětovném přechodu vodovodní sítě do vlastnictví města po uplynutí 75leté koncese udělené během fašistické diktatury soukromé společnosti Mina Pública de Aigües de Terrassa SA, jejímž hlavním akcionářem je nadnárodní společnost Agbar-Suez.

Lidé a komunity jsou svědky trvalé proměny svých území ve jméno akumulace kapitálu. Výstavba velkých přehrad, rozvodných sítí, ropných plošin, plynovodů, dolů, přístavů, železnic a dálnic s sebou obvykle přináší značné ekologické a sociální náklady. Infrastrukturní projekty ničí území a ekosystémy, nutí k přesídlení celých komunit a porušují lidská a ženská práva. Zatímco G20 a Světová banka jsou posedlí překonáním „mezery v infrastruktuře“¹²⁸ zvyšováním investic „z miliard na biliony“, jen málo se zajímají o možné důsledky. Jak správně zdůraznil Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva ve své zprávě „Ta druhá infrastrukturní mezera: udržitelnost“¹²⁹ dopad infrastrukturních projektů a tohoto plánovaného rozšiřování na lidská práva se do velké míry přehlíží. A jak se mega-infrastruktura dále rozvíjí, dopady se prohlubují. Četné komunity a nevládní organizace po celém světě dokumentují dopady extraktivistického přístupu¹³⁰ spojeného s rozvojem infrastruktury již po celá desetiletí.

Model mega-infrastruktury: dopady na lidi a klima

Model mega-infrastruktury má devastující dopad na klima, což ohrožuje budoucí generace a komunity, které jsou ovlivněny změnou klimatu, zejména na globálním Jihu. Mega-koridory navržené napříč kontinenty jsou založeny na dopravě s vysokými emisemi uhlíku (letišťe, dálnice) a energetické infrastruktury (včetně fosilních paliv). Výsledkem je, že infrastrukturní agenda, jak ji podporuje G20 a mezinárodní finanční instituce (IFIs), jednoduše nekoresponduje s cíli dekarbonizace ani s proklamovanými plány na řešení změny klimatu v celosvětovém měřítku a sladění finančních toků s cíli Pařížské dohody.¹³¹

Na evropské regionální úrovni v současné době EU Expertní skupina na vysoké úrovni pro udržitelné finance usiluje o vytvoření „Evropy s udržitelnou

128 Tak zvaná „mezera v infrastruktuře“ je rozdíl mezi současnými investicemi do infrastrukturních projektů a takovou úrovní investic, kterou si propagátoři tohoto konceptu představují jako potřebnou k dosažení Cílů udržitelného rozvoje OSN.

129 <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/InfrastructureGapSummary.pdf>

130 Extraktivistickým přístupem je méně proces extrakce přírodních zdrojů planety, převážně na globálním Jihu, a jejich prodej na světových trzích, převážně na globálním Severu.

131 Pařížská dohoda z roku 2015 má tři dlouhodobé cíle: závazek „zajistit, aby finanční toky byly v souladu s cestou k nízkým emisím skleníkových plynů a rozvojem odolnosti vůči změně klimatu“; omezit nárůst průměrné globální teploty; a zvýšit schopnost přizpůsobit se dopadům na klima.

infrastrukturou“;¹³² i OECD a Světová banka¹³³ se snaží vést vlastní agendu pod hlavičkou „udržitelné infrastruktury“, ale na výsledky si zřejmě ještě počkáme a hrozí riziko, že by se mohly stát pouhým cvičením v ekologické rétorice. Například nedávné závěry G20 o udržitelné infrastruktuře ani nezmiňují Pařížskou dohodu a otázku fosilních paliv.

Privatizovaná infrastruktura prohlubuje genderovou nerovnost a děje se to nejméně třemi způsoby. Za prvé, honba soukromých subjektů za ziskem omezuje přístup k infrastrukturním službám nejvíce marginalizovaným lidem, kterými jsou často ženy a zejména ženy z rodin migrantů. Například změna užitelských poplatků dopadá zejména na ženy, protože jsou nejčastějšími uživateli veřejné dopravy, kterou využívají na cestách do práce nebo za svými pečovatelskými povinnostmi.¹³⁴ Agenda privatizace infrastruktury ovlivňuje dostupné zdroje vlád a omezuje tím kapacitu státu poskytovat genderově transformativní veřejné služby a infrastrukturu.¹³⁵ Za druhé, na ženy dopadá nespravedlivá dělba práce. Například v projektech těžební infrastruktury většina pracovních míst, zejména vysoce kvalifikovaných pracovních míst, je obsazena muži. Aker Solutions, hlavní mezinárodní dodavatelská firma v odvětví ropy a zemního plynu, uvedla, že ženy obsazují 24 procent administrativních a pouhá 3 procenta odborných pracovních pozic.¹³⁶ Za třetí, motivace honby za ziskem také v rámci infrastrukturních projektů omezuje nabídku důstojné práce pro ženy. Roste například tendence využívat mezinárodních agentur jako subdodavatelů zajišťujících pracovníky s flexibilními smlouvami.¹³⁷ Logika subdodavatelství vede ke zhoršení pracovních podmínek, zejména pokud jde o prevenci rizik a úrazů na pracovišti.

Mega-infrastruktura vede k porušování lidských práv různého druhu. OSN dělí potenciální negativní dopady investic do mega-infrastruktury na lidská práva na dopady na mikro-, mezo- a makroúrovni. Na mikroúrovni mohou být projekty infrastruktury spojeny s přímými dopady na lidská práva komunit a zaměstnanců a na životní prostředí, jako je například akvizice pozemků a zdrojů, přesídlení, nucené vystěhování a ztráta odpovídající životní

úrovně a obživy, zdraví a bezpečnosti pracovníků, sexuální násilí, zastrašování a útoky proti zastáncům lidských práv protestujícím proti realizaci projektů. Na mezoúrovni mohou problémy s dostupností diskriminovat některé skupiny a bránit jim v přístupu k infrastrukturním službám, které jsou chráněny zákony o lidských právech (např. přístup k vodě). Na makroúrovni mohou neúspěšné mega-infrastrukturní programy na národní a vyšší úrovni zachovat negativní dopady na lidi a životní prostředí po celá desetiletí, prohloubit dopady klimatické krize a urychlit financiaci tohoto sektoru. Špatný fiskální a finanční management může vést k plýtvání zdroji a prohlubovat zadluženost, čímž dochází k prohlubování sociálních nerovností.¹³⁸

Infrastruktura jako výnosná třída aktiv

Komunity ztratily kontrolu nad infrastrukturou, která se postupně stala třídou aktiv. Tento trend lze chápat jako podstatu procesu financiaci infrastruktury.

Na globálním Severu, stejně jako na globálním Jihu, jsou investice do infrastruktury prezentovány jako cesta k obnovení hospodářského růstu, poptávky a pracovních míst v ekonomikách postižených od roku 2008 finanční krizí. Z popela po sobě následujících hospodářských krizí má povstat rozvoj infrastruktury jako zázračné řešení.¹³⁹

Mega-infrastrukturní projekty založené na předpokladu trvalého hospodářského růstu se stávají novým aktivem, do něhož může mezinárodní kapitál investovat a získávat výnosy. Proč je však mega-infrastruktura vnímána jako hnací síla růstu? Neoliberální multilaterální instituce jako Světová banka, MMF a většina rozvojových bank předkládají relativně snadné vysvětlení: Hospodářský růst není možný bez velké, dobře fungující infrastruktury, zejména protože infrastruktura umožňuje těžbu a přepravu energie a zdrojů z výrobních oblastí do oblastí spotřeby, zejména na globálním Severu.¹⁴⁰

132 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/180131-sustainable-finance-final-report_en.pdf

133 Viz například OECD, *Financing Climate Futures: Rethinking Infrastructure*, Paříž, 2018.

134 EURODAD, *Can public-private partnerships deliver gender equality?* Briefing paper, Gender & Development Network, FEMNET, březen 2019.

135 Tamtéž.

136 Aker Solutions, *Face value: Corporate responsibility report 2008/2009*. Lysaker: aker Solutions, 2008.

137 I. Graham, „Working conditions of contract workers in the oil and gas industries“. Pracovní zpráva 276. Mezinárodní úřad práce, Ženeva, 2010.

138 Kancelář vysokého komisaře OSN pro lidská práva, *Baseline Study on the Human Rights Impacts and Implications of Mega-Infrastructure Investment* (základní studie o dopadech a implikacích investic do mega-infrastruktury na lidská práva), 2017.

139 X. Sol, „Rebuilding the world: the hubris behind the global infrastructure agenda“, *Open Democracy*, duben 2019. Dostupné na <https://www.opendemocracy.net/en/oureconomy/rebuilding-world-hubris-behind-global-infrastructure-agenda/>

140 ODG Debt Observatory in Globalization (ODG), *Mega-infrastructure as a mechanism of indebtedness. The risk of illegitimate, ecologic and gender debt*. Barcelona, 2018.

Od finanční krize čelí vlády dilematu: Jak financovat infrastrukturu a podpořit hospodářskou obnovu pomocí veřejných zdrojů, a přitom naplnit přísnou logiku úsporných opatření a neoliberalních dogmat, kterou se mnohdy zavázaly dodržovat? Proto bylo na popud mezinárodních finančních institucí dosaženo konsenzu v otázce „agendy globální infrastruktury“, do značné míry založeného na předpokladu, že existuje obrovská „mezera v infrastruktuře“, kterou je třeba vyplnit soukromými financemi. OECD odhaduje, že do roku 2030 bude zapotřebí investovat do infrastruktury dalších 70 bilionů USD, se kterými se vlády musí spolehnout na soukromé financování.

Globální kapitálové trhy, které napomáhaly koncentraci nebývalého soukromého bohatství v rukou nepočtené skupiny lidí, zároveň hledají příležitosti investovat do nových výnosných aktiv. Finanční krize vedla k úplnému rozpadu starých lukrativních aktiv, jako byl například trh s nemovitostmi.

A teď má přijít „kouzlo“, které uspokojí obě potřeby zároveň: Rada vlád doufá, že se infrastruktura stane novou třídou aktiv, která přiláká tyto soukromé finance a sníží finanční zátěž omezených veřejných rozpočtů.

Z toho důvodu se téma infrastruktury ocitá na vrcholu politických agend na setkáních na vysoké úrovni, jako je G20 nebo Fórum globální infrastruktury, kde se každoročně setkávají zástupci největších rozvojových bank na světě.¹⁴¹ Tato agenda je do značné míry vedena soukromým sektorem ve snaze zajistit zisky, ale vyžaduje veřejné finance, aby se mohla rozvíjet podle plánu.¹⁴² Existuje reálné nebezpečí, že si tato agenda podmaní veřejné finance na úkor místních komunit a občanů. Veřejné peníze již jdou investorům na ruku: Společná zpráva 13 rozvojových bank uvedla, že v roce 2017 mobilizovaly 73,3 miliard USD v dlouhodobých investicích soukromých a institucionálních investorů do infrastruktury, jako jsou energetické, vodní, dopravní a telekomunikační systémy.¹⁴³

Rozvojové banky také vidí svou úlohu v přípravě zásobárny projektů, do kterých lze investovat, a ve snižování rizika projektů pro soukromé investory.

Za účelem řízení obchodu a podpory infrastruktury jako třídy aktiv se vytváří finanční prostředí přátelské pro investory. Nejčastější metodou je odbourávání restrikcí na investice z penzijních fondů a systémů pojištění nebo zvyšování finančních produktů založených na derivátech.¹⁴⁴ Lidé, komunity a občanská společnost jsou často vyloučeni z rozhodovacích procesů o pravidlech finančního sektoru. Rozhodování o zákonech přátelských pro investory probíhá většinou velice netransparentním způsobem, přitom však pod vlivem finančních lobby.

Nová vlna partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPPs)

Prostřednictvím tohoto modelu veřejného a soukromého investování se privatizuje nejen infrastruktura, ale také stále více tradičních veřejných služeb, jako je zdravotní péče a vzdělávání. I Světová banka

propaguje partnerství veřejného a soukromého sektoru jako nejúčinnější mechanismus přilákání soukromých financí a zajištění dobré infrastruktury.

Případové studie z celého světa však stále dokazují, že když se vlády rozhodnou pro soukromé investice do výstavby a provozu zdravotnických zařízení, dopravních staveb, vzdělávacích institucí a energetiky, dochází k omezení přístupu k základním službám pro ty nejhudší ve společnosti a nerovnosti mají tendenci se prohlubovat.¹⁴⁵ Zdá se, že o výhodách rozšíření nástrojů soukromého financování, jako jsou PPPs, nepanuje všeobecná shoda. Partnerství veřejného a soukromého sektoru se stále více potýkají s veřejným odporem, protože se jejich účinky postupem času projevují zřetelněji, a některé evropské země od PPPs postupně ustupují.¹⁴⁶ V březnu 2018 zveřejnil Evropský účetní dvůr zvláštní zprávu, v níž odhalil neúspěch partnerství veřejného

141 Patří sem například: mnohostranné rozvojové banky (MDB) jako Evropská banka pro obnovu a rozvoj (EBRD), Skupina Světové banky a Evropská investiční banka (EIB)

142 https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/4366950e-b757-4190-8074-7db86e2860a7/201806_Mobilization-of-Private-Finance_v2.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mfmjKJZ

143 https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/4366950e-b757-4190-8074-7db86e2860a7/201806_Mobilization-of-Private-Finance_v2.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mfmjKJZ

144 Deriváty jsou obecně součástí oblasti pokročilého investování. Jsou to sekundární cenné papíry, jejichž hodnota je odvozena (derivována) pouze z hodnoty primárního cenného papíru, s nímž jsou spojeny. Samotný derivát je bezcenný. Běžně používanými deriváty jsou futures kontrakty, forwardové smlouvy, opce, swapy a warranty.

145 https://jubileedebt.org.uk/wp/wp-content/uploads/2013/01/Double-standards_Final-version_08.17.pdf

146 Například ve Francii ministryně spravedlnosti Nicole Belloubet v březnu 2018 oznámila ukončení partnerství veřejného a soukromého sektoru pro budoucí výstavbu věznic a soudů. Jejím hlavním argumentem bylo, že tuto variantu považovala za „příliš drahou“.

Pohled na tepelnou elektrárnu Kolaghat ve Východním Medinpuru, Západní Bengálsko, Indie. Autor fotografie: Christian Aid / Elizabeth Dalziel

a soukromého sektoru a kritizoval EU za to, že tento model podporovala prostřednictvím Evropské investiční banky (EIB) a fondů EU. Zpráva uvádí, že partnerství veřejného a soukromého sektoru „není vždy účinně řízeno a neposkytlo hodnotu přiměřenou investovaným prostředkům.“¹⁴⁷

Celkově se ukázalo, že partnerství veřejného a soukromého sektoru jsou dražší než poskytování veřejných služeb a obnášejí vysoké riziko neznámých budoucích a/nebo nelegálních dluhů, které mohou být skryty „mimo účetnictví“, takže se nezobrazí v rozpočtu ani ve vládních údajích o dluhu. V tomto smyslu francouzský senát označil PPPs za „časované bomby“.¹⁴⁸ Přestože z mnoha stran zaznívají opačné názory, dochází k nerovnoměrnému sdílení finančního rizika,¹⁴⁹ protože PPPs jsou často riskantnější pro vlády než pro zúčastněné soukromé společnosti.

V případě, že všechno dobře dopadne, výhody získá korporace, ovšem pokud se něco pokazí, vláda často musí zakročit a převzít náklady. To je dobře ilustrováno ve zprávě „History RePPeated“ („Historie se oPPPakuje“),¹⁵⁰ ve které Eurodad shromáždil 10 projektů PPPs realizovaných v rozvinutých i rozvojových zemích na čtyřech kontinentech.

147 https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR18_09/SR_PPP_EN.pdf

148 J-P. Sueur a H. Portelli, Parliamentary information report n°773 Partnership contracts: time bombs?, 2014. Dostupné na <http://www.senat.fr/rap/r13-733/r13-733.html> (ve francouzštině).

149 ODG (Observatori del Deute en la Globalització), APP-Asociaciones Público-Privadas: el caso de las Infraestructuras, 2018. Dostupné na: <https://odg.cat/es/publicacion/app-infraestructuras/>

150 EURODAD, History RePPeated: how public private partnerships are failing, Brusel, 2017. Dostupné na: <https://eurodad.org/files/pdf/1546956-history-reppeating-how-public-private-partnerships-are-failing-.pdf>

Co jsou partnerství veřejného a soukromého sektoru (PPPs)?

PPPs jsou střednědobé nebo dlouhodobé smlouvy mezi veřejným a soukromým sektorem. Soukromý sektor jimi získává vládní záruky a buduje a/nebo spravuje zboží či služby obvykle poskytované státem (ať už na národní, regionální nebo místní úrovni), jako jsou nemocnice, školy, silnice, železnice, vodovody, kanalizace a rozvodné sítě. O riziko projektu se v těchto případech veřejný a soukromý sektor dělí, nebo je přímo stanoveno, že přísluší výhradně veřejné správě. Smlouva se může vztahovat na fázi projektování, výstavby, financování, provozu nebo údržby, anebo na celý projekt. Výnosy pro soukromého investora obvykle pocházejí z uživatelských poplatků nebo přímo od veřejné správy.

V roce 2017 byla zahájena mezinárodní kampaň občanské společnosti zaměřená na partnerství veřejného a soukromého sektoru s cílem zvrátit nebezpečný tlak na prosazování drahých a vysoce rizikových partnerství veřejného a soukromého sektoru. Vydala Manifest¹⁵¹ schválený 152 organizacemi ze 45 zemí, jenž požadoval, aby západní vlády, Světová banka a další rozvojové banky přestaly upřednostňovat partnerství veřejného a soukromého sektoru před tradičními úvěry veřejného sektoru na financování sociální a ekonomické infrastruktury a služeb.

Manifest mimo jiné zdůraznil, že partnerství veřejného a soukromého sektoru zvyšují riziko korupce a omezují možnosti vlád regulovat ve veřejném zájmu. Smlouvy o PPPs jsou skutečně velice složité. Na jednání se vztahuje obchodní tajemství, což občanské společnosti i jejím voleným zástupcům ztěžuje jejich kontrolu. Nedostatek transparentnosti výrazně zvyšuje riziko korupce a podkopává demokratickou odpovědnost. Smlouvy PPPs navíc často omezují právo a povinnost státu regulovat ve veřejném zájmu. Partnerství veřejného a soukromého sektoru mohou omezit schopnost vlád přijímat nové zákony, například zpříšňovat environmentální nebo sociální předpisy, které by mohly mít vliv na konkrétní projekty. Kromě toho smlouvy PPPs dále ohrožují národní demokracii, protože si vyhrazují řešení sporů před

netransparentními a nezodpovědnými mezinárodními soudy místo lokálních nebo národních soudů, aniž by zvážily nevýhody těchto systémů urovnávání sporů mezi investorem a státem (ISDS - Investor-state dispute settlement).¹⁵² Podle smluv PPPs, navržených Světovou bankou, stát může být dokonce odpovědný za náklady způsobené stávkami pracovníků.

Jak název napovídá, „agenda globální infrastruktury“ má mezinárodní působnost. Její účinky a dopady jsou však již silně pocíťovány na globálním Jihu.

Dopady na globální Jih

Jedním z příkladů je nová vlna krize státních dluhů na globálním Jihu, která je částečně spojena s infrastrukturními projekty a soukromými financemi. Země globálního Jihu, zejména ty s nízkými příjmy, zažily od konce finanční krize v roce 2008 úvěrový boom financovaný státními a projektovými dluhopisy. Zejména soukromí investoři hledali výhody mimo centrální trhy, kde kvantitativní uvolňování¹⁵³ a nízké úrokové sazby činily investování méně zajímavým. Čím riskantnější je investice, tím vyšší jsou úroky a často ziskovější podnikání, když je dluh prodáván na mezinárodním finančním trhu. V důsledku toho se úroveň ročních zahraničních půjček zemím s nízkými a středními příjmy zvýšila ze 181 miliard USD v roce 2016 na 607 miliard USD v roce následujícím, což je nejvyšší úroveň za tři roky.¹⁵⁴ Tím se podle MMF 32 ze 72 zemí s nízkými příjmy dostalo do potíží s dluhy.¹⁵⁵ Mnoho z těchto nízkopříjmových zemí dosáhlo úrovně zadlužení, které nezažily od iniciativy HIPC (Heavily Indebted Poor Countries - vysoce zadlužené chudé země) Světové banky a iniciativy mnohostranného oddlužení MMF v 90. letech minulého a na počátku tohoto století; patří mezi ně například Mosambik, Angola, Zimbabwe, Sierra Leone, Konžská republika, Ghana, Egypt, Libanon, Tunisko, Jemen, Srí Lanka, Mongolsko, Nikaragua, Salvador či karibské země.¹⁵⁶

152 Viz např. Alfred de Zayas, Report of the Independent Expert on the promotion of a democratic and equitable international order (A/70/285), srpen 2015.

153 Kvantitativní uvolňování je nekonvenční měnová politika, při které centrální banka nakupuje státní cenné papíry nebo jiné cenné papíry z trhu s cílem zvýšit nabídku peněz a podpořit půjčky a investice.

154 <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/11/13/borrowing-by-low-and-middle-income-economies-more-than-tripled-in-2017-world-bank-international-debt-statistics-show>

155 MMF, World Economic Outlook. Washington, květen 2019.

156 <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/11/13/borrowing-by-low-and-middle-income-economies-more-than-tripled-in-2017-world-bank-international-debt-statistics-show>

151 EURODAD, World Bank Must Stop Promoting Dangerous public-private partnerships, Brusel, 2017. Dostupné na <https://eurodad.org/files/pdf/1546821-world-bank-must-stop-promoting-dangerous-public-private-partnerships-1549891747.pdf>

Globální Jih je stále více vystaven soukromým věřitelům (často tzv. „supím fondům“), kteří se neúčastní mezinárodních procesů restrukturalizace dluhů. Pokud jde o externí věřitele, u kterých se vlády zemí s nízkým a středním příjmem zadlužily, 39 procent dluží soukromému sektoru, 33 procent mnohostranným institucím a 28 procent jiným vládám (hlavně Číně).¹⁵⁷ I když přesná čísla nejsou k dispozici, dá se říci, že model PPPs významně přispěl k soukromému zadlužení vlád na globálním Jihu a díky veřejným zárukám změnil soukromý dluh na veřejný. Propojení mezi soukromým financováním infrastruktury a dluhem je jasné. Podle Světové banky dosáhly v roce 2018 závazky soukromých investic do infrastruktury, jako je energetika, doprava, informační a komunikační technologie a vodní infrastruktura, v zemích s nízkými a středními příjmy celkem 90 miliard USD v 335 projektech ve 41 zemích.¹⁵⁸

Financování infrastruktury představuje obrovské nebezpečí pro budoucí udržitelnost dluhu. Miliardy a biliony ve výdajích naplánovaných na rozsáhlé infrastrukturní projekty v příštích desetiletích budou pro mnohé vlády pravděpodobně představovat dilema: zadlužit se ještě více, anebo čelit obvinění z toho, že nedokázaly uspokojit potřeby svých obyvatel, protože nebudou financovat infrastrukturní projekty? Nové programy financování a související PPPs pravděpodobně vytvoří novou vlnu zahraničního a domácího zadlužení. Pokud se něco pokazí, nakonec budou muset zaplatit hostitelské vlády. A to se na globálním Jihu již děje.

Velký problém pro komunity na globálním Jihu představují omezené mechanismy, které má veřejnost k dispozici, aby mohla kontrolovat rozhodování o plánování a výstavbě infrastruktury. Tento nedostatek demokratických procesů, včetně nedostatečné transparentnosti finančních opatření kolem megaprojektů nebo korupčních schémat souvisejících s rozsáhlými projekty, má řadu příčin. Například rozšíření dálnice Mombasa-Mariakani v Keni, která vyústila v násilné vystěhování více než 300 lidí, je příkladem toho, jak se nejzranitelnější skupiny ocitají mimo rozhodovací procesy. Občané se proti projektu nebránili, protože neměli dostatek informací a obávali se násilných represí.¹⁵⁹

Rovněž existuje výrazná nerovnováha moci, které čelí místní komunity usilující o napadení infrastrukturní agendy jako takové, jakož i konkrétních projektů, do

nichž jsou zapojeni zahraniční investoři a korporace. V mnoha rozvojových zemích prezentují vlády i dotčené korporace kritické hlasy zaznívající proti projektům veřejné infrastruktury jako projevy „zpátečnictví“ a ohrožování národních zájmů, čímž shromažďují argumenty pro následnou militarizaci a označení infrastrukturních projektů jako staveb v zájmu národní bezpečnosti.

Cesty odporu a změny

Hlasy proti rozsáhlým infrastrukturním projektům zaznívají po celém světě,¹⁶⁰ takže je těžké vybrat reprezentativní příklady těchto bojů. Za zmínku však stojí následující nástroje pro jejich mapování a příklady odporu, který vyvolávají:

- **Mapování konfliktů:** Mapa EJOLT¹⁶¹ je užitečným zdrojem pro vizualizaci environmentálních konfliktů, mobilizace a odporu vůči infrastrukturním projektům. Cílem tohoto mezinárodního projektu je zviditelnit hlasy bojující za environmentální spravedlnost a upozornit na ohrožené komunity, které jsou institucemi často umlčovány a médii ignorovány.
- **Mapování alternativ:** Na celém světě probíhá důležitý proces municipalizace, kde se na místní úrovni realizují alternativní přístupy k infrastruktuře. „Atlas utopií“ („Atlas of Utopias“)¹⁶² publikovaný iniciativou Transformative Cities Initiative mapuje transformační praktiky a reakce probíhající na úrovni obcí po celém světě, takže jej lze považovat za jakýsi dalekohled, s jehož pomocí lze prohlížet složitou galaxii bojů a radikálních změn na místní úrovni po celém světě.
- **Transformativní teorie:** Na rozdíl od podpory rozsáhlé infrastruktury, kterou prosazuje současný kapitalistický systém, existuje koncept infrastruktury pro každodenní život, který prosazuje feministické urbanistické hnutí a který spojuje fyzickou, ekonomickou a sociální infrastrukturu za účelem usnadnění a rozvoje každodenního života a zlepšení kvality života vůbec. Tyto projekty v oblasti infrastruktury by měly

157 Světová banka, World Development Indicators database.

158 https://ppi.worldbank.org/content/dam/PPI/documents/PPI_2018_AnnualReport.pdf

159 Více informací viz Bankwatch: <https://bankwatch.org/project/mombasa-mariakani-road-project-kenya>

160 Viz např. nedávno vydanou zprávu CIEL. „Uncalculated Risks: Threats and Attacks Against Human Rights Defenders and the Role of Development Financiers“, Washington DC, 2019. Dostupné na <https://www.ciel.org/reports/uncalculated-risks-threats-and-attacks-against-human-rights-defenders-and-the-role-of-development-financiers/>

161 <http://www.ejolt.org/maps/>

162 <https://transformativecities.org/#tni>

Evropští aktivisté z Platformy Cal Net, Xarxa per a la Sobirania Energètica a Volt 3 protestují proti velkým infrastrukturním projektům před petrochemickým závodem v Tarragoně, Španělsko 2016. Autor fotografie: Debt Observatory in Globalisation (ODG)

vycházet z odpovědnosti k přírodě a brát v úvahu lidská práva všech lidí, přičemž by měly ohodnotit a uznávat pečovatelskou práci žen a přirozené životní prostředí.¹⁶³

Ti, kdo rozhodují na národní úrovni a mezinárodní instituce by se měli zavázat k podpoře infrastruktury, která upřednostňuje sociální a environmentální spravedlnost, namísto zvyšování úsilí o financování infrastruktury a její odtržení od potřeb občanů a území. V této souvislosti je současná „globální infrastrukturní agenda“ v rozporu s takovými cíli, protože je primárně spojena s extraktivistickým, financovaným přístupem „shora dolů“. Vzhledem ke své hluboce nedemokratické povaze bude tato nová agenda s největší pravděpodobností opomíjet potřeby lidí, kteří žijí v trase plánovaných mega-koridorů, a nerovnost spíše prohloubí, než aby ji vyřešila.

Úlohou vlád a veřejných financí by proto mělo být stanovení pevných hranic tomu, co finanční sektor, investoři a korporace plánují (mega-koridory a rozsáhlé infrastrukturní projekty pro zisk), spíše než takovou agendu podporovat a spoluutvářet.

Pro občany, komunity a sociální hnutí je podstatné, aby získali zpět infrastrukturu a základní služby. Kritické zhodnocení této agendy je důležitým krokem k podnícení veřejné debaty o infrastruktuře jako strukturálních úpravách.

Komunity se globální infrastrukturní agendě musí bránit. Vzhledem k rozsahu tématu je pro občanskou společnost a klíčové rozhodovací orgány velmi obtížné tuto novou agendu uchopit a najít způsoby, jak ji zpochybnit. Bude nutné překonat problémy obsažené v samotném konceptu infrastruktury: Jak kritizovat infrastrukturní agendu v zemích, kde nejsou uspokojeny základní potřeby obyvatel, kterým by mohla sloužit dobře navržená infrastruktura a veřejné služby? Jak zpochybnit rostoucí zapojení soukromého a finančního sektoru, když v mnoha zemích veřejný sektor sám o sobě nedokázal vybudovat ani základní infrastrukturu?

163 <http://www.righttothecityplatform.org.br/espanol-que-es-el-urbanismo-feminista/>

Fakta a čísla o financionalizaci

- Sílicí financionalizace v EU v posledních dvou desetiletích měla nepříznivý dopad na několik cílů agendy EU 2030 včetně inkluzivního růstu, inovací, nerovnosti a finanční stability.¹⁶⁴ Dvacet procent obyvatel EU vydělává méně, než je práh chudoby v jejich zemi, zatímco počet lidí žijících v EU v příjmové chudobě od roku 2005 vzrostl o více než 8 procent.¹⁶⁵ Eurostat odhaduje, že v domácnostech ohrožených chudobou a sociálním vyloučením žije 112,8 milionů lidí.¹⁶⁶
- Ve Velké Británii, jednom z epicenter globálních financí, se nerovnost mezi nejbohatším 1 procentem a zbytkem země od roku 2008 neustále zvyšuje, přičemž pouhých 10 procent populace vlastní 44 procent britského bohatství, což je pětinasobek bohatství chudší poloviny obyvatel.¹⁶⁷
- V roce 2012, posledním roce, za který jsou údaje k dispozici, dostaly rozvojové země celkem 1,3 bilionu USD, včetně veškeré pomoci, investic a příjmů ze zahraničí. Téhož roku však z těchto zemí odešlo přibližně 3,3 bilionu USD. Jinými slovy: Rozvojové země poslaly do zbytku světa o 2 biliony USD více, než obdržely.¹⁶⁸
- Zpráva Sheffieldského politického ekonomického výzkumného ústavu z roku 2018 s titulem „Britská finanční kletba? Náklady a procesy“ („The UK's Finance Curse? Costs and Processes“) naznačuje, že celkové náklady na ztracený růstový potenciál pro Spojené království způsobené „příliš velkým množstvím financí“ v letech 1995 až 2015 činí přibližně 4 500 miliard GBP. Tento celkový údaj představuje zhruba 2,5 roku průměrného HDP v daném období.¹⁶⁹
- Analýza USA ukazuje, že lidé s nejvyššími příjmy, 1 % nebo dokonce 0,01 % pyramidy distribuce příjmů, získávají většinu svých příjmů z platu generálního ředitele nebo z financí.¹⁷⁰ Také přibývá ekonometrických výzkumů, které se zabývají vztahem mezi financionalizací a nerovností. Američtí ekonomové Donald Tomaskovic-Devey a Ken Hou Lin představují ekonometrický model, ze kterého vyplývá, že od 70. let minulého století bylo 5,8 až 6,6 bilionů USD převedeno do finančního sektoru z jiných sektorů hospodářství, včetně pracovní síly a daňových poplatníků.¹⁷¹

164 http://www.isigrowth.eu/wp-content/uploads/2018/07/working_paper_2018_36.pdf

165 <https://gcap.global/wp-content/uploads/2019/06/FALLING-THROUGH-THE-CRACKS-JUNE-2019.pdf>

166 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion

167 <https://www.theguardian.com/inequality/2018/sep/05/qa-how-unequal-is-britain-and-are-the-poor-getting-poorer>

168 https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/jan/14/aid-in-reverse-how-poor-countries-develop-rich-countries?CMP=share_btn_fb&fbclid=IwAR3Hevd03vf3dZwQ-Pt4pjdV-5GHZomNG8bdmruV9fAS9yQd_aHyKfkznB0

169 <http://speri.dept.shef.ac.uk/2018/10/05/uk-finance-curse-report/>

170 <https://truthout.org/articles/financialization-has-turned-the-global-economy-into-a-house-of-cards-an-interview-with-gerald-epstein/>

171 D. Tomaskovic-Devey a K. Hou Lin, „Income Dynamics, Economic Rents, and the Financialization of the U.S. Economy“, 2011.

Citizens For Financial Justice – Občané za finanční spravedlnost
Naším cílem je informovat, spojovat a podporovat občany k tomu, aby společně změnili globální finanční systém ku prospěchu všech. Jsme pestrá skupina evropských iniciativ – od lokálních skupin po velké mezinárodní organizace. Společně si klademe za cíl informovat, spojovat a podporovat občany k tomu, aby společně změnili globální finanční systém ku prospěchu všech zúčastněných.

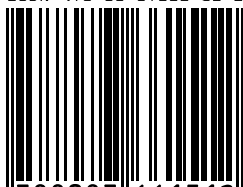
Jsme financovaní Evropskou unií a naším cílem je podpora implementace Cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals, SDGs) mobilizováním občanů EU na podporu efektivního financování rozvoje (Financing for Development, FfD).

citizensforfinancialjustice.org

@financing4dev

ISBN 978-80-87661-51-2

9 788087 661512

Financováno
Evropskou unií